

*** શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ***

પ્રબુદ્ધ જીવન

વિક્રમ સંવત : ૨૦૬૫

વીર સંવત : ૨૫૩૫

માગસર વદ - તિથિ - ૫

જિન-વચન

શ્રદ્ધા અને પુરુષાર્થ

સુદ્ધં ચ લઘ્વં સુદ્ધં ચ વીરિયં પુણ દુલ્લહં ।

બહવે રોયમાણા વિ નો ય ણં પઙ્કિવજ્જઈ ॥

—ઉત્તરાધ્યયન—૩-૧૦

ધર્મશ્રવણની તક મળ્યા પછી અને એમાં શ્રદ્ધા થયા પછી પણ સંયમના આચરણ માટેનો પુરુષાર્થ તો દુર્લભ જ છે. ઘણા જીવો ધર્મમાં રુચિ ધરાવતા હોવા છતાં તેને આચરી શકતા નથી.

ધર્મશ્રવણ કરને પર ઔર ઉસ મેં શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત હોને પર બી સંયમપાલન મેં પુરુષાર્થ હોના અત્યંત દુર્લભ હૈ । ધર્મ મેં રુચિ રખતે હુએ બી કઈ લોગ ઉસ કે અનુસાર આચરણ નહીં કરતે ।

Even after hearing the sacred scriptures and having firm faith in them, it is very difficult to have enough strength to practise self-control. There are many who are interested in it, but are not able to do so for want of strength.

(ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ ગ્રંથિત ‘જિન-વચન’માંથી)

આયમન

તક

દરેકના જીવનમાં કોઈ ને કોઈવાર તક આવતી હોય છે. જો આ તક ઝડપી લેવામાં આવે તો સહેલાઈથી જિંદગી બની જાય. પણ મોટાભાગના લોકો તક ઝડપવાનો પરિશ્રમ કરતા નથી. તક તેમના દ્વારે આવીને ચાલી જાય, તો પણ તેમને અફસોસ થતો નથી. જોકે પાછળથી જ્યારે તેઓ તેમના મિત્રો અને સંબંધીઓને આગળ નીકળી જતાં જુએ છે ત્યારે પસ્તાય છે. ઉત્તમ તક વારંવાર નથી મળતી. તેથી તકની કીંમત જાણવી જોઈએ. વ્યવસાયમાં તો આ બાબત ઘણી લાગુ પડે છે. જો સોદો પતી જતો હોય અને ફાયદો થતો હોય તો, વાર ન લગાડવી જોઈએ. બેદરકારી કે આળસ ન કરવાં જોઈએ. કહેવાય છે કે તકને પાંખો હોય છે અને તે તરત ઊડી જાય છે. એવું નથી કે તક આપણને ઈશારો નથી કરતી. તે આપણને તેની હાજરીની ખબર આપે જ છે. પણ આપણે તેની નોંધ લેતા નથી અને પછી પસ્તાવો કર્યા કરીએ

છીએ.

ડોગ લારસને સાચું જ કહ્યું છે: 'The opportunity knocks, but most of the time we are sleeping.'

મારા માટે ચોક્કસ જીવનપદ્ધતિ નક્કી કરીશ.

મારા જીવનનો માર્ગ નક્કી કરીને તે માર્ગે જ આગળ વધીશ.

મારા મનને અસ્થિત બનાવનારી અનેક બાબતો માર્ગમાં આડી આવશે, કે પ્રલોભનો આવશે પણ હું એકવાર નક્કી કરેલા માર્ગ ઉપર જ આગળ વધતો વધતો મારા ધ્યેયને પહોંચીશ.

સર્જન-સૂચિ

ક્રમ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
(૧)	મેરા ભારત મહાન	ડૉ. ધનવંત શાહ	૩
(૨)	આત્મદર્શી વિરલ વિભૂતિ	ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરી	૫
(૩)	જયભિખુ જીવનધારા	પ્રા. તારાબેન રમણલાલ શાહ	૮
(૪)	છિન્ન ભિન્ન રાષ્ટ્રનું વ્યાકરણ	ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ	૧૨
(૫)	ગુરુ ગૌતમસ્વામી	ડૉ. રણજિત પટેલ	૧૪
(૬)	શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા : એક દર્શન-૨	શ્રીમતી ભારતી ભગુભાઈ શાહ	૨૦
(૭)	નેશનલ સેમિનાર 'સ્પેક્ટ્રમ ઓફ જૈનિઝમ ઈન સધર્ન ઈન્ડિયા'	પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી વાત્સલ્યદીપ	૨૪
(૮)	સર્જન સ્વાગત	ડૉ. રેણુકા પોરવાલ	૨૬
(૯)	જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ	ડૉ. કલા શાહ	૨૭
(૧૦)	પંથે પંથે પાથેય: આંસુની પ્રચંડ તાકાત	ડૉ. જીતેન્દ્ર બી. શાહ	૨૮

પ્રબુદ્ધ જીવન : ગ્રાહક યોજના

- ૧ વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૧૨૫/- (U.S. \$ 15) ● ૩ વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૩૫૦/- (U.S. \$ 40) ● ૫ વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૫૫૦/- (U.S. \$ 65)
- ૧૦ વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૧૦૦૦/- (U.S. \$120) ● કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ રૂ. ૨૦૦૦/- (U.S. \$ 150)
- ક્યારેય પણ જાXખ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે ૧૯૨૮થી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું આ મુખ્ય પત્ર 'પ્રબુદ્ધ જીવન' પ્રત્યેક મહિનાની ૧૬મી તારીખે અવિરતપણે પ્રગટ થાય છે અને ગુજરાતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક ચિંતન પીરસતું રહે છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પેટ્રોનો, આજીવન સભ્યો અને ગુજરાતના સંતો તેમ જ વૈચારિક મહાનુભાવોને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' વિના મૂલ્યે પ્રત્યેક મહિને અર્પણ કરાય છે.
- આર્થિક રીતે નુકસાનીમાં પ્રગટ થતા આ 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ને સદ્ગર કરવા 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'ની સ્થાપના કરેલ છે જેમાં દાનવીરો યથાશક્તિ પોતાના દાનનો પ્રવાહ મોકલી રહ્યા છે.
- વિચારદાનના આ યજ્ઞમાં આપને પણ આપના તરફથી ધનદાન મોકલવા વિનંતી છે.
- 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ' અને 'કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ' આપનારને આવકવેરાની 80 G કલમ અન્વયે કરમુક્તનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.
- ચેક 'શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ'ના નામે મોકલશો. કોઈ પણ માસથી ગ્રાહક બની શકાય છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ, ૩૩ મહમદી મિનાર, ૧૪મી ખેતવાડી, એ.બી.સી. ટ્રાન્સપોર્ટની બાજુમાં, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ટેલિફોન: ૨૩૮૨૦૨૮૬

□ મેનેજર

- Website : www.mumbai_jainyuvaksangh.com
- email : info@mumbai_jainyuvaksangh.com

પ્રબુદ્ધ જીવન

● ● પ્રબુદ્ધ જીવન પાશ્વિક ૧૯૩૯થી ૧૯૮૯ : ૫૦ વર્ષ ● ● વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૨૫/- ● ● છૂટક નકલ રૂ. ૧૦/- ● ●

માનદ્ તંત્રી : ધનવંત તિ. શાહ

મેરા ભારત મહાન... ?

મેરા ભારત મહાન અને આજે દરેક ભારતવાસી અંદર-બહારના આતંકવાદીથી છે પરેશાન!!

માત્ર દશ આતંકવાદીઓએ આપણા ‘મહાન’ ભારતને હાંફતું કરી દીધું!! સામી છાતીએ અનેકો આવ્યા હોત તો આપણાં સૈન્યે એની શી દશા કરી હોત? ત્યારે ભારત ‘મહાન’ના નગારા વાગત જ. નજીકના ભૂતકાળ પાસે જાવ, આપણા સૈનિકો આ ભારતને મહાન સાબિત કરી ચૂક્યાં છે. ભારત સર્વ ક્ષેત્રે મહાન જ છે, મહાન રહેવાનું જ છે, એની મહાનતાનો ‘તાજ’ કોઈ છીનવી શકશે નહીં. કારણ કે આ ભારતના બહુસંખ્ય નાગરિકના જીવનમાં સતત પુરુષાર્થ છે, હિંમત છે, જંદાદિલી છે, નિડરતા છે, બુદ્ધિ કૌશલ્ય છે, સહિષ્ણુતા છે અને ચિંતન છે.

પરંતુ આ મહાનતા ટકાવવા માટે આ ગુણોની સાથે ‘જાગૃતિ’ની પણ એટલી જ જરૂરત છે. જેવો જન આકોશ અને જાગૃતિ તા ૨૬ નવેમ્બરની ઘટના પછી ઉમટ્યો હતો, એ ટકી રહેવો જોઈએ જ. નિર્માલ્ય અને બેજવાબદાર રાજકીય આગેવાનોને પ્રત્યેક ચૂંટણી સમયે ચૂંટી ચૂંટીને એમના ઘર ભેગા કરવા પડશે. આ તે કેવી લોકશાહી? નિર્દોષ નાગરિકો અને વફાદાર સિપાઈઓના જીવન હણાયા હોય, પ્રજા અસુરક્ષિતતાના ભયમાં તડપતી હોય, આર્કંદ અને આકોશ હોય ત્યારે ‘રાજનામું’ આપી ઘર ભેગા થઈ જવાનું? કપડાં ખંખેરીને ભાગી જવાનું? આવા રાજકીય નેતાઓને તો અદાલતમાં ખડા કરી એમનો ‘હિસાબ’ માગવો જોઈએ. જનતાને પૈસે ‘જલસા’ કરવાવાળા અને લાખોના ખર્ચથી સુરક્ષા કવચ સાથે ફરનારા એ બધાં રાજનેતા અને સનદી અધિકારીઓને એમની જવાબદારીની નિષ્ફળતા માટે કડકમાં કડક શિક્ષા થવી જોઈએ, લોક

અદાલતમાં ખડા કરવા જોઈએ.

૨૬ મીની ઘટનાથી પ્રત્યેક નાગરિકનું મન ક્ષુબ્ધ બની ગયું છે. લોહી ઉકળી ઊઠ્યું છે. જેમણે અકારણ જીવન ગુમાવ્યા છે-અને એ થકી જે જે કુટુંબો અને બાળકો છિન્ન ભિન્ન થયા છે એ ઘટના માટે કોઈ ધર્મ ચિંતનનો તાળો બેસતો નથી! દશ આતંકવાદીઓ કે એમની પાછળ રહેલાં એમના આગેવાનોનું આ બધાંએ આ જન્મમાં તો કાંઈ બગાડ્યું નથી જ. તો? પૂર્વ જન્મમાં આ બધાંએ એ આતંકવાદીઓનું કાંઈ બગાડ્યું હશે? એ પણ સમૂહમાં! કયો કર્મનો સિદ્ધાંત અહીં ‘કામ’ લાગે છે? શૂન્યમનસ્ક થઈ જવાય છે!! બધાં ગ્રંથો થોથાં

જેવા લાગવા માંડે છે. કદાચ આપણા જ્ઞાનની મર્યાદા હશે!!

નક્કી આ ઘટના ધર્મ ઝનૂનનું જ પરિણામ છે. જેને કાર્લ માર્ક્સે ‘અફિણ’ કહ્યું છે. બાળપણથી આવા ‘અફિણો’ પાવાવાળી શાળા વહેલી તકે જગતના સર્વે સ્થળે બંધ થવી જોઈએ. માનવ જે ધર્મમાં જન્મ્યો હોય કે પછી પાછળથી એણે જે ધર્મ અપનાવ્યો હોય, તો એને પોતાનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે એ અનુભવવાનો હક છે, પણ ‘મારો જ ધર્મ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે, સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે’ એવું કહેવાનો એને કોઈ અધિકાર નથી જ. એ માત્ર બાલિશતા જ છે. મૂળમાં આ ‘કેફ’ છે અને આ ‘કેફ’માંથી જ બધાં વિનાશ ઊભા થાય છે. જેણે ‘જન્મત’ જોયું નથી, જેના અસ્તિત્વના કોઈ પૂરાવા નથી, એને પમાડવાનો ‘પાનો’ અને શુરાતન ચડાવાય છે, અને ગુલાબનાં ફૂલોને ધતૂરાના ફૂલો બનાવી દેવાય છે.

મહાવીરે એટલે જ ‘અનેકાંત’વાદનો સિદ્ધાંત જગતને આપ્યો. માત્ર આ એક સિદ્ધાંતનો પ્રચાર થાય તો જગત વિશ્વશાંતિના

આ અંકના સોજન્યદાતા
શ્રીમતી ઈલાબેન મોદી
સ્મૃતિ : ચંપકલાલ મોદી

હિંચકે હિંચોળશે એની ખાત્રી.

ઈસ્લામ જેવા ઉચ્ચ કોટિના ધર્મને એના જ બંદાઓ અપમાનિત કરી રહ્યાં છે. સાચો ધર્મ સમજ્યા નથી, એટલે એમાંના ‘સાચ’ને સમજાવવાની પાત્રતા એ ધર્મધૂરંધરોમાં નથી. અને ‘કાચા’ યુવાનોમાં ‘કાચા’નું આરોપણ થાય છે. ભારતના મુસ્લિમ બંધુઓ ભારતમાં દુઃખી નથી જ. સરકારે એમને ખોબલે ખોબલે આપ્યું છે, એ બધાં અહીં સુરક્ષિત છે. એટલે હવે એ બધાંએ જ જગતના આતંકવાદીઓને પોતાનો સંદેશો પહોંચાડવો પડશે. જે પોતાના ધર્મને સાચી રીતે સમજ્યા છે એમણે આ સંદેશો જગતને પહોંચાડવાનો છે. આ એમનો ‘ધર્મ’ છે. જો એ બધાં આ સંદેશાની ‘બાંગ’ નહિ પોકારે તો એમની બધી બાંગમાં શબ્દો હશે, પણ ખુદાને પામવાનો અને એ પરવરદિગાર પાસે પહોંચવાનો ધ્વનિ નહિ હોય.

૨૬ મીની ઘટના વિશે ઘણું લખાયું. ઘણાં આકોશ થયા.

ભીખ્યા ભટક્યા, વિષ્ટિ, વિનવણી,

કીધાં સુજનનાં કર્મ,

આર્ય સુજનતા દૈન્ય ગણી તો

યુદ્ધ એ જ યુગ ધર્મ,

પાર્થને કહો ચડાવે બાણ,

હવે તો યુદ્ધ એ જ કલ્યાણ.

—કવિ ન્હાનાલાલ

જ્યારે જ્યારે આવી કોઈ કટોકટી આવે છે ત્યારે આપણને કવિ ન્હાનાલાલે એમના મહાકાવ્ય ‘કુરુક્ષેત્ર’માં કૃષ્ણવિષ્ટિ સંદર્ભે લખેલી ઉપરની પંક્તિ યાદ આવી જાય છે. અને આપણે ‘યુદ્ધ એ જ કલ્યાણ’ એવા અંતિમ પોકારો પણ કરીએ છીએ. પરંતુ યુદ્ધ એ ક્યારેય કલ્યાણ નથી. એ માત્ર શક્તિ અને અહંનું પ્રદર્શન છે. એ જો ‘કલ્યાણ’ હોત તો કુરુક્ષેત્રની અગણિત હિંસાનો આકંઠ ન ઉઠત અને ઘણું અને ઘણાંને ગુમાવીને બધું મેળવ્યા પછી પણ બધું મૂકીને પાંડવોને હિમાલય જવું ન પડત.

‘તમે આમ કર્યું એટલે હવે અમે આમ કરીશું, અમે પણ શક્તિશાળી છીએ’ એવા પોકારો બૌદ્ધિક કે સંસ્કારી અભિગમ નથી. એ આકોશથી તો આવી ઘટનાના ગુણાકાર જ થવાના, પરંતુ ‘એવું’ અને ‘આવું’ ન બને એ માટે એના મૂળનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે.

નિર્દોષ અને વફાદારોની આ શહિદી માટે મહારાષ્ટ્ર કે રાષ્ટ્રના પ્રધાન મંડળે સામૂહિક પ્રાર્થના કરી? એ બધાં તો નવા નેતા ચૂંટવાની સ્વાર્થી કસરત કરવામાં વ્યસ્ત હતા!! આપણો દેશ અને આપણી જાત જેમને આપણે સોંપી છે એમની આ સંસ્કારિતા!! એમના કરતાં તો શહિદ થયેલા અધિકારીઓના કુટુંબીજનોને સલામ કે જેમણે કોઈ આર્થિક મદદ લેવાની વિનયપૂર્વક ના પાડી. આવા સમયે એક કરોડની કે લાખોની મદદની અને પોતાના હમદર્દી સ્વભાવની પબ્લિસિટીની તક કયા રાજકારણી જતી કરે? કોણ જતી કરે? આવા છે આપણા મહાનુભાવો! ભાષાના નામે દેશના

બાંધવોના ભાઈચારાને ભયમાં મૂકનાર બધી ‘સેના’ આ દિવસે કયા પાટિયા શણગારવા ગઈ હતી?

હજુ ઊંડા ઉતરીએ તો જણાશે કે આપણા સાંસદ સભ્યો અને પ્રધાનો આપણા સનદી અધિકારીઓના કેટલા બધાં ગુલામ છે એ આપણને ખબર છે? આ પીઠ અને રૂક્ષ ત્વચાના અધિકારીઓ આપણે ચૂંટેલા પ્રતિનિધિને સ્પષ્ટ સંભળાવી દે છે કે ‘તમે તો ત્રણ કે પાંચ વરસ માટે છો પછી તો તમારે તમારા કામ કરાવવા અમારી પાસે જ આવવું પડશે!!’ એટલે દેશ ઉપર રાજ તો અમાપ સત્તાધારી આ સનદી અધિકારીઓ જ કરે છે!! એ બધામાં કેટલા ભ્રષ્ટાચારી છે એ પ્રજા જાણે જ છે. અંગ્રેજોએ આપેલી આ ‘સિસ્ટમ’ને મૂળમાંથી બદવાની જરૂર છે. આ અધિકારીઓ પોતાની ફરજમાં ક્યાં ગાફેલ રહ્યાં એની તપાસ શરૂ થઈ? ભ્રષ્ટાચારની નોટોના બંડલો સરકારી અધિકારીઓના ઘરમાંથી મળ્યા છે એ હકીકત પૂરવાર થઈ ચૂકી છે.

હવે તો પ્રત્યેક દેશવાસીઓએ પોતાનું રક્ષણ કરવા પોતે જ સક્ષમ થવું પડશે.

હવે હર પળ સર્વેએ એક જ પ્રાર્થના કરવાની કે આ સર્વ આતંકવાદીઓ પોતાના ધર્મને (આતંક ધર્મને નહિ) ‘સાચી’ રીતે સમજે. એ ‘સાચી’ રીતે સમજશે ત્યારે એ સર્વેને સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. એવી સદ્બુદ્ધિ એમને પ્રાપ્ત થાવ એવી પ્રાર્થના પ્રત્યેક જીવ કરે અને આવી ઘટનાઓથી કોઈના પણ મનમાં નફરતના બીજનું રોપણ ન થાવ!!

ક્ષમા, પ્રેમ, કરુણા અને સદ્બુદ્ધિ માટે પ્રાર્થના એ જ સાચા અને સુખના માર્ગો છે. આ ચિંતનમાં જ ભારતની મહાનતા છે. અને એટલે જ જગતે ભારતને મહાન કહ્યો છે.

જે જે નિર્દોષ માનવ જીવોની હત્યા થઈ છે એ સર્વેના આત્માને પ્રભુ શાંતિ અર્પો. એ સર્વના કુટુંબીજનોને અને મિત્રોને આ દુઃખ સહન કરવાની પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા શક્તિ અર્પો. આપણે બધાં યત્કિંચિત રૂપે એ સર્વને ઉપયોગી થઈએ. વ્યથિત હૃદયે મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ પરિવારની આ શ્રદ્ધાંજલિ!

અને ફરી નિષ્ક્રિય રાજનેતાઓ અને ભ્રષ્ટ અધિકારીઓ આપણાથી ચૂંટાઈ ન જાય એના માટે સજાગ અને સતર્ક રહીએ. મતદાનના દિવસે રજા ગાળવા બહારગામ જવું અને મત આપવા ન જવું એ રાષ્ટ્રીય અપરાધ છે. આપણે સજાગ નહિ રહીએ તો પછી આવી ઘટના વારે વારે થવાની જ.

લોકશાહીમાં ફેરફાર કરવાનો તેમજ યૌવન લોહી જેમનામાં થનગનતું હોય, જેમનામાં સર્જનાત્મકતા અને દેશને સર્વ રીતે અર્પણ કરવાની ભાવના હોય એવી નિષ્ઠાવાન વ્યક્તિઓને રાજકારણમાં પ્રવેશવાનો અને એવા નવા પક્ષના ઉદયનો સમય પાક્યો હોય એવું લાગે છે.

ૐ શાંતિ... ૐ શાંતિ...

□ ધનવંત શાહ

આત્મદર્શી વિરલ વિભૂતિ ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરી

પ્રા. તારાબેન રમણલાલ શાહ

વર્તમાન સમયમાં માણસ જેટલો કુદરત નિર્મૂત આપત્તિથી દુઃખી છે તેના કરતાં માનવસર્જિત આપત્તિથી વધુ દુઃખી છે. આ દુઃખમાંથી માનવને બચાવવો તે દુનિયા સામે મોટો પડકાર છે. આ પડકાર જીલવાની શક્તિ કેવળ ધર્મમાં છે. આવી શક્તિ ધર્મને જાણનાર, જીવનાર અને લોકોને તેના માટે માર્ગદર્શન આપનાર ધર્મ-પુરુષોમાં છે. વર્તમાન સમયમાં આવી વ્યક્તિઓમાં જેમનું નામ આદરપૂર્વક, પ્રેમપૂર્વક લેવાય છે તેવી એક વ્યક્તિ ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરી છે.

મુંબઈમાં તા. ૨૬-૯-૬૬ના શુભદિને સુરતના વતની માતા રેખાબહેન અને પિતાશ્રી દિલીપભાઈ ઝવેરીને ત્યાં રાકેશભાઈનો જન્મ થયો. બાળપણથી જ તેમનામાં ઉચ્ચ કોટીના ધર્મસંસ્કારોનું સિંચન થયું હતું. ચાર વર્ષની વયે તેઓ પ્રભુભક્તિ, ધ્યાન સામાયિક આદિ ધર્મઆરાધના કરતા થઈ ગયા. તેમની આઠ વર્ષની વયે તેમના અસીમ પુણ્યોદયે તેમને કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના ચિત્રપટના દર્શન થતાંની સાથે ‘આ મારા ગુરુ છે’ એવી આત્મસ્ફૂરણ થઈ. પૂર્વે તેમણે કરેલી આરાધનાનું તેમને અનુસંધાન થયું. અપાર હર્ષ, અદ્વિતીય પુરુષાર્થ અને અનન્ય ભક્તિભાવથી તેમની અધ્યાત્મ સાધના શરૂ થઈ. ઉત્તરોત્તર વેગીલી બની, સિદ્ધિના સોપાન સર કરતી ગઈ. સાધના કરતાં નાની વયમાં જ તેમને સંસાર ત્યાગની ભાવના જાગી પરંતુ તેમના માતાપિતાએ તેમને સંસારત્યાગ કરતાં પહેલાં અધ્યાત્મના કોઈ વિષય પર Ph.D. ડિગ્રી માટે શોધનિબંધ લખવા માટેની ઈચ્છા દર્શાવી જે તેમણે ખૂબ આદરપૂર્વક માન્ય રાખી.

વિદ્યાર્થી તરીકેની તેમની કારકિર્દી અતિ તેજસ્વી હતી. ૧૯૮૩માં I.C.S.E. ની પરીક્ષા આપી. હેતુપૂર્વક અભ્યાસ છોડ્યો પરંતુ Ph.D. માટે M.A.ની ડિગ્રીની જરૂર હતી. તેથી ઓસ્માનિયા યુનિવર્સિટીમાંથી ૧૯૮૮માં બી.એ.ની, ૧૯૮૯માં તત્ત્વજ્ઞાનના વિષય સાથે M.A.ની ડિગ્રી સુવર્ણચંદ્રક સાથે મેળવી. ૧૯૮૫થી ૧૯૮૯ સુધીમાં તેમણે ષડ્દર્શન, જૈન શ્વેતાંબર અને દિગંબર શાસ્ત્રોના, ન્યાય અને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો. પીએચ.ડી. માટે હવે તેમનો માર્ગ મોકળો થયો. તેમનું વાંચન વિશાળ છે. ગ્રહણશક્તિ, ધારણશક્તિ અને સ્મરણશક્તિ આશ્ચર્યજનક છે. ઝડપથી વાંચે, વિચારે, સમય પ્રમાણે ઉપયોગ કરે.

પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યસર્જન ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’નો તેમના જીવન પર ઘણો મોટો પ્રભાવ છે. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં મોક્ષમાર્ગની સરળતમ વિધિનું દિગ્દર્શન થયું છે. આ અદ્ભુત શાસ્ત્રનો મહિમા કરવા અને જિજ્ઞાસુઓ તેને વાંચી, વિચારી કલ્યાણમાર્ગે વળે એ હેતુથી Ph.D.ના

મહાનિબંધના વિષય તરીકે તેમણે તેને પસંદ કર્યો.

આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રની ભાષા સરળ છે પણ તેમાં નિરૂપાયેલા ભાવ અતિ ગંભીર છે. આવા ગંભીર વિષય માટે મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ, જૈન દર્શનના પ્રખર અભ્યાસી ડૉ. રમણલાલ સી. શાહને તેમણે માર્ગદર્શક તરીકે પસંદ કર્યા. ખૂબ મહેનત કરી શોધપ્રબંધ લખ્યો.

આ નિબંધમાં અધ્યાત્મપથના અભ્યાસીને જરૂરી સામગ્રી મળે છે. વળી સાધના સંબંધી અનેક પ્રશ્નોના ખુલાસા ઉચિત રીતે તેમણે તેમાં સમાવી લીધા છે. પ્રત્યેક ગાથામાં રહેલા ગૂઢ રહસ્યને સમર્થ રીતે તેમણે સમજાવ્યું છે. ગાથાના વિવરણને વાંચતા તેમાં આત્મસાધના, આત્મશુદ્ધિ અને આત્મસિદ્ધિની પ્રક્રિયાનો પરિચય થાય છે. તેમાં વૈરાગ્ય, ગુરુભક્તિ અને સ્વરૂપજ્ઞાન એ ત્રણોનો બોધ છે. સહજ, સરળ અને વિષયને ઉચિત ભાષામાં લખાયેલા આ પ્રબંધમાં સંક્ષિપ્તમાં મોક્ષમાર્ગને સંપૂર્ણપણે દર્શાવ્યો છે.

શ્રી રાકેશભાઈએ ખૂબ પરિશ્રમ લઈ આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રના શતાબ્દી વર્ષ ૨૦૫૨માં તા. ૨૭-૧૦-૮૬ના દિવસે ૨૦૫૨ પાનાનું લખાણ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના ચરણકમળમાં અર્પણ કર્યું. તા. ૨-૧૨-૮૮ના દિને આ શોધપ્રબંધ માટે મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી શ્રી રાકેશભાઈને Ph.D.ની ડિગ્રી મળી. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રનું આવું ગહન વિવેચન એ શ્રી રાકેશભાઈની અભ્યાસનિષ્ઠા અને આત્મસાધનાનું ઉજ્જવળ પરિણામ છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના આ પરમ ઐશ્વર્યસભર વારસાની, ગહન તત્ત્વજ્ઞાનની લોકોમાં પ્રભાવના થાય, લોકોને તેનો સર્વાંગી પરિચય થાય એ હેતુથી આ વિસ્તૃત લખાણવાળા ગ્રંથને ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સત્સંગ સાધના કેન્દ્રે’ ચાર ભાગમાં છપાવ્યા છે.

મુમુક્ષુઓ ઊંડાણથી અભ્યાસ કરે એ માટે દરેક ગાથા પર પ્રશ્નપત્રો તૈયાર કરવામાં આવતા અને મુમુક્ષુઓ હોશભેર તેની લેખિત પરીક્ષા આપતા. આમ આ લખાણ અનેક મુમુક્ષુઓના આત્મસાધના માટે પ્રેરણારૂપ બન્યું છે.

ગુજરાતી ભાષામાં લખાયેલા શોધપ્રબંધોમાં આટલો દીર્ઘ શોધપ્રબંધ આ પહેલો જ હશે. ડૉ. રમણભાઈ શાહ ગ્રંથને બિરદાવતાં તેમના આવકારવચનમાં લખે છે-શકવર્તી બનવાને સર્જાયેલા તેમના Ph.D. ગ્રંથનું વાંચન અધ્યયન, પરિશીલન, મનન અનેક મુમુક્ષુઓના કલ્યાણનું નિમિત્ત બની શકે છે.

શ્રી રાકેશભાઈની જિનેશ્વરભક્તિ પ્રશસ્ય છે, તે તેમને વારસામાં મળી છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ, ધરમપુરમાં નાનું પણ અતિ રમણીય દેરાસર બંધાયું છે તે ઋષભદેવ, શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર સ્વામીની સુંદર પ્રતિમાઓથી શોભાયમાન

છે. ભગવાનનું પૂજન, અર્ચન, ભક્તિ, આરતી, મંગળદીવો આશ્રમવાસી સારી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત રહી નિયમિત રીતે કરે છે. પૂજા વગેરે શુદ્ધ રીતે થાય તે માટે વિધિ સમજાવતું સાહિત્ય પૂરું પાડવામાં આવે છે. રાકેશભાઈની જિનભક્તિ ખૂબ સમજપૂર્વકની છે. દરેક વર્ષે જુદા જુદા તીર્થોની યાત્રા ભારતના અને પરદેશના યાત્રીઓને સમૂહમાં કરાવવી, બધા તીર્થંકરોની પંચકલ્યાણક ભૂમિની ભાવપૂર્વક સ્પર્શના કરવી, તીર્થંકરના જીવનનો મહિમા સમજવો, સમજાવવો તે તેમની પ્રિય પ્રવૃત્તિ છે. રાકેશભાઈ મહાન સાધુપુરુષો, ભક્તો દ્વારા લખાયેલા ધર્મવિષયક ગ્રંથો, ચરિત્રો, સ્તવનો કોઈ પણ જાતના પંથ, ગચ્છ, ફિરકા કે સંપ્રદાયના ભેદ વિના વાંચે છે. આનંદઘનજી, યશોવિજયજી, દેવચંદ્રજી, મોહનવિજયજીની ચોવીશી એટલે કે ચોવીસ ભગવાનના સ્તવનોના બાળપણથી અભ્યાસી છે. આનંદઘનજીની ચોવીશીના દરેક સ્તવનોમાં દરેક તીર્થંકર ભગવાનના જીવનનો મહિમા તેમણે વિગતે સમજાવ્યો છે. સ્તવનોનું તેમનું વિવેચન અર્થભર, મર્મગ્રાહી અને ભગવદ્ ભક્તિમાં વૃદ્ધિ કરનારું બને છે.

પર્યુષણ દરમિયાન જેમનો સ્વાધ્યાય કરાવ્યો છે તે ગ્રંથો છ ઢાળા, સમાધિ તંત્ર, અનુભવપ્રકાશ, યોગસાર, તત્ત્વજ્ઞાન તરંગિણી, ભક્તામર સ્તોત્ર, ઈષ્ટોપદેશ, આત્મશાસન વગેરે છે. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી કૃત ‘જ્ઞાનસાર’ જેવા કઠિન ગ્રંથના જુદાં જુદાં અષ્ટકો તેમણે ભારતના મહત્વના શહેરોમાં અને પરદેશમાં યુ.કે., અમેરિકા, કેનેડા, શ્રીલંકા જેવા સ્થળે જઈ લોકોને સમજાવ્યા જેથી ભક્તોમાં જૈનધર્મ પ્રત્યે ભક્તિભાવ જાગે. ધર્મ વિશેની તેમની સમજ ઊંડી, વ્યાપક અને અથાગ છે. તેઓ ધર્મને માત્ર ગતાનુગતિકતાથી નથી સ્વીકારતા પરંતુ તર્ક, બુદ્ધિ અને અંતરની ઊંડી અનુભૂતિથી, જાગૃતિથી સ્વીકારે છે. ધર્મતત્ત્વનો વિશાળ અર્થમાં વિચાર કરે છે. જૈન, જૈનેતર, ભારતના અને ભારતની બહારના ધર્મોને સમજવા તત્પર રહે છે, તેના શુભ અંશોને આવકારે છે.

આં નો ભદ્રાઃ ક્રતવો યન્તુ વિશ્વતઃ ।

ચારે દિશાએથી ઉત્તમ કલ્યાણકારી વિચારો પ્રાપ્ત થાવ. ઋગ્વેદનું આ વાક્ય તેમના જીવનમાં ચરિતાર્થ થયેલું જોવા મળે છે.

ધર્મના મર્મને સમજી ઉચિત દૃષ્ટાંતો દ્વારા સમજાવે છે એ રીતે મુમુક્ષુની વિચારની ક્ષિતિજોને વિસ્તારે છે. આશ્રમમાં જૈન ધર્મના સાધુ-સાધ્વી મહારાજ, આચાર્ય કુલચંદ્રજી, આગમઉદ્ધારક જંબુવિજયજી, આચાર્ય જનકવિજયજી, ભાનુવિજયજી, મહાસતી લલિતાબાઈ, ડૉ. તરૂલતાબાઈ અને અન્ય ધર્મના સંતો મોરારી-બાપુ, શ્રી શ્રી રવિશંકર, ગુરુ માં આનંદમૂર્તિ વગેરેને આમંત્રે, સન્માન કરે અને તેમનાં વક્તવ્યો ગોઠવે, અન્ય સ્થળે જાય ત્યારે બૌદ્ધ ભિખ્ખુઓ, મૌલવીઓ, પાદરીઓને મળે. તેમને સન્માન આપે. આ સહુ પાસેથી રાકેશભાઈ પણ પ્રેમ, વાત્સલ્ય અને આદર પામે છે. અન્ય ધર્મના મૂલ્યવાન વિચારોને, અન્ય સાહિત્યના

આદરણીય પાત્રોની વિશેષતા શ્રોતાને રસ પડે તે રીતે મૂલવે, રજૂ કરે. અન્ય ધર્મની ઊજળી બાજુ રજૂ કરે પણ કદીએ તેઓ આકરી ટીકા કરતાં નથી તે તેમની વિશેષતા છે.

કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રત્યેની ભક્તિ અને સર્વ સમર્પણભાવ અદ્ભુત છે. જાણે કે તેમના શ્વાસે શ્વાસે તેમાં કૃપાળુદેવ વણાઈ ગયા છે. હૃદયના પ્રત્યેક ધબકારમાં તેમને ઝીલી રહ્યા છે. તેમના દરેક કાર્યમાં કૃપાળુદેવ પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ વ્યક્ત થાય છે. Ph.D. ના વિષયની પસંદગીમાં વળી સંસ્થા, આશ્રમ, હોસ્પિટલ, દરેક ટ્રસ્ટ દરેકને તેમણે પોતાના ગુરુ રાજચંદ્રજીનું નામ આપ્યું છે. દરેક પખવાડિયે દાદરના યોગી સભાગૃહમાં યોજાતા પરમ સત્સંગમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના ‘વચનામૃત’માંથી કોઈ પત્ર કે પત્રમાંનો ગદ્યખંડ લઈ તેના આધારે ઉચિત દૃષ્ટાંતો સાથે સત્સંગ કરાવે છે. દરેક પત્ર વિશેના રાકેશભાઈના વિશદ વિશ્લેષણ પછી શ્રોતાઓને પત્રનું હાર્દ સમજાય છે, સ્પષ્ટ થાય છે અને કૃપાળુદેવ પ્રતિ અથાગ પ્રીતિ-ભક્તિ જાગે છે. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર સવારે પ્રાર્થનામાં અને સાંજે ગુરુમંદિરમાં નિયમિત ગવાય છે. શ્રી રાકેશભાઈના મતે કૃપાળુદેવનું એક એક વચન કોહિનૂર જેવું છે અને તેમનો એક એક પત્ર હીરાની પાણ જેવો છે. કૃપાળુદેવના સર્વ સાહિત્યને વાંચે, વિચારે, સમજે, જીવનમાં ઉતારે તેવા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. આમ, આશ્રમ અને તેની માનવ હિતલક્ષી વિવિધ યોજનાઓ જોતાં કૃપાળુદેવને અતિ નીકટતાથી સમજવાનો, કૃપાળુદેવની સન્મુખ થઈ શકીએ એવો ‘અપૂર્વ અવસર’ રાકેશભાઈએ આપણને આપ્યો છે. કૃપાળુદેવના સાચા ભક્ત કેવા હોય તેના દર્શન આપણને તેમનામાં થાય છે.

શ્રી રાકેશભાઈનું મહત્ત્વનું યોગદાન તે યુવાવર્ગને તેમણે નવી દિશા બતાવી. યુવાવર્ગ વિપુલ પ્રમાણમાં તેમના પ્રતિભાશાળી તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ, અસાધારણ જ્ઞાન અને ગુણસંપદા, અપ્રતિમ પુરુષાર્થ, અદ્ભુત શિસ્તપાલન અને ક્રાંતિકારી વિચારોને કારણે તેમના તરફ આકર્ષાયો. સમાજનો શિક્ષિત વર્ગ, ડોક્ટર, એન્જિનિયર, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ, અધ્યાપક વગેરે જૈન અને જૈનેતર, ભારતના અને ભારત બહારનો યુવાવર્ગ મોટી સંખ્યામાં આ સંસ્થા સાથે જોડાયો છે. યુવાનોમાં શક્તિ અને સદ્ગુણ પ્રગટે, યુવાશક્તિ વિધેયાત્મક કલ્યાણકારી માર્ગે વળે, પોતાનું અને વિશાળ સમાજનું હિત કરે એવી વિવિધ યોજનાઓ આશ્રમમાં થાય છે.

તેમના વ્યક્તિત્વના વિકાસ માટે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર યુથ વીંગનું નિર્માણ થયું. યુવાનોને વિવિધ પ્રકારની જવાબદારી સોંપાઈ. રસોડાથી માંડી ફોટોગ્રાફી, ઓડિયો-વીડિયો સંચાલન, લેખન-છાપકામ, સંસ્થામાં જુદાં જુદાં ટ્રસ્ટોનો વહીવટ તેમને સોંપાય છે. નાની ઉંમરના પણ ઉત્સાહપૂર્વક, કુનેહપૂર્વક, નિઃસ્વાર્થપણે જવાબદારી ઉપાડતા યુવાન ટ્રસ્ટીઓ આ આશ્રમમાં જોવા મળે છે.

યુવાનોનો સર્વાંગીણ વિકાસ થાય તે માટે વિવિધ પ્રકારના

ધ્યાન, યોગ, ભક્તિ સંગીત, નાટક, નૃત્ય, ભાષાઓનો અભ્યાસ, પર્યટન, વક્તૃત્વ, સ્વરક્ષણની તાલીમ માટે માત્ર ગુજરાતના જ નહિ પરંતુ પર પ્રાંતીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરની વ્યક્તિઓની મદદ પણ લેવાય છે.

તેમના અનુયાયીઓ રાકેશભાઈને અનન્ય શ્રદ્ધાથી, ભક્તિભાવથી અને છલકાતા પ્રેમથી ચાહે છે. તેમને ‘ગુરુદેવ’, ‘સાહેબ’ કે ‘બાપા’ના નામે સંબોધે છે. પોતાના અનુયાયીને સોંપેલી જવાબદારીને તેમણે ‘સેવા’ નામ આપી ‘સેવા’ કાર્યનું અને શબ્દનું ગૌરવ કર્યું છે. તેને નવું પરિમાણ આપ્યું છે. જેને ‘સેવા’ કરવાની મળે તે પોતાની જાતને ધન્ય માને. સેવાનું કામ અત્યંત ચીવટપૂર્વક, વફાદારીથી, ઉત્સાહથી કરે. ભૂલ થાય તો પ્રાયશ્ચિત લે. આવા યુવાન વર્ગને લીધે આશ્રમમાં ચારે બાજુ અનોખા ઉત્સાહનું, જીવંતપણાનું, વિનયનું, સહકારનું, સમર્પણનું વાતાવરણ જોવા મળે. આવા તેજેમઢ્યા, આનંદથી છલકાતા યુવાન ચહેરાનું દર્શન તે આશ્રમની વિશેષતા છે. ત્યાંના પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો પણ હાંશથી ‘સેવા’ કરે છે. રાકેશભાઈના મતે સેવા તે બેડી નથી પણ રૂમઝૂમતું ઝાંઝર છે, એમ સમજીને કરીએ તો એ કાર્ય શોભા અને ગૌરવનું પ્રતીક બની રહે.

ભક્તો માટે એક કાયમી વ્યવસ્થાની જરૂર હતી. ૨૦૦૧માં મહાવીર જયંતીના મંગળ દિને ગુજરાતમાં વલસાડ જિલ્લામાં ધરમપુર નજીક મોહનગઢ ટેકરી પર ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ’ની સ્થાપના થઈ. આ સ્થળની પસંદગી પાછળ એક મહત્ત્વનું કારણ છે. વિ. સં. ૧૯૫૬માં ચૈત્ર સુદ એકમથી વૈશાખ વદ પાંચમ સુધી લગભગ ૩૫ દિવસ સુધી શ્રીમદ્જીએ આ ધરતી પર વિચરણ કર્યું હતું. આસપાસના જંગલોમાં તેમણે એકાંત અને અસંગ સાધના કરી હતી. આમ, આ ધરતી તેમના પવિત્ર ચરણરજથી પાવન થઈ હતી. ટેકરી પર કુદરતી વાતાવરણમાં ૨૨૩ એકરની જમીન ખરીદી તેના પર આશ્રમનો કેટલોક ભાગ નિર્માણ થયો. આશ્રમના પ્રાંગણમાં રમણીય જિનમંદિર છે, જેનો ભક્તો લાભ લે છે. આશ્રમનું મુખ્ય મકાન જે પૂર્વે મોહનગઢના રાજાનો તદ્દન ખંડિયેર અવસ્થામાં મહેલ હતો તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરી અદ્યતન સગવડોથી સજ્જ કર્યો છે. તે હજુ મહેલને નામે જ ઓળખાય છે. તેમાં ગુરુ મંદિર છે-જેમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની પ્રતિમા છે. જ્યાં ધ્યાન અને વાંચનની અનુકૂળતા છે. મર્યાદિત સંખ્યામાં ભક્તો માટે આધુનિક સગવડવાળું સાધક નિવાસ છે. જેમાં સત્સંગ અને ધ્યાન માટે વાતાનુકૂલિત સભાગૃહ છે. ધ્યાનખંડ, સાધના કુટિર, પુસ્તકાલય, સંગ્રહાલય, ભોજનાલય, શાંતિથી બેસી ધ્યાન માટે અને પ્રકૃતિના રમણીય દૃશ્યો માણી શકાય માટે બે નાના ગાર્ડન બનાવ્યા છે. એકમાં ભગવાન બુદ્ધ અને બીજામાં ભગવાન કૃષ્ણની મૂર્તિઓ છે. આવનાર ભક્તો મુમુક્ષુઓ ભક્તિ, સત્સંગ, સદ્વાંચન, ધ્યાન દ્વારા ધર્મારાધના કરે છે. અંતર્મુખતાના ગહન અભ્યાસ માટે સાધનાભઢી રખાય છે. જેમાં ત્રણ દિવસ મૌન અને ધ્યાનનું અવલંબન લેવાય છે. વર્ષમાં બે વાર, ચૈત્ર માસમાં

ભગવાન મહાવીર જન્મકલ્યાણક અને આસો માસમાં દિવાળી સમયે ભગવાનના નિર્વાણકલ્યાણકનો ભવ્ય મહોત્સવ ઉજવાય છે. જેમાં ભારતમાંથી અને પરદેશમાંથી આવી ભક્તો વિશાળ સંખ્યામાં ભાગ લે છે. તેમને રહેવા માટે સગવડવાળા તંબુની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે.

બંને મહોત્સવમાં ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિસંગીત ઉપરાંત ગચ્છ કે ફિરકાના ભેદ વિના સાધુ મહાત્માઓના વિદ્વાનોના ધર્મવિષયક વ્યાખ્યાનો ગોઠવાય છે. યુવાવર્ગને, મોહ, રંગરાગના આકર્ષણમાંથી મુક્ત કરવા ૩૧મી ડિસેમ્બરે અખંડ રાત્રિનો સાત્વિક મનોરંજનવાળો વિવિધ પ્રકારનો ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિસંગીત સાથેનો કાર્યક્રમ ગોઠવાય છે. જેમાં ભક્તો ઘણી મોટી સંખ્યામાં હાજર હોય છે.

ભગવાન મહાવીર અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના ઉપદેશમાંથી મળેલી પ્રેરણા ઝીલીને શ્રી રાકેશભાઈએ ભક્તોની સ્વકલ્યાણની ધર્મપ્રવૃત્તિ સાથે સર્વકલ્યાણની પ્રવૃત્તિ કરવા ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સર્વમંગલ ટ્રસ્ટ’ની સ્થાપના કરી જેમાં મુખ્યત્વે આરોગ્યવિષયક, શિક્ષકવિષયક અને જીવદયાવિષયક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી.

આરોગ્યવિષયક પ્રવૃત્તિ માટે ૨૦૦૩માં ધરમપુરમાં ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર હોસ્પિટલ’ અને તેમાં એલોપથી અને હોમિયોપેથી બન્ને પ્રકારના દવાખાના ચાલુ કર્યા, ત્યાં સ્થાનિક લોકોને માત્ર બે રૂપિયાની ફી લઈ દવાઓ અપાય છે. સર્વ પ્રકારના રોગનિદાન માટે અને અન્ય સુવિધા માટે એક્સ-રે મશીન, સોનોગ્રાફી, પેથોલોજી લેબોરેટરી, આઈ.સી.યુ., ઓપરેશન થિયેટર, એન્ડોસ્કોપી સહિત આધુનિક સામગ્રીથી સુસજ્જ હોસ્પિટલમાં અનુભવી નિષ્ણાંત ડૉક્ટરોની સેવા ઉપલબ્ધ હોય છે. આસપાસની ગ્રામીણ જનતાને સર્વપ્રકારે ઉપયોગી આરોગ્યસેવા મળે છે. ઉપરાંત નેત્રચક્ષુ, વિકલાંગચક્ષુ, હૃદયરોગ, સ્ત્રીઓના જાત જાતના રોગ, ડાયાબિટીસ વ.ના નિદાન કેમ્પ યોજાય છે. સામાન્ય વર્ગને રોગમુક્ત કરવા ઘણા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે.

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ’ના નેજા નીચે શિક્ષણની વિવિધ યોજનાઓ શરૂ કરી છે. ખૂબ ઊંચા, ઉમદા હેતુ સાથે નાના બાળકોનો યોગ્ય દિશામાં ચારિત્ર વિકાસ થાય, તેવા શિક્ષણ માટે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ‘મેજિક ટચ’ના મુંબઈ, મુંબઈના પરાંઓમાં, ભારતના મહત્ત્વના શહેરોમાં, પરદેશમાં યુ.કે., અમેરિકા, કેનેડા, દુબઈ વ. ઠેકાણે કુલ ૨૮ થી વધુ કેન્દ્ર ખોલ્યા છે. સાડા ત્રણથી સાત વર્ષના બાળકોને ટ્રેઈનીંગ લીધેલી બહેનો-દીદીઓ અઠવાડિયે એક વાર બે બે કલાક ભણાવે છે. જેમાં ધ્યાન, ભક્તિ, મહાન વ્યક્તિઓ ખાસ કરીને ભગવાન મહાવીર, બુદ્ધ, ઈશુ ને કેટલાક મહાન ભક્તોનાં ચરિત્રો, ચિત્રો, વાર્તાઓ, કથપૂતળી દ્વારા ભણાવવામાં આવે છે. ફિલ્ડ ટ્રીપ, પર્યટન, સંગીત, નાટક વગેરે દ્વારા બાળકના હૃદયમાં દિવ્યતા અને માનવતા પ્રગટાવવાનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. આનંદની વાત એ છે કે મુલુંડમાં પણ ‘મેજિક ટચ’ ૮મી માર્ચે શરૂ થઈ રહ્યું છે.

ટ્રસ્ટે ધરમપુર વિસ્તારમાં આદિવાસી બાળકોના સર્વાંગીણ ઉત્કર્ષ માટે આંગણવાડી, પ્રાથમિક શાળા, માધ્યમિક શાળા શરૂ કરી છે. જેમાં તેમને ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળું આધુનિક શિક્ષણ મળે એ માટે ધરમપુર નજીક તામછડી ગામની એક આશ્રમશાળાને દત્તક લઈ તેને ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વિદ્યાવિહાર’ નામ આપ્યું છે. તેમાં દર વર્ષે ક્રમશઃ ધોરણ વધારતા જઈ દસમા ધોરણ સુધીના વર્ગો શરૂ કર્યા છે. આમ, ધરમપુર શહેરના, ગામડાના અને આદિવાસી બાળકોને અને યુવાનોને કેળવવાના પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે.

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જીવદયા ટ્રસ્ટ’ના નામે જીવદયાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ મોટા પાયે થઈ રહી છે. ૧૦૫ વર્ષ પહેલાં દરેક દશેરાએ ધરમપુરની આ ધરતી પર પશુઓની નિર્દય રીતે હત્યા થતી હતી તે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ અટકાવી. આમ, જીવદયાના બીજ તો વવાઈ ગયા હતા. તેમાંથી પ્રેરણા લઈને શ્રી રાકેશભાઈએ ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જીવદયા ટ્રસ્ટ’ની સ્થાપના કરી. આશ્રમની નજીક ૩૩ એકરની જમીન પશુપક્ષીઓની સુખાકારી અને રક્ષણ માટે ખરીદી છે. તેને ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર મૈત્રીધામ’ એવું અર્થપૂર્ણ નામ આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં પશુપક્ષીને સર્વ પ્રકારની સુવિધા મળે તેવી અદ્યતન પાંજરાપોળ, ગૌશાળા, પશુનિવાસ, ચબુતરા, હવાડા, હોસ્પિટલ, પશુઓને લાવવા લઈ જવા માટે મોબાઇલ સાધનો,

સંગીત અને વિશેષતઃ પ્રભુદર્શનની વ્યવસ્થા પણ વિચારી છે. પશુઓને કતલખાને જતાં અને પક્ષીઓને સૌંદર્યના અને ઔષધના કારણે વધ થતાં અટકાવવા, તેમને રાખવાની, તેમના નિભાવની, તેમના આરોગ્યની વ્યવસ્થા કરવી એ આ ટ્રસ્ટની મહત્વની કામગીરી છે. ‘LOVE LIFE’ ‘પ્રત્યેક જીવને પ્રેમ કરો’, તેમની સાથે મૈત્રીપૂર્ણ વ્યવહાર રાખો’ તે આ ટ્રસ્ટનું સૂત્ર છે.

આ ઉપરાંત હજારો પશુપક્ષીઓને અકલ્પ્ય ત્રાસ આપીને, નિર્દય ઉપાયો યોજી, તેમનો વધ કરીને તેમના શરીરમાંથી માનવ માટે જાતજાતના ખોરાક, ફેશનની વસ્તુઓ અને દવાઓ

બનાવવામાં આવે છે. આવી નિર્દય હિંસા અટકાવવા, લોકોને યોગ્ય જાણકારી આપવા અને અબોલ જીવો પ્રત્યે પ્રેમ પ્રગટાવવા Ahimsa Awareness Exhibition વખતોવખત યોજાય છે. અહિંસક ચીજોનું વેચાણ પણ થાય છે. આ Exhibition જોઈને

ઘણી વ્યક્તિઓ આવી વસ્તુ નહિ વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે.

આશ્રમમાં સંગીત, નૃત્ય, નાટક ઉપરાંત જુદા જુદા ગ્રુપ વચ્ચે જ્ઞાનવર્ધક વિષયો પર સ્પર્ધાઓ યોજાય છે. ખાસ કરીને જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રમાં Management પર યુવાનો સારી તૈયારીપૂર્વક ચર્ચા કરે છે ખાસ વિશેષતા કે આ પ્રવૃત્તિ કોઈ પગારદાર માણસો નહિ પણ શ્રીમદ્ના ભક્તો જ સેવાના ભાવથી કરે છે.

આશ્રમનું સમગ્ર સંચાલન સુખી, સુશિક્ષિત, માહિતીથી સુસજ્જ, વિનયી, દીર્ઘદર્શી, રાતદિવસ જોયા વિના ગુરુ આજ્ઞાને ભાવપૂર્વક માથે ચડાવતાં સમર્પિત એવા પ્રમુખ સહિત, ટ્રસ્ટીઓના હાથમાં છે તે ગૌરવનો વિષય છે.

આમ, આ આશ્રમમાં સર્વજીવહિતલક્ષી જાતજાતની યોજનાઓ થાય છે પણ તે તો મણકા છે. આ મણકાઓમાં પરોવાયેલું મૂલ સૂત્ર દોરો તો આત્મજાગૃતિ, આત્મસાધના અને આત્મકલ્યાણ છે અને તે જ આ આશ્રમનું સર્વોપરિ ધ્યેય છે.

આમ વર્તમાન સમયમાં વિરલ વિભૂતિ તરીકે પૂ. ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરીનું નામ સન્માનપૂર્વક

સતત ૮૦ વર્ષથી સામાજિક અને વૈચારિક ક્ષેત્રે વિશિષ્ટ સેવા પ્રદાન કરતી સંસ્થા

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ

આ શુભ અવસરે યોજે છે

ભક્તિ યાત્રા

આશીર્વાચન વ્યક્તવ્ય

ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરી

ગાયક કલાકારો

કુમાર ચેટર્જી

હંસિકા આય્યર

સોલી કાપડિયા

વીભાવરી જોષી

પ્રવક્તા :

અંકિત ત્રિવેદી

પરિકલ્પના :

નીતીનભાઈ સોનાવાલા

સ્થળ : રવિન્દ્ર નાટ્ય મંદિર સયાની રોડ, પ્રભાદેવી, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૨૫.

તારીખ : ૧૦-૧-૨૦૦૮, વાર : શનિવાર

સમય : સાંજે ૭-૪૫ કલાકે

નિમંત્રણ કાર્ડ માટે સંઘની ઑફિસનો સંપર્ક કરવા વિનંતિ.

સરનામું : શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ

૩૩, મહંમદી મીનાર, ૧૪ મી ખેતવાડી લેન,

એ.બી.સી. ટ્રાન્સપોર્ટની બાજુમાં, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪

ફોન : 23820296

મથુરાદાસ ટાંક : મોબાઈલ : 9833576421

પ્રવિણભાઈ દરજી : મોબાઈલ : 9222056428

-મેનેજર

લેવાય છે. Ph.D.ના અભ્યાસ દરમ્યાન શ્રી રાકેશભાઈની શક્તિ અને મહત્તાનો પરિચય ડૉ. રમણભાઈને થયો અને તેમણે એક સુખદ્ આગાહી કરી કે સમગ્ર યુગ પર છવાઈ જાય તેવી મહાન વ્યક્તિ એ બનશે. આજે તે આગાહી સાચી પડશે તેવા અંધાણ વર્તાઈ રહ્યા છે એનો આપણને સૌને આનંદ છે.

ત્રિદેવ, નં. ૧, ૩જે માળે, ફ્લેટ નં. ૩૦૧,

ભક્તિ માર્ગ, મુલુન્ડ (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૮૦.

ફોન : ૨૫૮૨૨૬૭૩

જયભિખ્ખુ : જીવનધારા

□ ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ

જયભિખ્ખુ

૨૬-૬-૧૯૦૮ : ૨૪-૧૨-૧૯૬૯

[‘મા શારદા હવે હું કલમને ખોળે છઉં’ સાહિત્ય ક્ષેત્રે આવી પ્રતિજ્ઞા લેનાર અને એવું જીવન જીવનાર વીર નર્મદ પછી બહુ ઓછા સાહિત્યકારો ગુજરાતી સાહિત્ય જગતને પ્રાપ્ત થયાં છે. પોતાના જીવન કાળ દરમિયાન સાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપના લગભગ ૩૦૦ પુસ્તકોનું વિપૂલ સાહિત્ય સર્જન કરનાર વિદ્વાન સર્જક ‘જયભિખ્ખુ’ આવી પ્રતિજ્ઞા લેનારામાંના એક. ગુજરાતી સાહિત્ય અને સમાંતરે જ જૈન સાહિત્યની ‘જયભિખ્ખુ’ની સેવા એક અવિસ્મરણિય અને વિરલ ઘટના છે. માત્ર ૬૧ વર્ષના આયુષ્ય કાળમાં ૪૦ વર્ષ એમણે કલમને ખોળે ધર્યાં.

‘જયભિખ્ખુ’નું સાહિત્ય જેવું ઉમદા અને પ્રેરક, એવું જ એમનું જીવન. એમના ‘જવા મર્દ’, ‘એક કદમ આગે’ અને ‘ગઈ ગુજરી’ જેવા પુસ્તકોમાં એમનું બાળ જીવન વાંચીએ તો વાચકને અપેક્ષા જાગે કે આપણને એમની પાસેથી એક ઉત્તમ આત્મકથા કેમ ન મળી? પરંતુ ‘જયભિખ્ખુ’ સર્વદા ‘સ્વ’થી પર જ રહ્યા અને ‘સર્વ’ના બની રહેવામાં જ એમણે પોતાનો જીવન આદર્શ માન્યો, એટલે જ એમણે સર્વને માટે સાહિત્ય દીક્ષા લીધી.

‘જયભિખ્ખુ’ તો એમનું સાહિત્ય નામ. જન્મ નામ તો બાલાભાઈ અને હુલામણું નામ ભીખાલાલ, પત્નીનું નામ શ્રીમતી વિજયાબહેન. આ બન્ને નામોનો સમન્વય કરી સાહિત્ય નામ ધર્યું ‘જયભિખ્ખુ.’ ‘ન્યાયતીર્થ’ અને ‘તર્કભૂષણ’ જેવી પદવી પ્રાપ્ત કરનાર અને ધૂપસળી જેવું જેમનું જીવન અને શબ્દો છે, તેમજ પ્રત્યેક પળે ‘પ્રેમના ઊભરા’ જેવું જીવન જીવનારા આ સર્જકના સાહિત્ય સર્જન અને જીવન ઉપર ડૉ. નટુભાઈ ઠક્કરે પીએચ.ડી. માટે એક શોધ પ્રબંધ તો લખ્યો છે જ, પરંતુ એમના પ્રેરક જીવન પ્રસંગો અને જીવન ચરિત્રથી ગુજરાતી સાહિત્ય વંચિત રહે તો ગુજરાતી પ્રજા માટે એ મોટી ખોટ ગણાય જ.

આદર્શ વ્યક્તિનું જીવન ચરિત્ર લખવા માટે માત્ર ત્રણ વ્યક્તિઓ જ અધિકારી છે, એમના સંતાનો, શિષ્યો અને ભક્તો. મિત્ર કુમારપાળભાઈમાં ‘જયભિખ્ખુ’ માટે આ ત્રણનો સમન્વય તો ખરો જ ઉપરાંત પોતેય શબ્દશિલ્પી છે.

૨૦૦૮ નું વર્ષ ‘જયભિખ્ખુ’નું શતાબ્દી વર્ષ. આ વર્ષ દરમિયાન જ એમની પ્રેરક જીવનકથા ‘પ્રબુદ્ધ જીવન’ના વાચકને પ્રાપ્ત થાય એવી અમારા મનમાં મંછા ઊગી, અને કુમારપાળભાઈને અમે પ્રેમાગ્રહ કર્યો. એમણે સંકોચ દર્શાવ્યો, સ્વાભાવિક છે. પણ ચર્ચા-ચિંતનમાં અમે એમને પ્રેમથી મહાત્ કર્યા. પરિણામે આ અંકથી અર્થ-રસ ભરી ‘જયભિખ્ખુ જીવન ધારા’ વાચકોના હૃદય કમળમાં ધરતા અમે અનેરો આનંદ અનુભવીએ છીએ.

શ્રદ્ધા છે કે આ પ્રેરક જીવન કથાના આંદોલનો આપના જીવનને એક પ્રબુદ્ધ ભાવ તરફ નક્કી દોરી જશે. આ કથા અને કુમારપાળભાઈના શબ્દોનું આપણે અંતરથી સ્વાગત કરીએ. -ધનવંત શાહ]

૧. તારાની સૃષ્ટિમાં માતાની શોધ

આજથી એકસો વર્ષ પૂર્વે કાઠિયાવાડના એક ખૂણામાં બોટાદ પાસે આવેલા નાનકડા વિંછીયા ગામમાં બાલાભાઈ (‘જયભિખ્ખુ’)નો જન્મ થયો. એ સમય હતો વિ. સં. ૧૯૬૪ની જેઠ વદ તેરસ અને શુક્રવારની સવારના સાત વાગ્યાનો; પરંતુ એ સમયે ઘરમાં કે આસપાસ પુત્ર-જન્મનો લેશ પણ આનંદ નહોતો.

માતા પાર્વતીબહેનની એક આંખમાં ઉદાસીનતા અને બીજી આંખમાં પુત્રજન્મનો ઉલ્લાસ હતો. ઉદાસીનતા એ માટે કે આ અગાઉ એમની કૂખે બે પુત્ર અને ત્રણ પુત્રીઓ-એમ પાંચ સંતાનો જન્મ્યાં હતાં, પરંતુ એમાંથી ચાર સંતાનો બે કે ચાર વર્ષની વયે ગુજરી ગયાં હતાં. માત્ર એક દીકરી હીરાબહેન (હુલામણું નામ શકરીબહેન) જીવતી હતી. એથી પુત્રનો જન્મ થતો ત્યારે

પાર્વતીબહેનની આંખમાં માતાને સહજ એવો આનંદ એટલા માટે ઓછો વરતાતો કે એમને મારું આ બાળક વિધાતા છીનવી તો નહીં લે ને એવો ભયનો ઓથાર મન પર સતત ઝળુંબ્યા કરતો હતો.

પાર્વતીબહેનની દશા એવી દોહલવી હતી કે એક બાજુ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે કેટલીય બાધા-માનતા રાખતા હતા અને બીજી બાજુ પુત્ર પ્રાપ્ત થયા પછી એ જીવશે કે નહીં એની ચિંતા એમને કોરી ખાતી હતી. નવજાત શિશુને કોઈ એકાદ રોગ આવીને છીનવી તો નહીં જાય ને એવી દહેશત એમને રહેતી.

કારભારી વીરચંદભાઈના ભર્યાભાદર્યા કુટુંબમાં સંતાન તરીકે ‘ભીખો’ - એવું હુલામણું નામ ધરાવતા એક માત્ર બાલાભાઈ હતા. ‘ભીખો’ નામ પણ નાનકડા બાલાભાઈ પર કોઈની કૂડી

નજર ન લાગે માટે રાખ્યું હતું. આમાં બાળકને એક વર્ષ સુધી બીજાના કપડાં પહેરાવીને ભિખારી જેવો રાખવાની માન્યતા હતી. વળી જેમ પિતા વીરચંદભાઈને ત્યાં, તેમ મામાને ત્યાં પણ કોઈ સંતાન નહોતું. આથી બાળક ભીખાનો ખૂબ લાડકોડથી ઉછેર થવા લાગ્યો. સૌકોઈ એમની સંભાળ રાખતાં. એને ભાવે તે ખાવાનું લાવી આપતાં. બાળકનો બાંધો નબળો હતો, સ્વભાવે બીકણ હતો અને એમાં લાડકોડમાં ઊછરવાનું મળ્યું. શરૂઆતના ચારેક વર્ષ તો ખૂબ લાલનપાલન પામ્યા.

હીરદોરીના પારણે હીંચોળાઈને ભીખાલાલ ચાર વર્ષના થયા. ધીરે ધીરે સહુને આશા જાગી કે આ બાળક જીવતું રહેશે. એનો સુકલકડી બાંધો જોઈને મામાને ચિંતા થતી. માતા એના જતનમાં કોઈ ખામી રાખતા નહીં. ભારે લાડકોડમાં ભીખાલાલે ચાર વર્ષ પસાર કર્યાં. એવામાં એકાએક માતાનું સુવા રોગમાં અવસાન થયું. દાયણના હાથે સુવાવડમાં વધુ પડતું લોહી પડતા શરીર ફિક્કું પડી જતું અને ધીરે ધીરે શરીર ઘસાતું જતું. ચાર વર્ષના બાળકને માતાના અવસાનની ઝાઝી તો શી સમજ પડે? પરંતુ માતાની વિદાયથી એના જીવનમાં એક નવી પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થયું.

એમની માતાના અવસાનના સમાચાર સાંભળી માસી દોડી આવ્યાં. ‘મા મરજો પણ માસી ન મરજો’ એ કહેવત પ્રમાણે માસીએ આ ચાર વર્ષના બાળકની સંભાળ લેવાનું શરૂ કર્યું. વરસોડામાં કારભારી તરીકે કામ કરતા વીરચંદભાઈ દૂરંદેશી ધરાવનારા પુરુષ હતા. એમણે જોયું કે આ દીકરાની બરાબર સંભાળ લેવાય તે જરૂરી છે. એમ થાય તો જ વંશ ચાલુ રહે. આથી એમણે માસા-માસીને એની સોંપણી કરી. વિંછીયાથી તેને બીજે ગામ લઈ ગયાં. એ ગામ મોટું શહેર પણ નહોતું અને તદ્દન નાનું ગામડું પણ નહોતું. માસીને ભીખા પર અગાધ પ્રેમ હતો એટલે એને માની ખોટ વરતાવા દીધી નહીં. વળી માસીના રાજમાં ભીખાલાલને લહેર પડી ગઈ. આખો દિવસ રમવાનું, ફરવાનું અને માસીના હાથનું મીઠું જમવાનું! મિત્રો સાથે કોડીએ રમે અને વખત આવ્યે કજિયા-કંકાસ વહોરી લાવે. માટીના શિવલિંગ બનાવે અને પૂજા-ઉત્સવ માણવા પણ દોડી જાય. ક્યારેક મંદિરોના નગારા ફોડી આવે તો ક્યારેક લીધેલી લત પૂરી કરવા જમીન પર આળોટે અથવા કપડાં ફાડી નાખે. માસી ભીખાને ખૂબ જાળવે, એના ધીંગામસ્તી સહન કરે. મા-વિહોણો આ બાળક બાર બાદશાહી માણતો હતો!

ભીખાલાલને માનવીના ખમીરનો પહેલો ખ્યાલ માસી પાસેથી મળ્યો. જિંદગીને ઝિંદાદિલી માનનાર આ સર્જક એમનો પહેલો પાઠ એ માસી પાસેથી શીખ્યા. જીવનમાં ભરતી અને ઓટ આવ્યા કરે છે એમ માસીના જીવનમાં ભરતી પછી એકાએક ઓટ આવી. એ જમાનામાં સટ્ટાનો છંદ ઘણાને લાગ્યો હતો. કેટલાંય કુટુંબો

આમાં ખુવાર થઈ ગયાં હતાં. માસાએ સટ્ટો ખેલ્યો, એમાં સઘળી સંપત્તિ ગુમાવી દીધી. માસીના જીવનમાં આફત આવી, પણ તેઓ સહેજેય હિંમત હાર્યા નહીં. માસી બાળપણમાં ભરતગૂંથણનો કસબ શીખ્યા હતા. ઝીંકસતારાનું કામ શીખ્યાં હતાં. દુઃખના દિવસોમાં આ કસબ મદદે આવ્યો. માસી આમાંથી સારી એવી રકમ મેળવતા અને મોભાથી ઘર ચલાવતા. માસીનું પહેલું વહાલ ભીખા પર હતું. આથી એ માગે એટલા પૈસા આપતા અને એ ઈચ્છે એટલો સમય એની પાછળ પસાર કરતા.

માસાના જીવનમાં આવેલી આફત અંગે એમણે ક્યારેય વસવસો કરેલો નહીં. બંનેના સ્વભાવ સાવ જુદા, પરંતુ વિરોધી સ્વભાવવાળા હોવા છતાં એકબીજાની ક્ષતિની પૂર્તિ કરતાં હતાં. બાળક ભીખાલાલે બાળપણમાં આવું દાંપત્ય જોયું. ભીખાલાલે નિશાળે જવાનું શરૂ કર્યું. એની સાથે એક છોકરો ભણતો હતો એ થોડા દિવસ મળ્યો નહીં એટલે એની તપાસ કરી તો ખબર પડી કે એ છોકરાની માતા મૃત્યુ પામી હતી. પોતાની માતા પણ એક વાર મૃત્યુ પામી હતી એ વાત ભીખાલાલે બાળગોઠિયાને કરીને પ્રશ્ન કર્યો કે મા આપણી પાસેથી ક્યાં જતી હશે? આપણા વિના એ ક્યાં રહેતી હશે?

એ છોકરાએ કહ્યું, ‘મારી મા આકાશમાં ગઈ છે. રાતે સૂતો સૂતો હું એને તારાઓની વચ્ચે શોધું છું.’

બાળક ભીખાલાલ પણ રાતે પથારીમાં પડ્યો પડ્યો આકાશના તારાઓને ટગર ટગર નજરે જોયા કરતો હતો. પશ્ચિમ બાજુ જુએ, પૂર્વ બાજુ જુએ, વિશાળ આકાશમાં ચારેકોર આંખ ફેરવ્યા કરે : ક્યાંક માનો ચહેરો દેખાઈ જાય છે? ! ક્યાંક માની ભાળ મળી જાય છે? ! જરા એને પૂછી લઉં કે મને અહીં એકલો-અટૂલો મૂકીને તે આમ આકાશમાં કેમ રહે છે? તારા વિના મને ગમતું નથી તો તને મારા વિના કેમ ગમે છે? અંધારી રાત્રે તારાઓની સૃષ્ટિમાં માતાના ચહેરાને પામવા માટે નાનકડા બાળકની આંખ આખા આકાશના વિશાળ પટમાં ફરી વળતી હતી.

બાળક ભીખાલાલે આવી તો કેટલીય રાતો પસાર કરી. આશાથી આંખ માંડે અને લાંબા સમય બાદ નિરાશાથી સૂઈ જાય: ‘કેમ દેખાતી નથી મારી માતા?’

ક્યારેક પેલા ગોઠિયાને પૂછે તો એ પણ એ જ જવાબ આપે કે ‘હું પણ મારી માને રોજ રાતે તારાઓની દુનિયામાં જોવા મળું છું પણ એ ક્યાંય દેખાતી નથી. કેટલીયે રાત્રિઓ એ રીત પસાર થઈ ગઈ અને ભીખાલાલે મા-શી (મા જેવી) માસીથી પોતાના મનને મનાવી લીધું. માસીની પ્રેમાળ છાયાનો, માના સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરતાં ભીખાલાલના હૃદયના સિંહાસન પર માના સ્થાને માસીબાની મૂર્તિ બિરાજમાન થઈ રહી.

એક વાર બાલાભાઈના ખબરઅંતર પૂછવા એમના પિતા

વીરચંદભાઈ આવ્યા. શેરીમાં રમતા બાલાભાઈને માસીએ કોઈની સાથે ખબર કહેવડાવ્યા કે ‘તારા પિતા તને મળવા આવ્યા છે.’ ભાઈબંધો સાથે શેરીમાં રમતા બાલાભાઈએ એ વાતની દરકાર કરી નહીં. મનમાં એમ માન્યું કે ‘ભલે આવ્યા, એમાં શું?’

આનું કારણ એ હતું કે આ બાળક એક મોટી બહાદુરીના કામમાં ગૂંથાયેલો હતો. ઘણા દિવસે ગામના તૈયબ વોરાની બાંડી બકરી પકડાઈ હતી. એના આંચળ એવા કે એ ચાલે ત્યારે જમીન પર અડે અને એને હાથ અડાડે એટલે દૂધનો કુવારો છૂટે! આથી તૈયબ એના પર કપડાંની એક કોથળી બાંધી રાખે, કારણ કે એને આ છોકરાઓના તોફાનની ખબર પડી ગઈ હતી. છોકરાઓની નજર તૈયબ પર રહે અને તૈયબની નજર છોકરાઓ પર રહે. આમ બંને વચ્ચે વહેમ અને વેરની ગાંઠ બંધાઈ ગયેલી. છોકરાઓ એના ઘર પાસેથી ઠાવકા થઈને નીકળ્યા હોય તોપણ તૈયબને શંકા જાય કે નક્કી આ બકરીને માટે આવ્યા છે. આથી છોકરાઓને જુએ કે તરત એમના પર અપશબ્દોનો વરસાદ વરસાવે. સામે કોઈ બોલે તો છુટ્ટે હાથે ઘા કરે. કોઈપણ ભોગે બકરી પાસે પહોંચવા ન દે. આમ બેયને સામસામે વેર બંધાયાં હતાં અને ચોર-પોલીસની આ રમતમાં કોણ ફાવે તે જોવાનું હતું. બાલાભાઈ અને ગોઠિયાઓ માટે બકરી અને એના આંચળનું દૂધ મહાપડકાર સમું હતું. આની સામે તૈયબ બાળકોનો દુશ્મન બની ગયો હતો અને એમને એમના પૈતરાઓમાં કોઈ પણ ભોગે સફળ થવા દેતો ન હતો.

ખરાખરીનો ખેલ જામ્યો હતો. એક બાજુ તૈયબની ચોકીદારી અને બીજી બાજુ આપણા બાલાભાઈ એટલે કે ભીખાલાલ અને એમની મંડળીનો દૂધ મેળવવા માટેનો મોરચો! એવામાં એક દિવસ માહિતી આવી કે તૈયબની કેરીનું વેગન સ્ટેશન પર આવ્યું છે અને એ માટે તે સ્ટેશને જવાનો છે. આ કામમાં ઘણો સમય જશે, એવીયે માહિતી મળી. આથી મંડળીમાં આનંદ થઈ ગયો. તૈયબની બકરીની તપાસ ચાલી અને તે ઝડપાઈ. એક ગલીમાં એ બકરીને આંતરી લીધી. યુદ્ધમાં દુશ્મનને ઝબ્બે કર્યા જેટલો આનંદ થયો. એક સાથીએ બકરીના કાન પકડ્યા, બીજાએ પગ પકડ્યા અને ત્રીજાએ માટીની નાની એવી કુલડીમાં દોહવા માંડ્યું. માટીની કુલડી ભરાતાં કેટલી વાર? આથી સહુએ વારાફરતી એ પીવાનું શરૂ કર્યું. બે મિત્રો આજુબાજુ નજર નોંધીને બેઠા હતા. નક્કી કર્યું હતું કે દૂરથી દાઢી દેખાય એટલે રફચક્કર થઈ જવું.

ચોરીના બોર મીઠા લાગે એમ આ દૂધનો સ્વાદ ભીખાલાલ અને એમના મિત્રોને અમૃત સમો લાગ્યો. વળી કેટલાયે સમયની મહેનત પછી તૈયબની બાંડી બકરીનું દૂધ પીવાના કામમાં વિજય મેળવ્યો. એનો વળી આનંદ અદકરો હતો! બાળપણમાં બનતી નાની-શી ઘટના ચિત્ત પર સ્થાયી અને વિરાટ પ્રભાવ પાડે છે. એ સિદ્ધિનો આનંદ અનોખો અને અવર્ણનીય હોય છે.

ભીખાલાલ આ દિવિવિજય મેળવવામાં કાર્યરત હોવાથી પિતાના આગમનની ખબર ખાસ કાને ધરી નહીં. કાર્યસિદ્ધિ મેળવીને એ ઘેર પાછા આવ્યા. વહાલી માસી પાસે ખઉખઉ લેવાનો સમય થઈ ગયો હતો. પિતાએ પાસે બોલાવ્યા, પણ કશોય જવાબ આપ્યા વિના ભીખાલાલ ખઉખઉ લઈને બહાર દોડી ગયા. અત્યંત શરમાળ એવા ભીખાલાલને પિતાજી પાસે જતાં શરમ આવી. પિતા વીરચંદભાઈ બે દિવસ રહ્યા. સહુના ક્ષેમકુશળ જાણ્યા અને ભીખાલાલ માટે મીઠાઈ, ભરત ભરેલી ટોપી અને રમકડાં આપીને પાછા ફર્યા.

માસીના રાજમાં ભીખાલાલને અતિ સુખ હતું. માસી સદાય એક જ ધ્યાન રાખતાં કે આ નમાયા બાળકને કોઈ રીતે ઓછું ન આવે. ભીખાલાલ નબળા બાંધાનો હતો. આથી એ બિમાર પડે ત્યારે માસી રાતોની રાતોના ઉજાગરા કરતી. પોતે ભૂખી રહેતી અથવા તો થીંગડાંવાળા અડધા કપડે ચલાવતી, પરંતુ ભીખાલાલને ઓછું આવવા દેતી નહીં. આન કારણે ભીખાલાલ પોતાના ઘેર બાર ગામની બાદશાહી હોય એવા અભિમાનથી જીવતા હતા!

એક દિવસ ચશ્મા ચડાવીને માસી જરીભરત કરતા હતા. કોણ જાણે શું થયું કે એકાએક એમના હાથ ધ્રુજવા લાગ્યા. હાથમાંથી સોય પડી ગઈ અને તરત ભોંય પર સૂઈ ગયાં. પડોશીઓ દોડી આવ્યા અને માસીની આસપાસ ટોળે વળીને સહુ પોતપોતાની રીતે રોગનું નિદાન કરવા લાગ્યા. એક અનુભવીએ પાકું નિદાન કરતા નિર્ણય આપ્યો કે સોપારીનાં શોખીન માસીને ખાવામાં સોપારીનું મીંજ આવી ગયું લાગે છે અને તેથી આવાં ચક્કર આવ્યાં છે. થોડી વારમાં સારું થઈ જશે.

પડોશીઓથી ઘેરાયેલા માસીને આવી રીતે જમીન પર ધ્રુજતાં સૂતેલાં જોઈને બાળક ભીખાલાલના મનમાં ભયનું લખલખું પસાર થઈ ગયું. એને માટે તો માસી એ જ જગતમાં સર્વસ્વ હતાં. એમને માટે માતાપિતા, સગાંવહાલાં કે પરિવાર-બધું જ એ માસી હતાં. એમને કંઈ થયું તો? પહેલાં તો સોપારીના મીંજની વાત સાંભળીને ભીખાલાલનું મન શાંત થયું. માસીના રોગનું નિદાન મળ્યું અને પોતાના મનનું સમાધાન થયું. એ જાણતો હતો કે માસીને સોપારી ખાવાનો અતિ શોખ છે. આથી એની જાણકારી અને રોગનું નિદાન બંનેનો મેળ બેસી ગયો. પણ લાંબો સમય આ સ્થિતિ રહી નહીં. ચારેક દિવસ બાદ ફરી એક વાર રોટલી વણતાં-વણતાં માસીના હાથ ઝલાઈ ગયા. હાથ ચાલે જ નહીં, ફરી ચક્કર આવ્યાં. બાળક ભીખાલાલની દુનિયામાં નવો ચક્રવાત ધસી આવ્યો. (ક્રમશઃ)

૧૩/બી, ચંદ્રનગર સોસાયટી, જયભિખુ માર્ગ,

પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭

ફોન : ૦૭૯-૨૬૬૦૨૬૭૫

મો. : ૦૯૮૨૪૦૧૯૮૨૫

છિન્ન ભિન્ન રાષ્ટ્રનું વ્યાકરણ

□ ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)

તાજેતરમાં રાજધાની દિલ્હીમાં ‘રાષ્ટ્રીય એકતા’ સંબંધે વિચાર વિનિમય કરવા એક સમિતિ મળી. ‘રાષ્ટ્રની ભાવાત્મક એકતા’ સંબંધે ગંભીર રીતે વિચાર કરવા માટે આજથી લગભગ અર્ધી સદી પૂર્વે (ઈ. સ. ૧૯૬૧)માં દિલ્હીમાં મળેલી રાષ્ટ્રીય એકતા પરિષદે આ પ્રાણપ્રશ્નને અનેક દૃષ્ટિબિંદુથી છણ્યો હતો. એ પરિષદમાં, રાષ્ટ્રીય એકતા હાંસલ કરવા માટે લગભગ ૪૦૦ થી વધુ સૂચન આવ્યાં. પ્રો. હુમાયુને કબીર અને ડૉ. પણીકરે, ‘રાષ્ટ્રીય એકતાના અભાવનોવધુ પડતો ઊંડાપોહ થાય છે.’ એવો સ્વતંત્ર સૂર કાઢેલો. રાજકારણ અને ચૂંટણીઓએ રાષ્ટ્ર-ઐક્યની દીવાલમાં મોટું ગાબડું પાડ્યું છે, એમ ડૉ. ઝાકીરહુસેને કહેલું. દેશમાંથી ભાષાકીય રાજ્યો નાબૂદ કરવાં, દેશ માટે એક જ સરકાર રચવી, જ્ઞાતિવાદ, કોમવાદ, ભાષાવાદ નિર્મૂળ કરવાં. ધર્મ-કોમ-જ્ઞાતિનું રાજકારણ સાથેનું ગઠબંધન તોડવું, યોગ્ય પ્રકારની કેળવણી પર ભાર મૂકવો, સહિષ્ણુતા ને સમન્વયબુદ્ધિ વધારવાં, રાજકીય-સામાજિક, આર્થિક, સાંસ્કૃતિક, શૈક્ષણિક ને ધાર્મિક-બધા પ્રકારનાં સંવાદી કાર્ય દ્વારા રાષ્ટ્રીય એકતાને દઢાવવી-આવાં આવાં અનેક સૂચનો થયાં હતાં. રાષ્ટ્રીય એકતા ઈંટ, ચૂના કે પથ્થરથી હાંસલ ન થાય, એ તો શિક્ષણના માધ્યમ દ્વારા જ સફળતાપૂર્વક હાંસલ કરી શકાય.’ એમ ડૉ. રાધાકૃષ્ણને સાચી વાત ઉચ્ચારી હતી. પરિષદની પૂર્ણાહૂતિ સમયે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ કહ્યું હતું કે ‘આ પરિષદ આપણા સૌની શ્રદ્ધા દર્શાવે છે.’ પરિષદે ૩૫૦૦ શબ્દોનું વિસ્તૃત નિવેદન પણ બહાર પાડ્યું હતું. આ પછી તો યમુનાનાં ઘણાં પાણી વહી ગયાં! અને દિનપ્રતિદિન વર્તમાન પત્રોમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે રાષ્ટ્રીય ઐક્યને બદલે પ્રાદેશિક સંકીર્ણતાનું રાજકારણ દેશના અનેક ભાગોમાં ખેલાઈ રહ્યું છે. પ્રાદેશિક સંકીર્ણતાને કારણે દેશના રાજકારણમાં અનેક નાના પક્ષોએ મુખ્ય રાજકીય પક્ષોની હાલત કફોડી કરી મૂકી છે. પક્ષપલટો ને આચારામ-ગચારામની ભવાઈ ચાલ્યા જ કરે છે. જાણે કે રાજકારણની કોઈ આચારસંહિતા જ ન હોય! રાજકારણ એ જાણે બોડી બામણીનું ખેતર હોય! લોકશાહીમાં વધુમાં વધુ ત્રણ પક્ષોથી ઝાઝાને અવકાશ ન હોવો જોઈએ. ગઠબંધનની લોકશાહીની ભવાઈએ દેશનું ભયંકર અહિત કર્યું છે, એના કરતાં તો જે બે બહુમતિવાળા રાજકીય પક્ષો હોય તેમણે સંયુક્ત સરકાર રચવી જોઈએ. આપણી ‘નાતરિયા લોકશાહી’એ શક્તિ, સંપત્તિ, સમય અને ગરિમાનું લીલામ કર્યું છે. યુ. કે., યુ.એસ.એ.ની લોકશાહીમાંથી આપણે કશું જ શીખ્યા નથી. જેટલી ભિન્નતા ભારતીય સંસ્કૃતિ અને યુરોપીય સંસ્કૃતિમાં

છે તેટલી જ ભિન્નતા રાષ્ટ્ર-વિષયક વિભાવનામાં છે. પશ્ચિમના દેશોમાં પોત પોતાના રાષ્ટ્રીય સ્વાર્થનું પ્રાણપણે રક્ષણ અને પોષણ કરવામાં કોઈ આંતરિક મતભેદ નથી. એ બાબતમાં તેઓ એકાગ્ર પ્રબળ ને નિષ્ઠુર હોય છે, જ્યારે રાષ્ટ્રને બદલે સંકીર્ણ જાતિનું રક્ષણ કરવું એ આપણા ઊંડા સંસ્કાર છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રીય એકતાની બાબતમાં ભારત ગૌરવ લઈ શકે તેમ નથી.

રાષ્ટ્ર અને રાષ્ટ્રીય એકતાને દઢાવનારું એક પરિબળ છે. સમાન રાજકીય આકાંક્ષાઓ (Common Political Aspirations). આપણી સ્વાર્થબુદ્ધિ અને ભેદબુદ્ધિએ આપણને પ્રજા તરીકે એક થવા દીધા નથી. ધર્મ અને સંપ્રદાયની સંકુચિતતાએ સમગ્ર રાષ્ટ્રનો વિચાર કરવા દીધો નથી. એક જ જાતિ, (Race) એક જ સીમિત પ્રદેશ, નિવાસ, એક જ ભાષા, એક જ ધર્મ કે સંપ્રદાય, એક જ ઇતિહાસ, એક જ પરંપરા, સમાન હિતો, સમાન રાજકીય આકાંક્ષાઓ, સમાન આદર્શો-એથી રાષ્ટ્ર બને અને રાષ્ટ્રની અખંડિતતા જળવાઈ રહે એ પણ સંપૂર્ણ સત્ય નથી. એકતાનો ભાવ જન્માવનાર સૂક્ષ્મ પરિબળો તો તેમનાં પ્રજાકીય સામૂહિક પુરુષાર્થ, સમાન ભવ્ય ઇતિહાસ, કલા, સાહિત્ય અને ઉજ્જવળ સંસ્કૃતિમાં પડેલાં હોય છે. ઐક્યનાં પેલાં બાહ્યપરિબળો કરતાં આ પરિબળો અતિશય સૂક્ષ્મ રીતે કામ કરતાં હોય છે. રાષ્ટ્રીયતા એ તો એક પ્રબળ ભાવના છે, જે વિશેષતઃ પ્રજાના અંતરમાં ઉગતી હોય છે, જે સમગ્ર પ્રજાને સંવાદી જીવન જીવવા સતત પ્રેરે છે. કેંક અંશે એ આધ્યાત્મિક વૃત્તિ જેવી છે. એ ભાવનાત્મક એકતાવૃત્તિ ગમે તેવા પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ પ્રજાને જીવંત ને અખંડિત રાખે છે. સ્વ. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈના મતે ખરા સ્વરાજ્ય અને ખરા પ્રજાપણાના વિકાસને માટે માત્ર રાજ્યતંત્રની સુધારણા કે રાજકીય ચલન વલન પૂરતાં નથી. જરૂર તો છે પ્રજામાંની જીવંત પ્રજાપણાની ઐક્યભાવના! પ્રો. બ. ક. ઠાકોરના મતે ગુજરાત પૂરતી વાત કરીએ તો આપણામાં પ્રજાપણાની ભાવના હજી બંધાઈ નથી. સંઘશક્તિના ગુણોમાં હજી આપણે બાળક જેવા છીએ. હિંદુ સંસ્કૃતિ માટેનો આદરભાવ અને ટેકમાં આપણે મોળા છીએ.

‘ગાંડી ગુજરાત’ નામના એક લેખમાં (સને ૧૯૧૬) તેઓ પ્રજાપણાની ઉણપ અંગે વાસ્તવિક ચિત્ર આપતાં લખે છે: ‘આપણા પારસીઓ ગુજરાતી નથી, આપણા મુસલમાનો ગુજરાતી નથી, આપણા કાઠિયાવાડીઓ ગુજરાતી નથી, આપણા કચ્છીઓ ગુજરાતી નથી, આપણા ગાયકવાડીઓ ગુજરાતી નથી, આપણા ઇડરિયા ગુજરાતી નથી, આપણા મુંબઈગરા ગુજરાતી

નથી, આપણા ગુજરાતીઓ પણ સૌ કોઈ ગુજરાતી છે તે કરતાં તે અમદાવાદી કે સુરતી કે ચરોતરી કે પટ્ટણી કે મારવાડી, અગર તો નાગર કે બ્રાહ્મણ કે વાણિયો કે અનાવિલ કે જૈન કે પટેલ કે બીજું કંઈ વિશેષ છે. મતલબ કે પ્રજાપણાનો કે ઐક્યભાવનો અભાવ અન્ય કરતાં વિશેષ છે. આની તુલનાએ અમેરિકાના ૨૧૮ વર્ષના લોકશાહીના ઇતિહાસમાં બરાક ઓબામા પ્રથમ અશ્વેત પ્રમુખ તા. ૪-૧૧-૦૮ના રોજની ચુંટણીમાં વિજયી નીવડ્યા ત્યારે અઢી લાખની મેદની સમક્ષ પ્રવચન આપતાં કહ્યું: ‘લોકોની, લોકો દ્વારા, લોકો માટે, ચાલતી સરકાર બે સદી પછી પણ આ પૃથ્વી પરથી ભૂંસાઈ ગઈ નથી. અમેરિકાની ખરી તાકાત તેનાં શસ્ત્રો કે સંપત્તિમાં નહીં પણ તેના સિદ્ધાંતોમાં છે. અમેરિકાની ખૂબ જ સ્ટેટ્સ (ડેમોક્રેટ અને રિપબ્લિકન) તરીકે વહેંચાયેલાં રાજ્યોનો સમૂહ નથી. અમે હંમેશાં ‘યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા હતાં અને રહીશું.’ આપણે ત્યાં આવી રાષ્ટ્ર-ઐક્ય-ભાવના છે? સિદ્ધાંત-વિહોણું રાજકારણ આપણી નાલેશી છે, અને એણે આપણા રાષ્ટ્રને છિન્નભિન્ન કરી દીધું છે. નદીઓના પાણીના ઝઘડા, સરહદોના ઝઘડા, યુ.પી., બિહાર અને મહારાષ્ટ્રના તાજેતરના બાલિશ ઝઘડા લોકશાહી રાજ્યના લાંછનરૂપ છે.

આપણા મૂર્ધન્ય ચિંતક સ્વ. કિશોરલાલ મશરૂવાલાએ ‘સમૂળી કાન્તિ’ નામે એક નાનકડું પણ અતિશય મૂલ્યવાન પુસ્તક લખ્યું છે. તેમાં તેમણે આપણી પ્રજાના હાડમાં હજારો વર્ષથી ઘર કરી બેઠેલા જન્મજાત ઊંચનીચની ભાવના અને અધિકારવાદ આપણા તમામ પ્રજાકીય અનિષ્ટોના મૂળમાં છે એવું નિદાન કરેલું. પ્રજામાનસની સંકીર્ણતાનાં મૂળિયાં આ ભૂમિમાં ઊંડાં પ્રસરેલાં છે. મશરૂવાલાના મતે તો આ બે મર્યાદાઓ જ, ઇતિહાસકાળ દરમિયાન હિંદુઓના હાડના કેન્સરરૂપ નીવડી છે. આજે પણ આપણા સમાજ-શરીરમાં એવા કેન્સરનું કામ કરી રહી છે.

‘સમૂળી કાન્તિ’માં મશરૂવાળા બે વસ્તુઓ ઇચ્છે છે: ‘આપણા લોહીમાંથી જ્ઞાતિ ભાવનાનો સંસ્કાર અને સમાજમાંથી જ્ઞાતિસંસ્થા નાબૂદ કરવાની.

રાષ્ટ્રીય એકતા માટેના રજનીશજીના વિચારો પણ કાન્તિકારી છે. તેઓ લખે છે: ‘હું પોતે રાષ્ટ્રભાવનો વિરોધી છું. કોઈપણ સીમા, ગમે તેટલી મોટી કેમ ન હોય, પરંતુ એ જો મનુષ્યના ભાગલા પાડતી હોય તો તે માનવવિરોધી છે. રાષ્ટ્રનો ભાવ માનવીઓ વચ્ચે દિવાલો ઊભી કરતો ભાવ છે, છતાં કમનસીબી છે કે આપણો દેશ હજી એક રાષ્ટ્ર પણ બની શક્યો નથી.’ એના મુખ્ય કારણમાં તે કહે છે કે ‘ભારતમાં ધર્મને ખોટી રીતે સમજાવાયો છે.’ ‘ભીતર જે છે તે જ સત્ય છે, બહાર છે તે બધું માયા છે, સ્વપ્ન છે, જૂઠું છે.’ સમાજની ધારણા ત્યારે જ પેદા થઈ શકે જ્યારે બહારના સંબંધો પણ સાર્થક હોય, બહારના સંબંધો પણ સત્ય

હોય’...બહાર જે છે તે મારું પણ છે અને તમારું પણ છે, એવો ભાવ આવે ત્યારે, સમાજ નિર્મિત થઈ શકે તો આપણી વચ્ચે એકતા, સંગઠન, નિકટનો સંબંધ અને પરસ્પરનું અવલંબન આપણને એક સૂત્રે બાંધે’ પણ ભારતના ધર્મોએ અંતર્મુખતા શિખવી, સંપ, સહકાર દ્વારા સમાજઘડતર થાય છે તે ન શિખવ્યું; એટલે આ દેશમાં સમાજ, રાષ્ટ્ર કે દેશના ઐક્યની ભાવના જાગ્રત ન થઈ શકી.’ શ્રી રજનીશજી રાષ્ટ્ર-ઐક્ય અને રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં બીજી અડચણ દર્શાવતાં કહે છે કે વ્યક્તિને પોતાનાં પૂર્વજન્મના કર્મફળ ભોગવવાં પડે છે, તેઓના મતે ગરીબી વ્યક્તિના કર્મનું ફળ નથી, પરંતુ સમાજની વ્યવસ્થાનું પરિણામ છે. સમૂળી કાન્તિમાં મશરૂવાળાએ દર્શાવેલ છે તે હજારો વર્ષથી મળેલી વર્ણવ્યવસ્થાને રજનીશજી ત્રીજા અંતરાયરૂપ ગણે છે. રાષ્ટ્ર-ઐક્ય ને રાષ્ટ્રનિર્માણ માટે તેઓ લખે છે: ‘ભારતને એક રાષ્ટ્ર બનવું હોય તો ‘લગ્ન ઉપર દરેક ધર્મ મૂકેલાં બંધન તોડી નાંખવા જોઈએ. દરેક જાતિ અને વર્ણને એકબીજાના કુટુંબમાં પ્રવેશ પામવાની છૂટ હોવી જોઈએ. તો, એક બીજામાં પ્રવેશ કરનારાના તાણાવાણા ગૂંથાઈ જશે, અને એ તાણાવાણાની ગૂંથણીમાંથી જ રાષ્ટ્ર નિર્માણ થશે.’ ચિન્ત્યકોટિનું આ વિધાન ‘થિયરી’માં સારું ને સત્ય લાગે છે, પણ વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ એ શક્ય છે?

એમનું આ વિધાન સત્ય છે કે ‘ભારતનાં બધાં રાજ્યોમાં જ્ઞાતિવાદનું રાજકીય સ્તરે પોષણ થઈ રહ્યું છે. એનાં અનિષ્ટ પરિણામ આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ અને ભોગવતા રહીશું-જો જ્ઞાતિ-પ્રથાને જ જડમૂળથી ઉખાડીને ફેંકી નહીં દઈએ તો રાજનેતાઓ, ધર્મના વડાઓ અને સામાજિક કાર્યકરો, ધર્મોના નામે થતા અન્યાયોને સમજી તેને દૂર કરવા કમર કસીને આગળ આવશે તો ભારત જરૂર એક રાષ્ટ્ર બનશે અને તો જ એ આંતર રાષ્ટ્રીયતાના ફૂલને પણ ખિલવી શકશે.’

૨૨/૨, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી, વડોદરા-૭
ફોન નં. : (૦૨૬૫) ૬૬૨૧૦૨૪

શ્રી કસ્તુરબા સેવાશ્રમ મરોલી, જિ. નવસારી

ના વધારાના રૂા.

અગાઉનો સરવાળો	૨૩,૫૨,૮૫૮
(૧) શ્રી મગનલાલ એમ. સંઘવી	૩,૦૦૦
(૨) શ્રી પ્રવિણચંદ્ર પી. શાહ	૩,૦૦૦
(૩) શ્રી ધૈર્યકાન્તા પી. શાહ	૩,૦૦૦
(૪) શ્રી જાદવજીભાઈ સોમચંદ મહેતા	૩,૦૦૦
(૫) શ્રી પ્રભાવતીબેન જાદવજી મહેતા	૩,૦૦૦
	૨૩,૬૭,૮૫૮

ગુરુ ગૌતમસ્વામી

□ ભારતી ભગુભાઈ શાહ

જેમ હિન્દુ ધર્મની અંદર કોઈપણ શુભકાર્ય કરતાં પહેલાં ‘શ્રી ગણેશાય નમઃ’ એમ મંત્ર બોલવામાં આવે છે તેવી જ રીતે જૈન ધર્મમાં દરેક માંગલિક પ્રસંગે તેમ જ પ્રાતઃ સ્મરણીય નામ બોલાય છે તે છે ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમ સ્વામી. આ નામનો મહિમા જ અપરંપાર છે. આપણાં સાધુ ભગવંતો પણ જ્યારે સૂરીમંત્રની સાધના કરવા પીઠોડામાં સાધનામાં બેસે છે ત્યારે તેઓ પણ ગૌતમ સ્વામીના જાપ ચોક્કસ જ કરે છે. તેમના માટે તે અનિવાર્ય છે. દરેક સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોને આપણે વંદન કરીએ ત્યારે તેમના મુખેથી માંગલિક સંભળાવે છે તેમાં પણ ગૌતમ સ્વામીને યાદ કરે જ છે. દિવાળી પર્વમાં ચોપડાં પૂજનમાં ‘શ્રી ગૌતમ સ્વામીની લબ્ધિ હોજો’ આ મંત્રરૂપે લખાય છે અને તો જ ચોપડાંનું પૂજન થાય એમ માનવામાં આવે છે. કારતક સુદ એકમ, એટલે કે બેસતાં વર્ષના પ્રથમ દિવસે જ પ્રાતઃકાળે ગૌતમ સ્વામીનો રાસ સાધુ ભગવંતો વાંચે છે ને ત્યારબાદ જ નવા વર્ષની આપણે શરૂઆત કરીએ છીએ. તેની આગલી રાત્રીએ, એટલે કે દિવાળીની મધ્ય રાત્રી બાદના પ્રતઃ પ્રહરે સૌપ્રથમ શ્રી ગૌતમ સ્વામીના મંત્રનો જાપ કરવામાં આવે છે.

મહાવીર પ્રભુનાં નિર્વાણ બાદ જૈન ધર્મ અને જૈન શાસનનું આ બધું કાર્ય જો પૂરું થઈ ગયું હોત તો પ્રભુના દિવ્યજ્ઞાનનો લાભ આપણને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાત? પ્રભુએ આપેલી ત્રિપદી દ્વારા ઉચ્ચારાયેલા એ તત્ત્વ બિંદુઓને ઝીલીને દ્વાદશાંગીની રચના કરી પ્રભુનો સંદેશો, તત્ત્વજ્ઞાન આપણને ક્યાંથી જાણવા મળત? તો આ બધું આપણાં સુધી પહોંચાડનાર કોણ? આ પરંપરાને વહેતી રાખનાર પણ કોણ? એ છે આપણાં પરમ ઉપકારી, પ્રથમ સ્થાને, પ્રથમ ગણધર, પ્રથમ શિષ્ય, અનંતલબ્ધિના સ્વામી ગુરુ ગૌતમ સ્વામી. જૈન ધર્મ, જૈન શાસનની આજની ધૂરા જે ચતુર્વિધ સંઘ સંભાળી રહ્યો છે તેનો સંપૂર્ણ યશ ગુરુ ગૌતમસ્વામીને મળે છે. મહાવીર તો આપણાં પરમ ઉપકારી છે. પરંતુ અપેક્ષાએ મહાવીર કરતાં પણ ગૌતમસ્વામી વધારે ઉપકારી છે. જેમણે આગમો દ્વારા શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના કરાવી.

જ્યાં સુધી આપણે ગૌતમને નહીં જાણીએ, નહીં ઓળખીએ અને જ્યાં સુધી તેમને વંદન નહીં કરીએ ત્યાં સુધી મહાવીરને પણ ઓળખી નહીં શકીએ કે નહિ તો જૈન ધર્મ, જૈન શાસનને ઓળખી શકીશું કે જાણી શકીશું? આજે આપણે સૌ સાથે મળીને ગુરુ ગૌતમ સ્વામી સાથે આપણી ચેતનાનું જોડાણ કરીશું અને પ્રભુ મહાવીર તથા ગુરુ ગૌતમ બંનેને જાણીશું. ગુરુ ગૌતમના

હૃદયમાં જેવી મહાવીરસ્વામી માટે ભક્તિ હતી તેવી જ ભક્તિનો ભાવ આપણે પણ મન-હૃદયમાં ભરીએ.

પૂર્વ દિશામાંથી તેજોમાન સૂર્યનું બિંબ પ્રગટે, એમ માતા પૃથ્વીની રત્નકુક્ષિમાંથી અવતાર પામ્યા હતા તે ગૌતમ સ્વામી, આકાશમાંથી તેજ વિસોટો દોરતો ધુમકેતુ પ્રગટ થાય એમ પિતા વસુભૂતિનો સંસ્કાર વારસો લઈને તે આ પૃથ્વી પર આવ્યા હતા. ખાણમાંથી તેજસ્વી લાખેણો હીરો મળે એમ મગધ દેશના નાનાં સરખાં ગોબર ગામમાં બ્રાહ્મણકુળમાં તેઓ જન્મ પામ્યા હતા. તેમનું મૂળ નામ ઈન્દ્રભૂતિ હતું. અને તેમના બીજા બે ભાઈઓ અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ હતા. પિતા શ્રી વસુભૂતિએ ત્રણે પુત્રોને વેદ-વેદાંત ભણાવી તૈયાર કર્યા હતા. ઈન્દ્રભૂતિ વેદ-વેદાંત, સ્મૃતિ-પુરાણ આદિનો અભ્યાસ કરીને ૧૪ વિદ્યામાં પારગામી બન્યા હતા. મા સરસ્વતીના તેજસ્વી પુત્ર એવા શ્રી ઈન્દ્રભૂતિ વિશ્વના વિદ્વાનોની પંક્તિમાં ખ્યાતિ પામ્યા. જ્યાં જ્યાં જ્ઞાનનાં વાદ-સંવાદ-પરિસંવાદ યોજાતા ત્યારે ઈન્દ્રભૂતિ સર્વશ્રેષ્ઠ વિજેતા બનતા. તેથી તેમની ખ્યાતિ વધુ ને વધુ દેશ-વિદેશમાં ફેલાતી ગઈ. તેમનો ૫૦૦ શિષ્યોનો પરિવાર હતો. આ એ જ ગૌતમ સ્વામી છે કે જેણે એક નાની પાત્રીમાં રહેલી ખીરથી ૧૫૦૦ તાપસોને પારણું કરાવ્યું હતું. કેવી લબ્ધિ હતી એમની પાસે? આવા લબ્ધિનિધાન ગૌતમ સ્વામીના વિરાટ અને બહુર્મુખી વ્યક્તિત્વને પામવું સરળ નથી. ગુરુ શિષ્યની એ કેવી જોડી હતી કે જેમનો મેળાપ એક ઇતિહાસ સર્જી ગયો અને વિશ્વને ગણધરવાદનું મહાન તત્ત્વજ્ઞાન મળ્યું.

તેમનું બાહ્ય વ્યક્તિત્વ પણ ગૌરવશાળી અને અત્યંત તેજસ્વી હતું. તેમનો દેહ સોનલભર્યો હતો. શરીરે હષ્ટપુષ્ટ હતા. ભગવાન મહાવીર કરતાં તેઓ ૮ વર્ષ મોટાં હતા. જ્યારે તેમણે ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારે ભગવાન ૪૨ વર્ષના અને ઈન્દ્રભૂતિ ૫૦ વર્ષના હતા. ભગવાન કરતાં આઠ વર્ષ મોટા હોવા છતાં તે ખૂબ જ આજ્ઞાંકિત અને વિનમ્ર હતા. જ્યારે તેઓ પ્રથમવાર ભગવાનને મળ્યાં ત્યારે ૧૪ પૂર્વના જ્ઞાની હતા. પરંતુ ભગવાનના શિષ્ય બન્યા બાદ ચૌદ પૂર્વધરના જ્ઞાતા બન્યા. એટલે દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

વૈશાખ સુદ ૧૦ ના દિવસે ભગવાન મહાવીર સ્વામીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તેઓ વૈશાખ સુદ ૧૧ના દિવસે અપાપાનગરીમાં મહાસેન ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. એ જ સમયે આ નગરીમાં સૌમિલ બ્રાહ્મણને ત્યાં યજ્ઞ થઈ રહ્યો હતો. તે યજ્ઞમાં મહાન પંડિતોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. ૧૧

મહાપંડિતો તેમના ૫૦૦ શિષ્ય પરિવાર સાથે ત્યાં પધાર્યા હતા. તેમાં ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમ પણ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો અને બે ભાઈઓ વાયુભૂતિ અને અન્નિભૂતિ સાથે તેમનાં પણ ૫૦૦, ૫૦૦ શિષ્યો સહિત પધાર્યા હતા. બન્યું એવું કે ત્યાં નજીકમાં જ પ્રભુ મહાવીરનું સમોસરણ રચાયું હતું. આકાશમાંથી દેવોના ટોળાં નીચે ધરતી ઉપર આવવા લાગ્યા. આ જોઈને ઈન્દ્રભૂતિને થયું કે: ‘વાહ! આ યજ્ઞનો પ્રભાવ કેવો છે. હા...હા, શું મંત્રોચ્ચારનો અને કર્મકાંડનો પ્રભાવ છે. જેના કારણે અમારે ત્યાં દેવો આવી રહ્યા છે.’ પરંતુ અચાનક આ દેવો સૌમિલ બ્રાહ્મણના મંડપ પાસેથી પસાર થઈ ગયા. સમોવસરણમાં જવા લાગ્યા. ઈન્દ્રભૂતિ પોતાની જાતને વિદ્વાન શિરોમણી માનતા અને તેમનું અહમ્ ઘવાયું. જાણવા મળ્યું કે આ બધાં દેવો પ્રભુ મહાવીરની દેશના સાંભળવા અને દર્શન કરવા આવ્યા છે ત્યારે ઈન્દ્રભૂતિને થયું કે; ‘અરે સર્વજ્ઞ તો હું છું, અને આ ગામમાં બીજાં સર્વજ્ઞ આવ્યા ક્યાંથી?’ એક ગુફામાં બે સિંહ રહી શકે નહિ. તેમ જ એક મ્યાનમાં બે તલવાર પણ ન રહે. આકાશમાં પણ બે સૂર્ય એકસાથે સંભવિત ન હોઈ શકે. આ તો કોઈ મહાન ઠગ છે. ઈન્દ્રજાળ ફેલાવીને લોકોને ફસાવા માગે છે અને તરત જ તે પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે પ્રભુ મહાવીરને પરાભવિત કરવા, વાદમાં પરાજિત કરવા, યજ્ઞમંડપમાંથી બહાર નીકળી સમોસરણમાં પહોંચી જાય છે.

ઈન્દ્રભૂતિએ જીવનમાં ૫૦ વર્ષ સુધી જે કાંઈ અધ્યયન કર્યું હતું તે બધું જ્ઞાન મિથ્યાજ્ઞાન હતું. કેમ કે કોઈપણ સદ્ગુરુનો ભેટો તેમને થયો નહોતો. સમ્યગ્દૃષ્ટિના અભાવે તેમનું જ્ઞાન એ સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન કહેવાતું. ઈન્દ્રભૂતિને મનમાં એક કાયમ શંકા રહેતી કે; ‘આત્મા હશે કે નહિ?’ તેમને લાગતું કે ‘જ્ઞાનપિંડ આત્મા પંચભૂતથી ઉત્પન્ન થઈને તેમાં જ વિનાશ પામે છે. તેથી પરલોકમાં જનાર આત્મા જેવી કોઈ ચીજ નથી.’ મહાસેન ઉદ્યાનમાં પહોંચતા જ તેમની નજર પ્રભુ મહાવીરની સામે પડે છે. શાંત-સૌમ્ય મુખમુદ્રામાં પ્રભુને નિહાળે છે અને તેમના ભાવની શુદ્ધિ થતી જાય છે. ઈન્દ્રભૂતિને થાય છે કે: ‘અરે, આ શું? મારાં પરિણામો કેમ બદલાઈ ગયા?’ ત્યાં તો પ્રભુનો વાત્સલ્યભર્યો અવાજ સંભળાય છે કે, ‘આવો આવો ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમ? આ સંબોધન સાંભળીને વળી પાછો તેનો અહમ જાગી ઊઠે છે. ‘જોયું, કેવો મારો પ્રભાવ! મને કોણ ન ઓળખે?’ એ જ વખતે ભગવાન બીજું વાક્ય બોલ્યા કે; ‘તારાં મનની અંદર એક પ્રશ્ન ઘૂંટાઈ રહ્યો છે કે; ‘આત્મા છે કે નહિ?’ ત્યારે ઈન્દ્રભૂતિને થયું કે; ‘અરે! આ પ્રશ્ન તો મેં મારા અંતેવાસી શિષ્યને પણ કહ્યો નથી, તો આને કેમ ખબર પડી? ખરેખર તેઓ મનની વાત જાણનારા સર્વજ્ઞ તો છે અને તરત જ ઈન્દ્રભૂતિએ વિનય-વિવેકથી પોતાનું મસ્તક

પ્રભુના ચરણોમાં નમાવી દીધું.’

પ્રભુએ તેની શંકાનું નિવારણ કરતાં જણાવ્યું કે: ‘આત્મા છે કે નહિ? તેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સાબિત કરી શકાતો નથી. પરંતુ, હે ! ગૌતમ! નજરે વસ્તુ જોઈ શકાય નહિ અથવા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધ થઈ ન શકે તેથી તેનું અસ્તિત્વ જ નથી તેમ માની શકાય નહિ. અને કહી શકાય નહિ. જગતમાં બે પ્રકારના પદાર્થો છે-જડ અને ચેતન. શંકા કે સંશય થવો, પ્રશ્નો થવા, સમજ પડવી, વિચાર આવવો તે ગુણ ચેતન્યનો છે, જડનો નથી. તેથી આત્માને જ્ઞાનમય, વિજ્ઞાનમય માને છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તો જ સમજણ આવે છે. સમજ આવે છે તો સ્વીકાર પણ થાય છે. ત્રણે કાળની પ્રતિતી શરીરને નહિ, પણ મુખ્યત્વે આત્માને થાય છે. ‘હું આવ્યો, હું આવીશ, હું આવ્યો હતો’ આ અનુભવ કોને થાય છે? આત્માને એકવાર શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જાય પછી તે શરીર જડ છે તેને કોઈ પ્રતિતિ થતી નથી. વ્યક્તિના ગુણો કે અવગુણો આપણે જોઈ શકીએ છીએ. તેનાં સારાં-ખરાબ અનુભવો પણ કરી શકીએ છીએ. ચેતન એવા આત્મામાં આ ગુણો રહે છે. જે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તેથી આત્મા છે તે માનવું પડે. અગ્નિ અને ધુમાડો બંને સાથે જોઈ શકીએ છીએ તેમ વિશ્વમાં જે કોઈ ભોગ્ય પદાર્થો છે તે ભોગવે છે શરીર પણ આત્મા તેનો ભોક્તા છે તે માનવું જ પડે. જ્ઞાન પામવા માટે આત્માને શરીર સહાયક બને છે. માત્ર જડ શરીરને જ્ઞાનચેતના થાય નહિ.

આમ વિવિધ દૃષ્ટાંતો અને દલીલો દ્વારા ભગવાન મહાવીરે ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમને સંતોષ થાય એ રીતે મીઠી-મધુર વાણીમાં ‘આત્મા’ની શંકાનું ઉચિત રીતે સમાધાન કરી આપ્યું. આમ પ્રભુના ચરણોમાં ગૌતમ સ્વામી પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે અને બાકીના પંડિતો પણ પોતાના શિષ્યો સાથે એ દિવસે પ્રભુની પાસે દીક્ષિત બની ગયા. એક જ દિવસમાં ૪૪૧૧ આત્માઓને સંયમ-દીક્ષા આપીને શાસનની સ્થાપના કરી. ઈન્દ્રભૂતિ આદિ ૧૧ પંડિતોને ગણધર પદવી આપી અને સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા એમ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના પ્રભુ મહાવીરે કરી. ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરી. ભગવાને ઈન્દ્રભૂતિને એક ત્રિપદી આપી. આ એક જૈન શાસનમાં ક્રાંતિકારી ઘટના કહેવાય.

‘ઉપગ્રેઈ વા, વિઝામેઈ વા, ધુવ્વેઈ વા’

જગત પરિવર્તનશીલ છે. આખું વિશ્વ સમયે સમયે પરિવર્તન થતું જાય છે. ગૌતમ સ્વામીની બીજ બુદ્ધિ, સર્વાક્ષર સન્નિપાત લબ્ધિ એ ત્રિપદીમાંથી દૃષ્ટિવાદ સહિત ૧૨ અંગની રચના કરી. પ્રભુના ચરણકમળમાં જીવન સમર્પણ કરી દીધું. ઈન્દ્રભૂતિ અત્યાર સુધી વિદ્વાન પંડિત હતા. હવે જ્ઞાની બની ગયા. અને તેમનો અહં વિલીન થઈ ગયો. મહામિથ્યાત્વના અંધકારમાંથી બહાર આવી ગયા અને પરમાત્માના પ્રથમ ગણધર બનવાનું સૌભાગ્ય મેળવી

લીધું. આ રીતે પ્રભુ મહાવીર અને ગૌતમ સ્વામીનો જે વાર્તાલાપ થયો, જે સંવાદો થયા, પ્રશ્નોત્તરી થઈ તે ગણધરવાદ કહેવાયો. પર્યુષણ પર્વમાં પ્રભુ મહાવીરના જન્મ વાંચન પછીના બીજે દિવસે આ ગણધરવાદ દરેક ઉપાશ્રયે સાધુ ભગવંતના મુખેથી જિનવાણી સાંભળવા મળે છે. જેમાં જીવ, જીવન અને જગતને લગતા અત્યંત મહત્વના આધ્યાત્મિક પ્રશ્નો ગૂંથવામાં આવ્યા છે. જૈન ધર્મમાં સાધુ-સાધ્વી ભગવંતની ‘વૈયાવચ્ચ’ને લગતાં પણ સવાલ-જવાબ છે જેમાં પ્રભુ ત્રણ લોક, ત્રણ કાળ, ચાર ગતિ તેમજ ચારે અનુયોગને આવરી લે છે. બિમાર સાધુ-સાધ્વી ભગવંતની ‘વૈયાવચ્ચ’ એ પ્રભુ ભક્તિનો માર્ગ ગણવામાં આવ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે: ‘હે ભગવાન! જે બીમાર સાધુની માવજત કરે તે ધન્ય છે કે જે આપના દર્શન પામે એ ધન્ય છે? મહાવીર કહે છે કે: ‘હે ગૌતમ! જે બીમાર સાધુની સેવા કરે છે તે મને દર્શનથી પામે છે. ભગવાન મહાવીર અને ગૌતમ સ્વામી માત્ર એક ભવના નહિ, પરંતુ અનેક ભવના સાથી હતા. દરેક દરેક ભવમાં ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનની કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપે સેવા કરી છે.

૧. એકવાર ભરત ચક્રવર્તીનો પુત્ર મરીચિ બીમાર પડ્યો. કોઈએ એની ચાકરી ન કરી, એથી એને બહુ માઠું લાગ્યું. પણ પછી પોતાના મનનું સમાધાન કરી એણે નક્કી કર્યું કે; ‘જો આ માંદગીમાંથી બચી જાઉં તો તો કોઈને પણ હું મારો શિષ્ય બનાવીશ.’ મરીચિ સાજો થયો. એણે કોઈક કુળપુત્રની ધર્મભાવનાને જાગૃત કરી, એ મરીચિનો શિષ્ય બન્યો એનું નામ કપિલ. ધીમે ધીમે મરીચિ અને કપિલ જાણે એક જ કાયાની બે છાયા બની ગયા. આ કપિલ એ જ ગૌતમ સ્વામી.

૨. ત્રિપુષ્ઠ વાસુદેવે જ્યારે તુંગગિરિની કંદરામાં એક કેસરી સિંહની કદાવર કાયાને ચીરી નાખી ત્યારે એ સિંહનો આત્મા છૂટતો નહોતો. જાણે અંતરની કોઈ ઊંડી વેદના એના જીવને જકડી રાખતી હતી. ત્યારે ત્રિપુષ્ઠ વાસુદેવનો જે સારથિ હતો, તેનું અંતર સિંહની વેદનાથી વ્યથિત થઈ ગયું. તે સિંહને સાંત્વન આપવા પહોંચી ગયો. એ સારથિ તે પેલા કપિલનો જ જીવ, અને પરાક્રમી ત્રિપુષ્ઠ એ જ કાળાંતરે તીર્થંકર મહાવીર તરીકે અવતરવાના હતા. સારથિ અને ત્રિપુષ્ઠનો આ અઢારમો ભવ હતો. આમ તેઓ મળતાં રહ્યા, જુદા પડતાં રહ્યા, પણ તેમના અંતરનો સ્નેહનો દોર તો અખંડ જ રહ્યો.

આ બંનેનો સંવાદ સૂત્રરૂપે ‘ભગવતી સૂત્ર’માં સચવાયો છે. પેથડશા મંત્રીએ ‘ભગવતી સૂત્ર’ને સોનાની શાહીથી લખાવ્યું. અને તેમાં જેટલી વાર ‘હે ગૌતમ’, ‘હે ગોયમા’ સંબોધન આવે તેટલીવાર તેના પર સોનામહોર મૂકી તેનું પૂજન કરતા. આ રીતે ૩૬,૦૦૦ સોનામહોરો મૂકીને ભાવોલ્લાસપૂર્વક પૂજન કરતા.

ભગવતીસૂત્ર ઉપરાંત, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ, વિપાકસૂત્ર વિગેરે આગમોમાં પણ આ સંવાદો સચવાયા છે. આચાર્ય જિનભદ્ર શ્રમા શ્રમણો ૪૨ ગાથાનો ‘આવશ્યક નિર્યુક્તિ ગ્રંથ’ નિરૂપ્યો છે.

આવા ગૌતમ સ્વામીને એક પળવાર પણ પ્રભુ મહાવીરથી જુદા પડવું ગમતું નહિ. તેથી ઘણીવાર છઠ્ઠ કરી લેતા. તેઓ સ્વાવલંબી હતા. અનેક શિષ્યોનો પોતાનો પરિવાર હોવા છતાં પોતાની ગોચરી પોતે જાતે જ વહોરી લાવતા. પોતાના હાથે વસ્ત્રાદિનું પડિલેહણ કરતા. કોઈપણ કામ કરતે પહેલાં તેઓ ભગવાનની અનુજ્ઞા લેતા. ક્યારેક કામ માટે બહાર જવું પડે તો પણ ભગવાનની આજ્ઞા લેતા, ને બહારથી આવીને પણ સૌ પ્રથમ ભગવાનને માહિતી આપતા. તેમની સેવામાં જ પોતાની સાર્થકતા છે તેમ માનતા. દિનચર્યા ચુસ્ત રીતે પાળતા હતા. દિવસ અને રત્નના મળીને આઠ પ્રહરમાંથી ચાર પ્રહર તેઓ અધ્યયન કરતા. બે પ્રહર ધ્યાન ધરતા. માત્ર એક જ પ્રહર નિદ્રા ને એક પ્રહર અન્ય આવશ્યક કાર્યો તથા ગોચરી માટે રાખતા. તેમ છતાં પ્રભુ મહાવીર એમને સમજાવતા અને કહેતા કે; ‘માનવનું જીવન કેવું ક્ષણિક અને ક્ષણભંગુર છે. તેથી હે ગૌતમ! ક્ષણનો પણ પ્રમાદ ન કર, દર્ભની અણી પર રહેલાં ઝાકળના બિંદુ જેવું માનવનું જીવન છે.’

એકવાર પ્રભુની આજ્ઞાથી તેમની ચરણરજ મસ્તક પર ચઢાવીને ગૌતમ સ્વામી આનંદ શ્રાવકને ત્યાં ગયા. આનંદ શ્રાવકે પોતાની જાતને ધન્ય ધન્ય માની. અને વિવેકપૂર્ણ બોલ્યાં, ‘હે પ્રભુ! આપના દર્શનથી મારી આંખો પાવન બની ગઈ છે. મારી બુદ્ધિ નિર્મળ બની ગઈ છે. આપે દર્શન આપીને મને કૃતાર્થ કરી દીધો છે. આપ પધાર્યા છો તો મારા મનની એક વાત આપને કહી દઉં, ‘આ સંથારામાં મને અવધિજ્ઞાન થયું છે.’ ગૌતમસ્વામી બોલી ઉઠ્યાં કે; ‘આટલું મોટું અવધિજ્ઞાન શ્રાવકને ન થાય. તમે સંથારો કર્યો છે. આરાધક બનવું હોય તો અસત્યનું પ્રાયશ્ચિત લઈ લો.’ ત્યારે પણ પૂર્ણ વિનય-વિવેકથી આનંદે કહ્યું કે; ‘શું જૈન શાસનમાં સત્યનું પ્રાયશ્ચિત હોય કે અસત્યનું?’ ગૌતમ સ્વામી ત્યાંથી પ્રભુ મહાવીર પાસે આવ્યા અને આનંદ-શ્રાવકના અવધિજ્ઞાન વિશેની વાત કરી. ભગવાને કહ્યું કે; ‘સત્ય હંમેશાં ચતુર્વિધ સંઘ માટે સરખું જ છે.’ સૂર્ય પર વાદળા ઢંકાય જાય છે તો પણ સૂર્ય તો સૂર્ય જ છે. આનંદ શ્રાવકની વાત સાચી છે. હે, ગૌતમ તમે તેને જઈને ખમાવો અને પાપની આલોચના કરો.’ તરત જ ગૌતમ સ્વામી પાછા આનંદ શ્રાવકના ઘરે જાય છે અને પ્રાયશ્ચિત કરી, તેમની માફી માંગી તેમને વંદન કરે છે.

અતિ ઉગ્ર તપ, ઉત્તમોત્તમ ભાવ અને ધ્યાનના કારણે ગૌતમ સ્વામીને આત્માની અદ્ભૂત શક્તિઓ જે ચમત્કારિક કહેવાય તેવી લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. પોતાની અનંત લબ્ધિઓની જાણ તેમણે

કોઈને કરી નહોતી. તે હંમેશાં પોતાનો પરિચય આપતાં એટલું જ કહેતા કે; ‘હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો શિષ્ય છું.’ તેમની લબ્ધિઓ પણ કેવી હતી? તેમના હાથનો જેને પણ સ્પર્શ થતો તેના દુઃખ, દર્દ, દીનતા દૂર થઈ જતાં. જ્ઞાનની લબ્ધિ, તપની લબ્ધિ, નામ કર્મ, વચન લબ્ધિ એવી અનેક પ્રકારની લબ્ધિઓના સ્વામી હોવા છતાં તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નહોતું. આ અંગે પોતાની શંકા તેમણે પ્રભુ મહાવીર પાસે વ્યક્ત કરી. પ્રભુએ કહ્યું કે; ‘જે વ્યક્તિ અષ્ટાપદ પર જઈ જિનબિંબના દર્શન કરે તેને કેવળજ્ઞાન જલ્દી પ્રાપ્ત થાય.’ ગૌતમસ્વામીએ અષ્ટાપદ તીર્થ ઉપર જવા માટે તેમની બે લબ્ધિઓનો ઉપયોગ કર્યો. ‘જંઘાયરણ લબ્ધિ અને અક્ષીણ મહાનસી લબ્ધિ’ આ શક્તિથી સૂર્યકિરણો પકડીને પર્વતના શિખર ઉપર મંદિરમાં પહોંચી ગયા. જ્યાં તેમણે પ્રભુ આદિનાથ દાદા અને અન્ય તીર્થંકરોની સ્તુતિ, વંદના કરતાં કરતાં ભાવવિભોર બની પ્રભુ પાસે ‘જગ ચિંતામણી સૂત્ર’ રચ્યું. અને આત્મશુદ્ધિ દ્વારા કર્મો દૂર કરીને આઠમા ગુણ સ્થાનકે પહોંચ્યા. તે સમયે ૧૫૦૦ તાપસો તપ કરવા છતાં અષ્ટાપદ પર ચઢી શક્યા નહિ. સૌ કોઈ થોડે થોડે અંતરે જઈ અટકી જતા.

આ તાપસોએ જ્યારે તપસ્વી, તેજસ્વી, લબ્ધિનિધાન ગૌતમ સ્વામીની શક્તિઓ જોઈ ત્યારે તેમના શિષ્ય બનવાનું વિચાર્યું. તેઓ સો ઉપવાસી હતા. તેમને પારણું કરાવવા ગૌતમસ્વામી એક નાની પાત્રીમાં ખીર લઈને આવ્યા. ખીર થોડી હતી. એટલે તે ખીર સહુને પહોંચે એ માટે તેમણે પોતાની અક્ષીણ મહાનસી લબ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો. પોતાનો અમૃતઝરતો અંગૂઠો ખીરના પાત્રમાં મૂક્યો અને બધાં જ તાપસોને સંતોષપૂર્વક પારણું કરાવ્યું. તાપસોમાં શુભ જાગ્યો અને તાપસોને કેવળજ્ઞાન થયું. ખીર નિમિત્ત બની. તેમ છતાં ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન જ થયું.

‘અંગૂઠે અમૃત વસે, લબ્ધિ તણાં ભંડાર,

શ્રી ગુરુ ગૌતમ સમરીએ, વાંછિત ફળ દાતાર.’

આ સ્તુતિ આપણે માંગલિક રૂપે બોલીએ છીએ. કવિવર લાવણ્ય સમયજીએ ગુરુ ગૌતમ સ્વામીનો મહિમા વર્ણવતાં સુંદર શબ્દોમાં છંદ બનાવ્યો છે.

‘વીર જિનેશ્વર કેરો શિષ્ય, ગૌતમ નામ જપો નિસદ્દિશ’...

શું પોતાની અષ્ટાપદ યાત્રા પણ નિષ્ફળ જશે? એવી શંકા એમના અંતરને ફરી પાછી સતાવી રહી. ભગવાન મહાવીર સર્વજ્ઞ હતા. તેઓ ગૌતમની ચિંતા અને નિરાશાથી જરા પણ અજાણ ન હતા. ગૌતમ આ જ ભવે કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે જવાના છે તેની તેમને ખાતરી હતી. તાપસોના કેવળજ્ઞાનથી ગૌતમને જે આઘાત લાગ્યો છે તે સરવાળે એમના માટે લાભ જ બની રહેવાનો

છે. તેઓ વધુ ને વધુ અંતર્મુખ બનીને પોતાના ધ્યેયની વધારે નજીક પહોંચવાના છે. આ બધું જ ભગવાન જાણતા હતા. પણ કરૂણાસાગરે ગૌતમનો વિષાદ દૂર કરવા કહ્યું કે; ‘હે ગોયમા! તીર્થંકરોનું વચન સાચું હોય કે દેવનું?’ ‘તીર્થંકરોનું’-તો પછી તમે જરા પણ અધીરા બનશો નહીં, ને શંકા રાખશો નહીં. તમે આ ભવે જ મોક્ષ જવાના છો ને પછી મારું ને તમારું એક જ સરખું-સ્વરૂપ બની રહેશે.’ વળી આગળ પ્રભુએ ખુલાસો કરતાં કહ્યું કે ‘હે ! ગોયમા, હું ય તમે મારી સાથે ઘણાં કાળથી, સ્નેહથી બંધાયેલા છો. આ જ સ્નેહરાગ તમારા કેવળજ્ઞાનને અને મોક્ષને રોકી રહેલ છે. પ્રભુના મુખેથી આ બધું સાંભળીને ગૌતમના રોમરોમ આનંદ સરોવરમાં હલેરી ઉઠ્યા. અંતરમાં સ્વસ્થતા, શાંતિ અને સંતોષનો ત્રિવેણી સંગમ અનુભવી રહ્યા. બસ! મારાં પ્રભુએ મને ખાતરી આપી દીધી છે. હવે બીજું શું જોઈએ? ગૌ=ગાય, કામધેનું સમાન, તૈ=તરૂ, કલ્પવૃક્ષ સમાન, મૈ=મણિ, ચિંતામણિ રત્ન સમાન.

આવા ગૌતમસ્વામી! શ્રાવસ્તિ નગરીમાં કોષ્ટક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા હતા. તો બીજી બાજુ કેશીસ્વામી જે પાર્શ્વનાથના ગણધર હતા તે સર્વે પંચરંગી વસ્ત્રોમાં પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત આ જ નગરીમાં પધાર્યા છે. એક છે અવધિજ્ઞાનના સ્વામી અને બીજા છે ૧૪ પૂર્વધર અને ૪ જ્ઞાનના સ્વામી. ગોચરી માટે શ્રાવસ્તીમાં ફરતાં ફરતાં બંનેના શિષ્યો એકબીજાને જુએ છે ને બંનેના મનમાં શંકા થાય છે કે; ‘આ કેવા પ્રકારનો ધર્મ?’ જૈન સંતો હોવા છતાં બંનેના આચારમાં, વેશમાં તફાવત કેમ? બંને મુક્તિના લક્ષ્યથી સાધુપણું સ્વીકારી સાધના કરે છે. છતાં આ તફાવત કેમ? ગૌતમ સ્વામી અને કેશી સ્વામીના શિષ્યો પોતાના ગુરુને આ શંકા જણાવે છે. તેઓ બંને એમ વિચારે છે કે: ‘આવો પ્રશ્ન આજે અમારા શિષ્યો વચ્ચે થયો છે તો કાલે ગૃહસ્થ વર્ગ અને શ્રાવકવર્ગમાં પણ આ પ્રશ્નો ઉભા થશે. બધાને થશે કે સાચો ધર્મ કયો?’ તેની શંકાનું સમાધાન કરવું જરૂરી છે નહિ તો લોકો જૈન ધર્મ અને જૈન શાસનથી વિમુખ થઈ જશે.’

સમાધાન ક્યારે થાય? સામસામા બેસે તો. ગૌતમ સ્વામી તો વિનય અને નમ્રતાની સાક્ષાત પ્રતિમા. પોતે તો બધું જાણે છે. કેશી સ્વામી કરતાં અનેક રીતે મહાન અને મોટા છે. પરંતુ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું કુળ મોટું છે. ભગવાન મહાવીરનું કુળ નાનું છે. તેથી તે કેશી સ્વામીને સામે ચાલીને મળવા જાય છે. સાથે પોતાનો શિષ્ય પરિવાર છે. તિન્દુક ઉદ્યાનમાં તેમને પોતાની પાસે આવતા જોઈને કેશી સ્વામી પણ ત્યાં જ આસન પરથી ઊભા થઈને ગૌતમ સ્વામીનો આદર-સત્કાર કરે છે. ‘પધારો, ભંતે! પધારો’ ૨૮-૨૮ લબ્ધિના ધારક સાથે કેશી સ્વામી જેવા

પુણ્યશાળી, મહાત્માના મિલનની ખબર પડતાં જ નગરજનો, સંન્યાસીઓ, દેવો-દાનવો, ગંધર્વો, યક્ષ વગેરે પણ આ બંનેનો સંવાદ સાંભળવા આવી જાય છે. કેશી સ્વામી, ગૌતમ સ્વામીની અનુજ્ઞા માંગે છે. ગૌતમ સ્વામી કહે છે: ‘ભંતે! તમારાં મનમાં જે ઈચ્છા હોય તે કહો, તમારે જે પ્રશ્નો પૂછવા હોય તે પૂછી શકો છો.’

કેશી સ્વામી પહેલો પ્રશ્ન પૂછે છે કે; ‘ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મ અને ભગવાન પાર્શ્વનાથના શાસનમાં ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ છે આમ કેમ?’ ત્યારે ગૌતમ સ્વામી પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. કહે છે કે; ‘પહેલાં તીર્થંકરના લોકો ઋજુ અને જડ હતા તે સમય હતો યુગલિયાનો. તેથી તેના કષાયો મંદ હતા. તેઓ સરળ હતા અને સુખી હતા. તેઓમાં સમજણ ઓછી હતી. જેટલું કહો તેટલું જ કરે. આગળ-પાછળનું બહુ સમજી ન શકે. વયલા બાવીસ તીર્થંકરના સંતો ઋજુ તો હતા; પણ તેમની પ્રજા વિકસતી ગઈ. ક્યાંક પાપ લાગી જાય તો? અને તેઓ ગુરુ પાસે જઈને તરત જ પ્રાયશ્ચિત લઈ લેતા. તેમની પાસે સમજણ અને સરળતા બંને હતી. ભગવાન મહાવીરના શાસનના જીવો પ્રાય: કરીને વાંકા એટલે કે વક્રતા અને જડતાવાળા છે. ઊંડી સમજ નથી પડતી, સત્ય સમજવું નથી, બસ દેખાદેખીના ગાડરિયા પ્રવાહમાં રહેવું છે. અવળાઈ છોડવી નથી. આ જીવનમાં કરવા જેવો છે એક આત્મ પુરુષાર્થ. મોહની સામે યુદ્ધ કરવાનું છે. આ જીવો ઘણી-ઘણી વાર પરમાત્માની વાણી સાંભળે છે છતાં પણ છેલ્લે કોરા ધાકોર. આનું નામ જ પાંચમો આરો. વળી આ આરામાં વક્ર જડ લોકો સ્ત્રીને પરિગ્રહ ન સમજે તો? તેથી ચાર મહાવ્રતમાંથી પાંચ મહાવ્રત કર્યા. ભગવાન પાર્શ્વનાથના શાસનમાં લોકો ચોથા અપરિગ્રહ મહાવ્રતમાં આપ મેળે જ બ્રહ્મચર્યનો સમાવેશ કરી લેતા. પણ પોતાનો સમુદાય આ રીતે સમજી જાય એવો બુદ્ધિશાળી અને સરળ ન લાગતાં ભગવાને પાંચ મહાવ્રતોનું પ્રતિપાદન કર્યું.

બીજો પ્રશ્ન:-બંનેના સમયમાં વસ્ત્રોમાં તફાવત કેમ? ભગવાન પાર્શ્વનાથે કિંમતી અને રંગબેરંગી વસ્ત્રોનો પણ ઉપયોગ કરવાની અનુમતિ આપી છે. ત્યારે ભગવાન મહાવીરે સાધુઓને-સાધ્વીજીઓને અલ્પમૂલ્ય, જીર્ણક્ષીર્ણ, સાદા અને શ્વેત વસ્ત્રોનો મર્યાદિત પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું છે. તેમાં પણ સાધુઓને માટે વસ્ત્રહીન રહીને સાધના કરવાનું ફરમાવ્યું છે. તેમ છતાં જે શ્રમણ આવી ઉત્કટ કોટિએ પહોંચવા સમર્થ ન હોય તેને થોડી છૂટ આપી છે. વળી ભગવાન પાર્શ્વનાથના સમયના શ્રમણો મૂલ્યવાન વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવા છતાં એના તરફની આસક્તિથી લેપાતા નહીં અને ગમે તેવા ઉત્તમ વસ્ત્રોનો મુખ્ય ઉપયોગ કાયાનું જતન કરવામાં અને એ રીતે સંયમ યાત્રામાં

સહાયક થવામાં જ છે એ બરાબર સમજતા હતા. કાળના પરિવર્તનને કારણે પોતાના સમયમાં શ્રમણો વસ્ત્રો તરફની મોહ-માયાથી મુક્ત રહી નહીં શકે, તેથી જૂની પ્રથા ચાલુ રાખવાનું જોખમ દેખાયું. તેઓ માનતાં કે બાહ્યવેશ એ ઓળખાણનું અને સંયમ નિર્વાહનું એક માત્ર સાધન છે. ખરો ધર્મ તો દર્શન, જ્ઞાન, ચરિત્રનો સ્વીકાર અને પાલનમાં જ છે.

ત્રીજો પ્રશ્ન : હજારો દુશ્મનો વચ્ચે રહેવા છતાં અને સતત હુમલો કરવા છતાં આપ એમને પરાજિત કેવી રીતે કરી શકો છો? ગૌતમ સ્વામી જવાબ આપે છે કે; ‘હું એક દુશ્મનને જીતી લઉં છું તો સાથે બીજાં પાંચ દુશ્મન જીતાઈ જાય છે. પહેલાં હું મારા આત્માને વશમાં લાવું છું. એના ઉપર કાબૂ મળતાં જ કષાયોરૂપી દુશ્મનો નાસી જાય છે. તેથી પંચેન્દ્રિયના ભોગોની વૃત્તિ પર પણ કાબૂ આવી જતા દુશ્મનો પર વિજય મેળવી લેવાય છે.

ચોથો પ્રશ્ન : હે ગૌતમ ! હૃદયના ઊંડાણમાં એક વેલ ઊગે છે એને વિષ જેવા ઝેરી ફળ બેસે છે એ વિષવેલ કઈ? અને આપે એને કેવી રીતે જડમૂળથી ઉખાડી નાંખી? ગૌતમ કહે છે કે; હૃદયમાં ઉંડે ઉંડે ઘર કરીને રહેલી આશા-તૃષ્ણા એ જીવલેણ વિષવેલ છે. એના ફળ મોક્ષને ભરખી જાય છે. એ ઝેરી હોય છે. એના પ્રતાપે સંસાર વધતો રહે છે. અને આત્મા જન્મમરણના ચકરાવામાં નિરંતર દુઃખી થતો જ રહે છે. જિનેશ્વરના ધર્મની આરાધના કરીને એ વિષવેલને મૂળમાંથી જ ઉખાડી નાંખી છે.

પાંચમો પ્રશ્ન : હે ગૌતમ ! હૃદયમાં છુપાયેલો કોઈક સર્વનાશી અગ્નિ આત્માના સુખ-શાંતિને ભસ્મ કરતો, સતત બળ્યા કરતો હોય એમ લાગે છે. એ અગ્નિ કયો અને કેવી રીતે શાંત થઈ શકે? ગૌતમ સ્વામી ઉત્તર આપતાં કહે છે કે; ‘એ અગ્નિ એટલે જીવ સાથે અનાદિકાળથી જોડાયેલા કષાયો, જે જ્ઞાન, શીલ અને દાન, તપની જલધારાથી શાંત થઈ જાય છે. કષાયો, શાંત થાય એટલે ચિત્ત શાંત થાય. અને આંતરિક સુખ-શાંતિ મળે.

છઠ્ઠો પ્રશ્ન : મનનો ઘોડો ખોટા માર્ગે જઈને, ખેંચી જઈને, સાધકને પણ પછાડી દે તેવો તોફાની અને બેકાબુ હોય છે. એના ઉપર કાબૂ કેવી રીતે મેળવી શકાય? ગૌતમ સ્વામી :- મનરૂપી તોફાની ઘોડાને શ્રુતજ્ઞાન (શાસ્ત્રાભ્યાસ)ની લગામથી કાબૂમાં લઈને ધર્માચરણમાં જોડવાથી તોફાનો શમી જાય છે.

આવા અનેક પ્રશ્નો કેશી સ્વામી કરતા રહ્યા અને ગૌતમસ્વામી પોતાની સૌમ્ય અને સત્યથી પવિત્ર થયેલી વાણી દ્વારા ઉત્તરો આપતા રહ્યા. આ સંવાદો સાંભળીને કેશી સ્વામી અને એમના શિષ્યો તથા હાજર રહેલા સર્વ શ્રોતાઓના સંશયો દૂર થઈ ગયા. સૌના અંતરમાં સત્યનો સૂર્ય પ્રકાશી રહ્યો. આ સૌએ કેશીસ્વામી સાથે ભગવાન મહાવીરના પ્રતિક્રમણ અને પાંચ મહાવ્રતવાળા

ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. ગૌતમ સ્વામી પ્રસન્નતા અનુભવી રહ્યા. આ બે સંતોનું મિલન એક જ ધર્મની બે પરંપરાઓના સંગમરૂપે જૈન શાસનના ઇતિહાસમાં અમર બની ગયું. (કેસી-ગૌતમ-બોધ પ્રબોધમાંથી આ પ્રશ્નોત્તરી લીધી છે.)

‘ગૌતમ પૃથ્વા’ નામની સજ્જાયમાં ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન કરે છે.

પ્રશ્ન : કયા કર્મના ઉદયથી જીવ એકેન્દ્રિયમાં જાય? ભગવાન કહે છે; ‘પાંચ ઈન્દ્રિય જેણે વશમાં ન કરી હોય તે કર્મ એકેન્દ્રિય જીવમાં જાય અને જેણે પાંચ ઈન્દ્રિય વશ કરી હોય તે કર્મ પંચેન્દ્રિય જીવ હોય. વળી આગળ કહે છે કે: ‘પાંચ ઈન્દ્રિયોનો જો સદુપયોગ થાય તો જીવ ઈન્દ્રિયાતીત દશા સુધી પહોંચી શકે છે. ત્યારબાદ ગૌતમ સ્વામી અષ્ટમી (આઠમ તિથિ) વિશેના મહત્ત્વ માટે પણ ભગવાનને પૂછે છે ત્યારે ભગવાન આઠમની તિથિનો મહિમા વર્ણવતાં કહે છે કે; ‘હે ગોયમા! આઠમની વદ/સુદ બંને વખતે આઠ ભગવાનના વિવિધ કલ્યાણકો થયાં છે. ઋષભદેવ, અજિતનાથ, સંભવનાથ, અભિનંદન, મુનીસુવ્રત, નેમનાથ, નમિનાથ, પાર્શ્વનાથ આ કારણથી આ તિથિનો મહિમા મોટો છે અને જે જીવ આ તિથિ પાળશે, સાધના, આરાધના કરશે, તેના આઠે કર્મોનો ક્ષય થશે.

પ્રભુ મહાવીર તો સાડા બાર વર્ષના તેમના સાધનાકાળમાં તો મૌન જ રહ્યા હતા. પરંતુ જ્યારે ગૌતમ સ્વામીએ તેમને પ્રશ્નો પૂછ્યાં ત્યારે જ તેઓએ જેના ઉત્તરો આપ્યા. તે બધું જ ‘ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર’ અને બીજા આગમોમાંથી ધર્મકથા, જ્ઞાન, આચરણ, તત્ત્વ, દ્રવ્ય વગેરે શ્રાવકોને ઉપયોગી સિદ્ધાંતો મળે છે; જેમાં પ્રભુ મહાવીરે પોતાના અંતિમ સમયમાં જે દેશના આપી હતી તે ગૌતમ-ગણધરે ઝીલી હતી. પ્રભુ મહાવીરે ગૌતમ સ્વામીને બીજી પણ ત્રણ વાતો બતાવી હતી.

જહાં જીવ બજ્જતિ=જીવો કેવી રીતે બંધાય છે?

જહાં જીવ કિલીરસંતિ=જીવો કેવી રીતે કલેશ પામે છે?

જહાં જીવ મુચ્ચંતિ=જીવો કેવી રીતે મુક્તિ પામે છે?

જીવો પહેલા રાગ, દ્વેષ, મોહ, માયાના કષાયોથી બંધાય છે અને પછી કલેશ પામે છે. પણ જો આ બંધન ને કલેશમાંથી મુક્ત થાય તો જ તેની મુક્તિ થાય છે.

પ્રભુએ ગૌતમને ૩૬-૩૬ વાર કહ્યું છે કે; ‘હે ગોયમા! પ્રમાદ ન કર,’ તો પ્રમાદ કેવો અને કેટલો ભયંકર હશે. જરાક જેટલા પ્રમાદને કારણે અનંતા ચૌદપૂર્વીઓ નરક અને નિગોદમાં ચાલ્યા ગયા. એક અંતર્મુદૂતનો પ્રમાદ પણ તારા ચારિત્રને ભસ્મીભૂત કરશે.’

પોતાનો અંતઃકાળ નજીક છે તે જાણીને ભગવાને ગૌતમ સ્વામીને દેવશર્માને પ્રતિબોધ પમાડવાને બહાને પોતાનાથી દૂર મોકલ્યા, જેથી તેઓ રાગમુક્ત થાય. ભગવાન નિર્વાણ પામ્યાના

સમાચાર જ્યારે દેવશર્મા પાસેથી પાછા ફરતાં ગૌતમ સ્વામીને મળ્યા ત્યારે તેમને અસહ્ય આઘાત લાગ્યો અને ખૂબ ખૂબ વિલાપ કરવા લાગ્યા. ભગવાનને સંબોધીને બોલવા લાગ્યાં કે; ‘હે વીર પ્રભુ! હવે હું કોને પ્રણામ કરીશ? મારા મનનું સમાધાન કોણ કરશે? મને ‘ગોયમા’ કહીને વાત્સલ્યભર્યું કોણ બોલાવશે? મારે ને તમારે તો ભવોભવનો નાતો હતો. અને મને એકલો મૂકી તમે ચાલ્યા ગયા?’ આમ તેઓ વિલાપ કરતાં કરતાં શુભ વિચારધારાએ ચડે છે. ભગવાન તો વિતરાગી હતા. નિર્ભળ અને નિર્વિકારી હતા. તેમને પોતાના શિષ્ય પ્રત્યે રાગ શા માટે હોય? મને તેમનાથી દૂર રાખ્યો. તેની પાછળ કોઈક સારો આશય તેમનો હોવો જોઈએ. માટે મારે પણ રાગ છોડવો જોઈએ. આમ વિચારતા વિચારતા તેમના પણ રહ્યાં-સહ્યાં કર્મ બંધનો તૂટ્યા અને દિવાળીની રાતે આસો વદ અમાસે મધ્યરાત્રીએ ભગવાન નિર્વાણ પામ્યા અને કારતક સુદ ૧ના દિવસે, એટલે કે બેસતાં વર્ષે ૮૦ વર્ષની ઉંમરે ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થયું. (‘લોગસ્સ સૂત્ર એક દિવ્ય સાધના’-આ ગ્રંથના લેખક છે સાધ્વી શ્રી ડૉ. દિવ્ય પ્રભાશ્રીજી.)

પુસ્તકમાં તેઓ જણાવે છે; ‘ભગવાનના નિર્વાણ બાદ અને પ્રાતઃ સમયે ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થાય છે. એ વચ્ચેના સમયમાં (પ્રહરમાં) ગૌતમ સ્વામી જે મનોમન વિલાપ કરે છે અને ભગવાન સાથે જે સંવાદો કરે છે તેના પરિણામ રૂપે ‘લોગસ્સ સૂત્ર’ની રચના ‘ચતુર્વિજ્ઞાંતિ સ્તવન’-જેમાં ચોવીસ તીર્થંકરોની ભાવપૂર્વકની સ્તૂતી, સ્તવના કરવામાં આવી છે. પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના પૌત્ર ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામી સુધીના સર્વે જિનેશ્વરોની ભક્તિરૂપ આ સૂત્ર છે.

કેવળજ્ઞાન થયા બાદ બાર વર્ષ સુધી ગૌતમ સ્વામી વિચર્યા અને શ્રી જંબુસ્વામીને જૈન શાસનની ધૂરા સોંપી ૯૨ વર્ષની વયે ગુણીયાજી (બિહાર)માં તેઓ નિર્વાણ પામ્યા.

આવા મહાન લબ્ધિદાતા ગુરુ ગૌતમ સ્વામીના નામ સ્મરણથી, તેમનું ધ્યાન ધરવાથી વિઘ્નો દૂર થાય છે. આત્મજાગૃતિ થાય છે. આવા મહાન ગુરુ ગૌતમ સ્વામીના ચરણોમાં નત્ મસ્તકે વંદન કરીને આપણે સૌ મોક્ષ માર્ગના યાત્રી બનવાનો પુરુષાર્થ કરી, માનવજીવન સાર્થક તરીકે તે જ અભ્યર્થના. અસ્તુ.

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ યોજિત પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં તા. ૨૮-૮-૨૦૦૮ના આપેલું વક્તવ્ય.

ગૌતમ ધન, ફ્લેટ નં. ૨૬, ૬૬ માળે, દાદાભાઈ રોડ, વિલેપાર્લે (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૫૬.

ફોન : ૨૬૭૧૫૫૭૫ / ૯૩૨૪૧૧૫૫૭૫

શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા : એક દર્શન-૨

□ પ. પૂ. આચાર્યશ્રી વાત્સલ્યદીપ

દ્વિતીય અધ્યાય : પ્રેમ યોગ

(૨)

‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’માં બીજો અધ્યાય પ્રેમયોગ છે. ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’માં સૌથી વધુ શ્લોક આ પ્રકરણમાં છે. તેના ૪૪૦ શ્લોક છે.

પ્રેમ એક વિશિષ્ટ, વિશાળ અર્થ ધરાવતો શબ્દ છે. પ્રેમનો સંબંધ સંપૂર્ણ જીવન સાથે છે અને પ્રેમનો સંબંધ સમગ્ર વિશ્વ સાથે છે. પ્રેમ શબ્દને જે સ્વરૂપે જોવાય કે મૂલવાય છે તેવું મૂલ્યાંકન અહીં નથી. જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી ક્રાંતિકારી સાધુપુરુષ છે તેથી તેમણે આ વિષય Subject પસંદ કર્યો છે અને તેનું મહાવીર વાણી રૂપે વ્યાપક અર્થઘટન પ્રરૂપ્યું છે. પ્રેમ શું છે? માતાનો બાળક માટેનો પ્રેમ, પિતાનો પુત્ર માટેનો પ્રેમ ઇત્યાદિ આપણે જાણીએ છીએ. ભક્તનો પ્રભુ માટેનો પ્રેમ પણ આપણે જાણીએ છીએ. ‘જૈન મહાવીર ગીતા’માં ‘પ્રેમયોગ’માં આ સ્થૂળ પ્રેમની વાત નથી પણ પ્રભુનો સૌ જીવો માટેનો પ્રેમ, સૌના ઉત્થાન માટેનો પ્રેમ, સૌ જીવોને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપદેશ અને પ્રેમનું સૂક્ષ્મ દર્શન પ્રત્યેક શ્લોકમાં ઝળકે છે.

શ્રી મહાવીર સ્વામી કહે છે :

નાહં સ્વર્ગે ચ પાતાલે, ભક્ત્યાં વાસોઽસ્તિ મે સદા ।

મદ્ ભક્તા યત્ર તત્રાહમાનન્દા ડ્વૈતરૂપતઃ ॥

(પ્રેમયોગ, શ્લોક. ૧)

‘હું સ્વર્ગમાં કે પાતાળમાં નથી પણ જ્યાં ભક્તિ છે ત્યાં હંમેશાં મારો વાસ છે, જ્યાં મારા ભક્તો છે ત્યાં હું આનંદ અને અદ્વૈત રૂપે રહું છું.’

‘શ્રી ભગવદ્ ગીતા’ની જેમ, હું વ્યાપક રૂપે છું તેવું નિરૂપણ અહીં પ્રકટ થાય છે ત્યારે આપણને સર્વ જીવો સમાન છે તે જૈન ધર્મનું વિધાન યાદ આવે છે અને ‘હું પ્રભુ તારો, તું પ્રભુ મારો’ એ સ્તવનકારની કડી સાંભરે છે. જ્યાં ભક્તિ છે ત્યાં પ્રભુનો વાસ છે તે વાત જ ભક્ત માટે કેવી સાંત્વનાદાયક છે! ભક્તિનું બળ કે ભક્તિનું સામર્થ્ય જે જાણે છે તેને ખબર છે કે ભક્તિથી પ્રભુને પણ ભક્ત પોતાની પાસે ખેંચી લાવે છે! ભક્તિની શક્તિ અસામાન્ય છે. ભક્ત પાસે પરમેશ્વર પ્રત્યે અગાધ શ્રદ્ધા જોઈએ, અવિચળ ભક્તિ જોઈએ, અપાર પ્રેમ જોઈએ. આવા ભક્તનો પોકાર, આવા ભક્તની પ્રાર્થના ઉંચે ચઢે ત્યારે પ્રભુના આશીર્વાદ નીચે ઉતરે. Prayers go up, blessings comes down. આ આશીર્વાદનું અવતરણ એ જ પ્રભુનો ભક્તમાં વાસ. ક્યારેક ભક્તને પોતાની આજુબાજુમાં કોઈ દિવ્યતત્ત્વની હાજરીનો અનુભવ થાય છે. ક્યારેક તેને લાગે છે કે પોતાની નજીકમાં જ

પ્રભુ છે! આ શ્રદ્ધામાં જે પ્રકટે છે તે જ છે પ્રભુનો વાસ. ક્યારેક કોઈ મંદિરમાં પ્રભુના દર્શન થયાનો ભાસ થાય છે. પ્રભુનું દિવ્ય આભામંડળ—devine ora—જે સાક્ષાત્કાર સર્જે છે, તે જ છે પ્રભુનો વાસ. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી આ મર્મને વૈશ્વિક સ્વરૂપે આ શ્લોકમાં પ્રકટાવે છે ત્યારે તેમાંનું ઉડાણ ધ્યાનાર્હ બની જાય છે. ‘પ્રેમયોગ’નો બીજો શ્લોક જુઓ:

ભક્તિયોગ રસો બોદ્ધઃ પ્રેમેવ વ્યક્ત હર્ષદઃ ।

વ્યક્ત બ્રહ્મ મહાપ્રેમ, મત્પ્રાપ્તિ પ્રેમતો ભવેત્ ॥

(પ્રેમયોગ, શ્લોક ૨)

‘ભક્તિ અને યોગના રસને જાણવો જોઈએ. પ્રેમ એજ વ્યક્ત થયેલો આનંદ છે, વ્યક્ત થયેલ બ્રહ્મ એ મહાપ્રેમ છે, મારી પ્રાપ્તિ પ્રેમથી જ થઈ શકે.’

પ્રભુ પ્રત્યેનો ભક્તિસૂર હૃદયમાંથી ઉદ્ભવિત થાય ત્યારે પ્રકટતો પ્રેમ યોગરૂપ હોય છે. આ વિધાનમાં કેવું સત્ય ઝળહળે છે કે પ્રભુની પ્રાપ્તિ પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમથી જ થઈ શકે! દૂન્યવી પ્રેમનું મૂલ્ય, પ્રભુ પ્રત્યે જાગેલા પ્રેમ પછી રહેતું નથી. મહાયોગી આનંદ ઘનજનું અમર સ્તવન, ‘ઋષભ જિનેશ્વર માહરો રે!’ હૃદયમાં ગુંજે છે ત્યારે જે સ્વાનુભવ થાય છે તે કોઈ દિવ્ય ચેતનાના આધ્યાત્મિક સ્પર્શ જેવું અનોખું છે! મીરા ‘લાગી કટારી પ્રેમની રે!’ કહે છે તે આંતરિક અનુભવનો પડઘો છે. ઉપા. યશોવિજયજી, ‘અબ મોહે એસી આય બની’ એમ કહીને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં જે વર્ણવે છે તે અલૌકિક છે:

મિથ્યામતી બહુ જન હે જગમેં, પદ ન ધરત ધરની;

ઉનકા અબ તું જ ભક્તિ પ્રભાવે, ભય નહિં એક કની !

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી પ્રેમયોગના ૪થા શ્લોકમાં ‘મને વિશુદ્ધ પ્રેમનો આધાર જાણવો’ તેમ કહીને શ્રી મહાવીર સ્વામીનું પારદર્શક સ્વરૂપ કહે છે. પ્રભુ નિર્મળ છે, નિરંજન નિરાકાર છે. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે માટે તે વિશુદ્ધ પ્રેમનો આધાર છે! ‘બ્રહ્મ’ એટલે શું? ‘પ્રેમયોગ’ના ૭મા શ્લોકમાં ‘બધા જીવો શાશ્વત છે અને બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. માતા બ્રહ્મ છે, પિતા બ્રહ્મ છે, સ્વયં ગુરૂ પણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે!’ તેમ કહે છે. નરસિંહ મહેતાની વાણી યાદ આવે છે? ‘અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રી હરિ!’

પ્રેમનું કામ જ આકર્ષણ પેદા કરવાનું છે. એ સૂક્ષ્મ પ્રેમને જ્યારે વાસનાનો ઢોળ ચઢે ત્યારે શું થાય તે સૌ જાણે છે. ‘પ્રેમયોગ’માં ૮માં શ્લોકમાં કહ્યું છે: ‘વિષયવાસનાવાળો અશુભરાગ (પ્રેમ) જીવોને માટે કર્મબંધક છે. સાચો પ્રેમ ધર્મનું મૂળ છે જે સર્વત્ર વિશ્વાસકારક છે.’ ૧૦મા શ્લોકમાં કહે છે: ‘સાચો પ્રેમ એટલે શ્રદ્ધા. જે સૌના આકર્ષણનું કારણ છે. ભક્ત પવિત્ર પ્રેમથી

અદ્વૈત એવા આનંદને પામે છે.’ ૧૬મા શ્લોકમાં કહે છે: ‘પ્રેમના યોગ વિના વિદ્વાન પણ મારા સ્વરૂપને જોઈ શકતો નથી. જે અંતરમાં અને બહાર (વિશ્વમાં પ્રકટ) પ્રભુને નિરખતો ભક્ત (છેવટ) પ્રભુરૂપ બની જાય છે.’

પ્રેમનું જીવનમાં મહત્ત્વ અનેરું છે. જીવનના અને જગતના તમામ ક્ષેત્રોમાં પ્રેમની ગૂંજ કોઈ ને કોઈ રૂપે સંભળાતી જ હોય છે. બાળકને સ્નેહથી બોલાવીએ ત્યારે તેના મુખ પર જે સ્મિત પથરાય છે તે પ્રેમનું કેવું નિર્મળ સ્વરૂપ છે! આકાશમાંથી વરસતા જળબિંદુ ધરતીને હરિયાળી બનાવે છે. ધરતી પરનો એ કેવો સુંદર પ્રેમ છે! સંગીતના મધુર સૂરથી મનમાં ચૈતન્ય પ્રકટે છે. જીવન પ્રત્યેનો કેવો સુંદર પ્રેમ છે એ! પ્રેમના આમ અનેક પર્યાય નિહાળવા મળે છે. જૈન ધર્મમાં આત્માના અનંત ગુણ કહ્યાં છે. નવપદજીની પૂજામાં શ્રી પદ્મવિજયજી ‘જિનગુણ અનંત અનંત છે’ તેમ કહે છે. શ્રી જૈન મહાવીર ગીતાના ‘પ્રેમયોગ’માં એક વિશિષ્ટ વિધાન ૧૮મા શ્લોકમાં જોવા મળે છે: અનન્તા : પ્રેમ પર્યાયા: શુદ્ધાશુદ્ધ સ્વરૂપત: એટલે કે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ સ્વરૂપી પ્રેમના અનંત પર્યાય છે અને કર્માનુસાર જીવ ભોગવે છે. સંસાર પરિભ્રમણમાં આત્માને મહત્ત્વનો ભાગ આંતરિક સંવેદન ભજવે છે. પ્રભુ પ્રીત્યર્થ સેવેલો ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમ શુદ્ધ હોય છે અને તે જ તારક બની શકે. મનના ખેલ પારખ્યા વિના સાધક સાચો સાધક બનતો નથી અને ઉન્નતિ પામતો નથી.

ધર્મશાસ્ત્રો હંમેશાં કહે છે કે જે ધર્મનું રક્ષણ કરે છે તેનું ધર્મ રક્ષણ કરે છે: ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિત:। ‘પ્રેમયોગના’ ૨૧માં શ્લોકમાં આ વિધાન આવું છે: ‘મારો પ્રેમી ધર્મના રક્ષણ માટે જીવનની આહુતિ આપી દે છે.’ અને પછી તરત કહ્યું છે, ‘એ વાસના તરફથી આકર્ષાઈને મોહાંધ થતો નથી.’ ૨૦માં શ્લોકમાં કહે છે: ‘મૃત્યુ માટે જેને દ્વેષ નથી અને જીવન પ્રત્યે જે રાગી નથી તેવો મારા પ્રત્યે પ્રેમવાળો ભક્ત જૈન શાસનના વિકાસ માટે જીવે છે.’ સાચો ધર્મી કદીય દુઃખથી ગભરાય નહિ, ઉલટું, દુઃખને સામેથી આમંત્રણ આપીને પડકારે અને કર્મને ખપાવવા માટે પ્રયંત આત્મિક પુરુષાર્થ કરે. ‘પ્રેમયોગ’ના ૧૮૦/૧૮૧માં શ્લોકમાં શ્રી મહાવીર વાણી આમ છે: ‘જે થાય છે તે બધું જ સારા માટે જ થાય છે, એમ ભક્ત માને છે. આથી જ તે મોહ પામતો નથી અને આત્માની ઉન્નતિ કરી શકે છે. મારા ભક્તની ઉપર પડતા મહાન દુઃખો તેમને માટે મોટા ઉત્સવ રૂપ હોય છે. તેનાથી તેમના કર્મનો નાશ થાય છે અને આત્માની ઉન્નતિ થાય છે.’

શ્રી જૈન મહાવીર ગીતાનો ‘પ્રેમયોગ’ ભક્તિ માટે સતત પ્રેરણા આપે છે. શ્રી મહાવીર સ્વામી ભક્તની સાથે છે અને ભક્ત પ્રભુની સાથે છે તેવી એકાત્મતા અહીં વારંવાર પ્રકટ થાય છે: ‘હું ભક્તનો ભક્તિયજ્ઞ છું, સત્કર્મ કરનારનો કર્મયજ્ઞ છું, જ્ઞાની માટે જ્ઞાનયજ્ઞ છું અને સર્વ દેહધારી માટે પ્રેમયજ્ઞ છું.’ (પ્રેમયોગ, ૧૮૨)

તીર્થયાત્રા માટે કહ્યું છે: ‘સર્વ જાતિના મારા ભક્તો વિશ્વને શાંતિ આપનારા તીર્થોની સારી રીતે યાત્રા કરીને આત્મોન્નતિ પામે છે.’ (પ્રેમયોગ, ૨૬૨)

પ્રભુ અને ભક્તનો આત્મા એક સમાન છે વાળી વાતનો નિર્દેશ જુઓ: શ્રી મહાવીર કહે છે: ‘તેઓ (ભક્તો) દેહમંદિરના દેવો છે, મારું રૂપ અને તેમનું રૂપ એક જ છે, તેઓ સંસારના સર્વ કાર્યો કરતાં હોવા છતાં તેમાં તન્મય થતાં નથી.’ (પ્રેમયોગ, ૨૭૪) જૈનધર્મ માને છે કે સાચો ધર્મી સંસારમાં નિર્દોષ રહીને, ધર્મકાર્યો કરીને, ઉન્નતિ માટે પર્યત્નશીલ હોય છે. સમકિતી જીવ માટેની એક પ્રાચીન કડી જુઓ એટલે ઉપર્યુક્ત શ્લોકાર્થનો મહિમા વધુ સ્પષ્ટ થશે:

સમકિતવંતો જીવડો, કરે કુટુંબ પ્રતિ પાળ

અંતર્ગત ન્યારો રહે, જમ ધાવ ખિલાવત બાળ !

(સમકિતી આત્મા સાંસારિક કામો કરે પણ મનથી તેમાં લિપ્ત થાય નહિ: જેમ ધાવમાતા રાજરાણીના પુત્રને તેની સગી માતાથી સવાયો સાચવે, ઉછેરે પણ મનથી જાણે કે આ મારો પુત્ર નથી, તેમ !)

શ્રી મહાવીર સ્વામી બોલ્યા:

‘જેઓ ભોગ્ય પદાર્થો અને ભોગમાંથી મમતા છોડી દે છે તેઓ મારામાં પ્રેમ રાખીને જીવે છે. તેમને હું શાંતિ આપું છું.’ (પ્રેમયોગ, ૨૭૫)

‘મારા ભક્તો કદી દેહભાવથી જીવતા નથી, તેઓ સાચા પ્રેમથી દેહધારી બનીને આત્મ ભાવમાં જીવે છે.’ (પ્રેમયોગ, ૨૭૬)

‘મારા પ્રેમરૂપી અમૃતને પ્રાપ્ત કરનારા ભક્તો પૈસા, શરીર, ભોગ વગેરેમાં મમત્વનો ત્યાગ કરીને ભક્તિ કરે છે અને કદી મોહ પામતા નથી.’ (પ્રેમયોગ, ૨૭૭)

ભગવાનને કયા નામે આપણે જાણીએ છીએ? અનેક નામે જાણીએ છીએ. શ્રી મહાવીર સ્વામી કહે છે: ‘સર્વ દેશ, કાળ અને ભાષાઓમાં મારા અનંત નામો તમે જાણો.’ (પ્રેમયોગ, ૨૮૫) આ નિર્દેશમાંથી મળતી વ્યાપકતા જુઓ: ‘આથી સમગ્ર વિશ્વના લોકો દ્વારા હું સામ્યત્વથી પ્રાપ્ય છું. સર્વ લોકોમાં સામ્યત્વથી હું મુક્તિ આપું છું.’ (પ્રેમયોગ, ૨૮૬) ‘સમગ્ર વિશ્વના લોકો દ્વારા પ્રેમભક્તિના પ્રચારથી મહાવીર એવા મારા નામથી મારું ધ્યાન ધરવું જોઈએ.’ (પ્રેમયોગ, ૨૮૭)

જૈન શાસનની પ્રભાવનાનું લક્ષ્ય પ્રત્યેક ધર્મીના અંતરમાં હોય તે માની શકાય તેવું છે, પરંતુ તે વિશે વર્તમાનકાળમાં નક્કર અથવા નોંધનીય કાર્ય ઓછું થાય છે તે પણ સત્ય છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીએ જિન શાસનની પ્રભાવનાના અનેક કાર્યો કર્યા છે અને તે માટે ઘણું લખ્યું પણ છે. ‘જૈન ધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ’ નામક ગ્રંથમાં તેમણે પ્રમાણિત કર્યું છે કે આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે જૈનોની સંખ્યા ૪૦ કરોડ હતી! આજે સમગ્ર વિશ્વમાં કદાચ ૧ કરોડથી વધારે નથી! શ્રીમદ્

બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીના કાન્તિકારી ચિંતનથી ભરેલું પુસ્તક ‘જૈનોપનિષદ’ વાંચવાથી જિનશાસનની પ્રભાવના શું ચીજ છે તે સમજાશે. ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’માં મહાવીર વાણી જુઓ: ‘જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરવાથી ભક્તિ થાય છે, ભક્તિ મહાન ધર્મ છે. અને તેનાથી લોકોના મોહ વગેરે કર્મનો નાશ ચોક્કસ થાય છે.’ (પ્રેમયોગ, ૩૧૬) શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા વિશે કહે છે: ‘સર્વ તીર્થંકરો મારા રુપથી ભિન્ન નથી. દેશ અને કાળ પ્રમાણે તેઓ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવનારા છે. (પ્રેમયોગ, ૩૧૮)

અરિપૂત પરમાત્મા અનંત શક્તિના નિધાન સ્વરૂપ છે તેમ આપણે જાણીએ છીએ. ‘પ્રેમયોગ’માં શ્રી અરિહંત દેવ શી રીતે સહાયક બને છે તેનો ઉલ્લેખ આમ છે: ‘હું મારી ગુપ્ત શક્તિથી મારા ભક્તોની શાંતિ માટે અને તેમને અન્યાયી લોકો તરફથી થતાં દુખમાં રક્ષા માટે કાર્ય કરું છું.’ શ્રી ભગવદ્ ગીતામાં મામેકં શરણં વ્રજ (તું મારા શરણે આવ) નિહાળવા મળે છે તેમ અહીં ‘પ્રેમયોગ’માં પણ સાંભળવા મળે છે: ‘સર્વ લભ્ય લોકોએ સર્વ શંકાનો ત્યાગ કરીને ભક્તિપૂર્વક મારો આશ્રય લઈને મનમય બનવું જોઈએ.’

જૈન ધર્મમાં મંત્રો તથા દેવ/દેવીનો પણ મહિમા છે. જૈનાગમોમાં પણ મંત્ર અને તેની શક્તિ વિશે પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી સ્વયં સાધક મહાપુરુષ હતા. મહુડી તીર્થમાં તેમણે શાસનદેવ શ્રી ઘંટાકર્ણ મહાવીરની સ્થાપના કરી હતી, જ્યાં આજે પ્રતિ વર્ષ લગભગ ૫૦ લાખ યાત્રાળુઓ આવે છે. શ્રી જૈન મહાવીર ગીતાના ‘પ્રેમયોગ’માં મંત્ર અને સાધના અને પ્રભાવ વિશે થોડીક ગાથાઓ જોવા મળે છે:

ચૈત્ર સુદિ ત્રયોદશીના દિવસે મારા મંત્રનું આરાધન કરવામાં આવે છે તે શ્રેષ્ઠ છે. અને દિપાવલીની રાત્રીએ આરાધન કરવામાં આવે છે તેનાથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.’ (ગાથા, ૩૨૭)

• • •

‘મારા નામના જપથી કરોડો પાપ કરનાર પાપીઓનો ઉદ્ધાર થાય છે, મારા નામના શ્રવણથી પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર થાય છે.’ (ગાથા, ૩૨૭)

• • •

‘મારા નામના શ્રવણથી ભૂત વગેરે પણ શાંત થાય છે, અને યક્ષો વગેરેને મારા નામના શ્રવણથી પુણ્ય મળે છે.’ (ગાથા, ૩૨૮)

‘મારા મંત્રો અસંખ્ય છે, પરંતુ તેમાં શ્રદ્ધા રાખવાથી અને ગુરૂ પ્રત્યે ભક્તિ રાખવાથી જ તે ફળ આપે છે.’ (ગાથા, ૩૩૨)

• • •

‘કલિયુગમાં ભક્તિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે, અન્ય (ધર્મી)ને પણ મહાન ફળ આપનારી છે, તેથી અલ્પ ધર્મ માટે પણ તેની ઉપાસના કરવી જોઈએ.’ (ગાથા, ૩૩૩)

• • •

‘જેમ સૂર્યના તેજમાં બધા તેજ આવી જાય છે તેમ વિવિધ દેવ-દેવીઓના મંત્ર મારા મંત્રમાં આવી જાય છે.’ (ગાથા, ૩૩૫)

• • •

‘કલિયુગમાં મારા નામ મંત્રમાં સર્વ વેદનો સમાવેશ થાય છે, સર્વ તીર્થની યાત્રાનું ફળ મારા નામના જપથી મળે છે.’ (ગાથા, ૩૪૦)

• • •

‘હું ધન અથવા બાહ્ય આડંબરથી પ્રાપ્ય નથી પણ જે મને આત્મસમર્પણ કરે છે તેને જ હું પ્રાપ્ય બનું છું.’ (ગાથા, ૩૪૪)

• • •

‘વીર વીર એમ સ્મરણ કરતાં તીર્થ પણ દેવગતિમાં જાય છે, મારા નામને યાદ કરનાર દેવ-દેવીઓ પણ મને પામે છે. (ગાથા, ૩૪૭)

• • •

‘સૂરિમંત્ર સર્વશક્તિમાં શિરોમણી અને મહાન શ્રેષ્ઠ છે. તે સર્વ શક્તિ આપનાર છે. અને આચાર્યો તેનો પ્રાતઃકાળે જપ કરે છે.’ (ગાથા, ૩૫૪)

• • •

‘અષ્ટ કર્મોના કરનારા, છતાં જે મારા ભક્તો છે તે મારો આશ્રય લઈને રહેનારા છે અને થોડી ક્ષણ અંતર્મુખ બને છે તો તે કેવલિ થાય છે.’ (ગાથા, ૩૭૧)

• • •

‘મારા ભક્તો, ત્યાગીઓ, સાધુઓ મારા સ્વરૂપને જાણે છે તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ મારા ભક્તો અને ત્યાગીઓની આગળ હું રહું છું. (ગાથા, ૩૮૮)

• • •

‘હું યોગીઓના મંત્ર, તંત્ર કે મહાયંત્રથી લભ્ય નથી, હું તો સર્વ પ્રાણીઓમાં જે મારાં ભાવને ધારણ કરે છે તેમનાથી લભ્ય છું. (ગાથા, ૪૨૫)

• • •

જૈન સાહિત્યની પરંપરાગત શૈલીથી ભિન્ન શૈલીમાં હોવાથી ઉપર્યુક્ત કથન નવીન બની રહે છે પરંતુ નય-સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી તેનું ચિંતન કરવા માંડીએ છીએ ત્યારે તેનું માર્મિક અર્થઘટન આપણાં હૃદયને કોઈ નવા જ વિચાર આકાશમાં દોરી જાય છે. ઉત્તમ સાહિત્યની વિભાવના એ જ હોય છે કે જે આપણાં દિલને ઢંઢોળે. સાચા સર્જકની રચના આપણો પીછો છોડતી નથી, કેમકે તેની અસરકારકતા ઊંડી હોય છે. ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’ એક સાહિત્યના મર્મી સાધુપુરુષની આવી જ રચના છે જે આપણને પોતાના બનાવી મૂકે છે. ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’નું જેમ જેમ અધ્યયન કરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણાં મનને વધુ ને વધુ ખૂલવું થતું અનુભવીએ છીએ અને વધુ ને વધુ પ્રેરણાથી આપણું

અંતર પુલકિત થાય છે. ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’નું અધ્યયન કર્યા પછી એવું પણ લાગે છે કે આ તો આપણે જાણતા હતા, આવું કંઈક આપણે વાંચ્યું હતું, આવું કંઈક આપણે સાંભળ્યું હતું—આવું પણ થાય છે. જો થોડોક પણ જૈન સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો પરિચય હોય તો આવું થાય છે. પણ તો ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી રચિત ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’નું સ્થાન સાવ ભિન્ન, ઉંચું અને સ્વતંત્ર છે તે યાદ રહે છે કેમકે તે શૈલીમાં નાવિન્ય છે અને પ્રગાઢ ચિંતનનો અને ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનનો તેમાં પુટ ચઢેલો છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજી ઉત્તમ સાહિત્યકાર છે તે આ અધ્યયનથી આપણું ભીતર સ્વીકારે છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી માત્ર જૈનોના નહિ પણ સર્વજાતિના પ્રિય લેખક છે તે સંભારવું રહ્યું. તેમના સમયમાં, તેમણે રચેલા ‘ભજનપદ સંગ્રહ’ના ૧૧ ભાગ પ્રગટ થયા હતા અને તેમાંથી

ભાગ ૧ ની ૬ આવૃત્તિઓ પ્રગટ થઈ હતી! વડોદરા રાજ્યની સ્કુલોમાં તેમના ૧૪ પુસ્તકો પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ભણાવાતા હતા!

‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’માં ‘પ્રેમ’ જેવો વિષય પસંદ કરીને એક વિશાળ અધ્યાયનું સર્જન કરનાર શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી સંતુલન (Balance) જાળવીને આગળ વધે છે તેનો ઉલ્લેખ કરવો રહ્યો. આમ કરવામાં તેઓનું સર્જકત્વ અને સાધકત્વ બન્ને સમાન રાહે ચાલે છે: કદાચ એમ કહી શકાય કે ‘શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા’ના ‘પ્રેમયોગ’માં શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીની સાધુતા સોળે કળાએ ખીલી ઉઠી છે!

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વાત્સલ્યદીપ, જૈન ઉપાશ્રય,
૭, રૂપ માધુરી સોસાયટી, સંઘવીના રેલ્વે કોર્સીંગ પાસે,
નારણપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.૦

ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ રચિત

જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ

પ્રતિ માસે ‘પ્રબુદ્ધ જીવન’માં પ્રગટ થતો આ શબ્દકોશ
હવે પુસ્તક સ્વરૂપે.

જૈન ધર્મમાં વિપુલ સાહિત્યનું નિર્માણ થયું છે. પ્રાચીન કાળથી અદ્યાવધિ હજારો ગ્રંથો રચાયા છે. તેમાં અનેક પારિભાષિક શબ્દોનો ઉપયોગ થયો હોય છે. વર્તમાનકાળે તે પારિભાષિક શબ્દોની સમજ લુપ્ત થઈ રહી છે તેથી જિજ્ઞાસુઓને તે ગ્રંથો વાંચવા અને સમજવામાં કઠીન લાગે છે. તે કારણથી ઉત્તમ સાહિત્યના અધ્યયનથી વંચિત રહી જાય છે. આ માટે એક પારિભાષિક શબ્દકોશની અત્યંત આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે. તેની પૂર્તિ રૂપે એક પારિભાષિક શબ્દકોશ તૈયાર કરવાની વિચારણા કરવામાં આવી હતી. તેના જ એક ભાગ રૂપે ‘પ્રબુદ્ધ જીવન’માં છેલ્લા બે વર્ષથી પારિભાષિક શબ્દોના અર્થો ગુજરાતી, હિન્દી અને અંગ્રેજીમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. પરંતુ આ બધા શબ્દોનો સંગ્રહ પુસ્તકાકારે પ્રગટ થાય તો બધાને જ ઉપયોગી થાય તે માટે પ્રથમ ભાગ રૂપે અત્યાર સુધી પ્રગટ થયેલ શબ્દોના એક ગ્રંથનું વિમોચન તા. ૧૦-૧-૨૦૦૮ના રોજ ‘ભક્તિ યાત્રા’ના કાર્યક્રમમાં ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરીના શુભ હસ્તે થશે.

આ ગ્રંથ મર્યાદિત સંખ્યામાં છપાવવાનો હોઈ, જિજ્ઞાસુઓને વિનંતિ કે પોતાને જોઈતી નકલોની વિગત યુવક સંઘને પત્રથી જણાવે.

—મેનેજર

ફંડ રેઝીંગ કમિટી

FUND RAISING COMMITTEE

ક્રમાંક	નામ	ટેલીફોન નંબર	મોબાઈલ નંબર
૧.	શ્રી ચંદ્રકાન્ત ડી. ગાંધી	૬૬૩૬૧૩૩૩	૮૮૧૮૫૮૦૦૦૨
૨.	શ્રી લલિતભાઈ પી. શાહ	૬૬૨૨૭૫૭૫	૮૮૨૧૦૫૩૧૩૩
૩.	શ્રી દિલીપભાઈ એમ. શાહ	૨૨૬૨૪૭૩૫	૮૮૨૧૦૮૫૮૬૮
૪.	શ્રી રસિકલાલ એલ. શાહ	૨૩૬૪૧૦૩૭	—
૫.	શ્રી ચંદ્રકાન્ત ડી. શાહ	૨૩૮૨૧૭૧૮	૮૮૨૦૬૪૬૪૬૪
૬.	શ્રી ધનવંત ટી. શાહ	૨૪૮૮૮૬૦૦	૮૮૨૦૦૦૨૩૪૧
૭.	શ્રી ભૂપેન્દ્ર ડી. જવેરી	૬૫૨૧૧૨૦૫	૮૮૨૦૦૩૧૪૮૦
૮.	પ્રા. તારાબહેન ર. શાહ	૨૫૮૨૨૬૭૩	—
૯.	શ્રીમતી ઉષાબહેન પી. શાહ	૨૩૬૪૬૩૭૫	૮૮૧૮૭૮૨૧૮૭
૧૦.	શ્રી રમણીકલાલ બી. શાહ	૨૩૮૮૫૫૮૮	૮૮૮૨૭૨૭૭૦૮
૧૧.	શ્રી નીતિનભાઈ સોનાવાલા	૨૩૫૨૦૧૩૬	૮૮૨૦૦૬૨૧૫૮
૧૨.	શ્રી નિરૂબહેન એસ. શાહ	૨૩૬૩૧૨૮૫	—
૧૩.	શ્રી ગાંગજીભાઈ પી. શેઠીયા	૬૬૩૫૮૮૭૭	૮૮૩૩૭૦૨૨૨૦
૧૪.	શ્રી કિરણભાઈ શાહ	૨૨૪૨૫૫૧૭	૮૮૨૦૦૨૪૪૮૧

નેશનલ સેમિનાર ‘સ્પેક્ટ્રમ ઓફ જૈનિઝમ ઇન સધર્ન ઇન્ડિયા’

□ ડૉ. રેણુકા પોરવાલ

કે. જે. સોમૈયા સેન્ટર ફોર સ્ટડીઝ ઇન જૈનિઝમ, સોમૈયા વિદ્યાવિહાર કેમ્પસમાં તા. ૨૦-૨૧ ઓક્ટોબરના દિને દ્વિદિવસીય રાષ્ટ્રીય સેમિનાર ભવ્યતાથી સંપન્ન થયો. આ શૈક્ષણિક સમારોહમાં જૈન વિશ્વભારતી-લાડનૂ તથા ભારત જૈન મહામંડળ મુંબઈનું પણ યોગદાન હતું. જૈન ધર્મ અતિ પ્રાચીન સમયથી દક્ષિણ ભારતમાં ફેલાયેલો હતો. આ વિશે લોકોને વધુ માહિતી મળે તે હેતુથી આ ઉચ્ચ કક્ષાનો સેમિનાર યોજવામાં આવ્યો. વિષય હતો,

‘દક્ષિણ ભારતમાં પ્રસારિત જૈન ધર્મની રંગીન ઝલક’

‘[Spectrum of Jainism in Southern India]’

આ સમારંભમાં સોમૈયા ટ્રસ્ટના ઓનરરી સેક્રેટરી શ્રી રંગનાથનજીએ મુખ્ય અતિથિ મુંબઈ યુનિવર્સિટીના પ્રોવાઈસ ચાન્સેલર ડૉ. અરુણ સાવંત તથા અન્ય મહેમાનોનું સ્વાગત કર્યું. કાર્યક્રમનો શુભારંભ મહાનુભાવો દ્વારા દીપ પ્રજ્વલીત કરીને કરવામાં આવ્યો. પ્રથમ ડૉ. કોકિલા શાહ તથા ડૉ. રેણુકા પોરવાલે કેમ્પસ સ્તુતિ અને નવકાર મંત્રથી મંગલાચરણ કર્યું. સોમૈયા વિદ્યા વિહારના ટ્રસ્ટી શ્રીમતી લીલાબહેન કોટકે દક્ષિણ ભારતના તામિલનાડુ, કેરળ, આંધ્ર, કર્ણાટક, મહારાષ્ટ્ર વગેરે રાજ્યોમાં જૈન ધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થાપત્ય અને સ્થિતિ પર પ્રકાશ પાડ્યો. ભારતભરમાંથી પધારેલ વિદ્વતજનોએ પોતાના શોધપત્રો રજૂ કર્યા. એ નિબંધોનો સારાંશ અને વક્તાનો પરિચય ટૂંકમાં નીચે મુજબ છે:

૧. સમારોહના પ્રથમ મુખ્ય વક્તા ડૉ. હંપા નાગરાજૈયાનાં અત્યાર સુધીમાં ૭૦ જેટલાં પુસ્તકો પ્રકાશિત થયા છે. એમણે એમના નિબંધ વાંચનમાં ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે-જૈન ધર્મ તામિલનાડૂથી થઈ શ્રીલંકા ઈ. સ. પૂર્વે ચોથી સદીમાં પહોંચી ગયો હતો. શ્રીલંકાનો રાજા પાડુંકાભય જૈન ધર્મનો આશ્રયદાતા હતો. જૈન સાધુસંતોએ દક્ષિણ ભારતની મુખ્ય ભાષાઓ કન્નડ, તામિલ, તેલુગુ વગેરે સમૃદ્ધ કરી. ત્યાંની સંસ્કૃતિ પર જૈન ધર્મની અમીટ છાપ જોવા મળે છે. ઉપરાંત દક્ષિણના રહેવાસીઓના આધ્યાત્મિક સંસ્કારના વિકાસમાં જૈન ધર્મગુરુઓનો ફાળો વિશેષ રહ્યો. રાષ્ટ્રકૂટ વંશના સમયની વાત કરતાં ડૉ. હંપાએ કહ્યું કે તે સમયે દક્ષિણની ૧/૪ વસ્તી જૈન ધર્મ પાળતી હતી. હવે એ સંખ્યા ઘટીને ફક્ત ૧ ટકો થઈ ગઈ છે. તેઓ તેમના નિબંધમાં આગળ જણાવે છે કે જ્યારે ભદ્રબાહુસ્વામીએ દક્ષિણ ભારતમાં સ્થળાંતર કર્યું ત્યારે આંધ્ર વગેરે રાજ્યોમાં જૈન વસતી હતી તથા ચોલા,

પાંડે પલ્લવ, હોયશાલા વગેરે રાજાઓએ જૈન બસદી અને મંદિરો બંધાવ્યા હતા. કાંચી, કાલુગુમલાઈ, મદુરાઈ, તિરૂમલાઈ, તિરૂનારૂગોંડાઈ વગેરે નગરોમાં જૈન મંદિરો હતા.

૨. બીજા વક્તા ડૉ. સાગરમલજી જૈનના તત્ત્વજ્ઞાન અને પુરાતત્ત્વ સંબંધી ઘણા પુસ્તકો પ્રકાશિત થયા છે. તેમણે સ્વખર્ચે વતનમાં એક પ્રાચ્ય વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી છે જ્યાં ઘણાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ એમ.એ., પીએચ.ડી., ડી.લીટ વગેરેનો અભ્યાસ કરે છે. આ સંસ્થા મધ્ય પ્રદેશમાં ઈન્દોર શહેર નજીક શાજાપુર નગરમાં છે. તેમની લાઈબ્રેરીમાં ૧૦,૦૦૦ થી પણ વધુ પુસ્તકો જૈન ધર્મ, હિંદુ ધર્મ અને બૌદ્ધ ધર્મને લગતા છે. ડૉ. સાગરમલજી જૈન પોતાના શોધ પત્ર ‘યાપનીય સંઘ’ વિશે જણાવ્યું કે યાપનીય સંઘ એ જૈન ધર્મનો એક સંપ્રદાય હતો જે પાંચમીથી પંદરમી સદી સુધી હયાત હતો. આ સંપ્રદાયના ૬૦ જેટલા શિલાલેખો દક્ષિણ ભારતમાંથી મળ્યા છે. એમના મંતવ્ય પ્રમાણે ભગવતી આરાધના, સ્વયંભૂ રચિત પાઉમ ચરિયું, બૃહત કથાકોષ, કષાય પાહૂડ, હરિવંશ પુરાણ વગેરે ગ્રંથોના રચયિતા યાપનીય સંપ્રદાયના આચાર્યો છે. હલસી નામનું નગર જે વર્તમાનમાં કર્ણાટક રાજ્યમાં આવેલું છે. ત્યાંથી પાંચમી સદીનો એક શીલાલેખ મળ્યો છે. હલસીના એ શીલાલેખમાં જૈન સંઘના ચાર મુખ્ય સંપ્રદાયોનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ જોવા મળે છે-(૧) નિર્ગ્રંથ સંઘ, (૨) યાપનીય સંઘ, (૩) શ્વેતપટ્ટ શ્રમણ સંઘ, (૪) કુર્યક સંઘ. યાપનીય સંઘ દિગંબર પરંપરાની જેમ સાધુઓની નગ્નતાનો સ્વીકાર કરે છે તો સાથે સાથે શ્વેતાંબર પરંપરાની જેમ કેવલી ભક્તિ અને સ્ત્રી મુક્તિની માન્યતાનો સ્વીકાર પણ કરે છે.

૩. ત્રીજા શોધકર્તા ડૉ. જવાહરલાલ હૈદરાબાદ મ્યુઝિયમના ડાયરેક્ટર હતા. તેમની શોધનો વિષય આંધ્ર પ્રદેશના પ્રાચીન જિનાલય વિશેનો હતો. અહીં તેમણે ‘આંધ્ર પ્રદેશના જૈન મંદિરોના સ્થાપત્ય’ વિષય પર શોધ નિબંધ પ્રસ્તુત કર્યો હતો. આંધ્ર પ્રદેશના મંદિરો વિશેની માહિતી આપતાં તેમણે દર્શાવ્યું કે અહીં ૨૦૦ જેટલા પ્રાચીન જિનાલયો અલગ અલગ જિલ્લાઓમાં આવેલા છે. આ બધા મંદિરો અને ત્યાં બિરાજત પ્રતિમાઓ અને સ્થાપત્યનું નિરીક્ષણ કરવા જાતે બેથી વધુ વાર મુલાકાતો લીધી હતી. તેમણે કહ્યું કે અહીંના સુશોભિત મંદિરોમાં કુલપાકજી, રત્નાગિરી, પેન્નુકોંડા વગેરે પ્રથમ પંક્તિમાં આવે છે. તેમણે ત્યાંના શિલાલેખોનો અભ્યાસ કર્યો એમાં જૈન મંદિરો માટે અલગ અલગ પર્યાય/શબ્દ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જેમ કે જિનાલય, બસદી, વસદી,

જિનભવન વગેરે. ડૉ. જવાહરલાલે પોતાના ૯ પાનાના શોધ-પત્રમાં અલગ અલગ જિલ્લાઓમાં આવેલા મંદિરોના સ્થાપત્ય વિશે ભરપૂર માહિતી આપી છે.

(૪) ચોથા વક્તા ડૉ. એ. એકાંબરનાથ મદ્રાસ યુનિવર્સિટીના પ્રાચીન ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ વિભાગના પ્રોફેસર છે. તેમણે ‘તામિલનાડૂની જૈન કલા’ વિશે શોધ નિબંધ રજૂ કર્યો. તેમણે તામિલનાડૂની પ્રાચીન ગુફાઓ વિશે જાણકારી આપતાં કહ્યું કે પ્રારંભિક કાળની ગુફાઓ જૈન તપસ્વી સાધુઓ માટે બનાવવામાં આવતી હોવાથી ત્યાં ફક્ત શીલાલેખ અને પહાડ કાપીને બનાવેલ સુવા માટેના પથરની પથારી અને તકિયા જ શ્રેણીબંધ જોવા મળે છે. અહીં તેઓ પાણી ઉપરથી પડે નહિ માટે ગુફાની ઉપર જ નીક દ્વારા ભેગું કરી શકાય એવી વ્યવસ્થા જોવા મળે છે.

૫. સમણી આગમ પ્રજ્ઞાજીને કર્ણાટક, વિજયનગર અને તામિલનાડૂના મંદિરોના સ્થાપત્ય વિશે પોતાનો શોધ નિબંધ પ્રસ્તુત કર્યો.

૬. વક્તા ડૉ. પદ્મજા પાટીલે દક્ષિણ ભારતની જૈન સરસ્વતી માતાની પ્રતિમાઓ પર પ્રકાશ પાથર્યો.

૭. સાતમા વક્તા ચેન્નઈના યોગસિદ્ધ રિસર્ચ સેન્ટરના ડાયરેક્ટર ટી. એન. ગણપતિએ તામિલ ગ્રંથ ‘નીલકેશી’ પર નિબંધ પ્રસ્તુત કર્યો. તેમણે જણાવ્યું કે આ ગ્રંથમાં ચાર્વાક, આજિવિક, વૈશેષિક, શાંખ્ય વગેરે પરંપરાની સુંદર વિચારણા છે.

૮. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર ધન્યકુમારે તામિલનાડૂમાં સુરક્ષિત જૈન હસ્તપ્રતો પર પોતાનું શોધપત્ર પ્રસ્તુત કર્યું.

૯. સમણી રમણીય પ્રજ્ઞાજીએ દક્ષિણ ભારતના સામાજિક વિકાસમાં જૈનોનું યોગદાન વિષય પર ઘણી ચર્ચાઓ કરી. તેમાં વર્તમાન આચાર્યો કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તે દર્શાવ્યું.

૧૦. ડૉ. વીરાજ શાહે દક્ષિણ ભારતના ગુફા મંદિરો અને ત્યાંની પ્રતિમાઓ વિશે વિસ્તૃત માહિતી આપી. દક્ષિણ ભારતમાં જૈન ગુફાઓ વિશેષ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે, જ્યાં જૈન સાધુઓ ધર્મધ્યાન કરતા હતા. આ ગુફાઓની લાક્ષણિકતા એ છે કે અહીં પથરો કોતરીને શૈયા અને સાથે ઓશિકાની જેમ ઊંચાઈ રાખીને સાધુઓના સુવા માટે તૈયાર કરેલી પથારીઓ સ્પષ્ટ નિરખવા મળે છે.

૧૧. શ્રી વ્યંકટેશ યુનિવર્સિટી-તિરૂપતિના ડીન પ્રોફેસર ડૉ. કિરણકાંત ચૌધરીએ આંધ્ર પ્રદેશના રાયલસીમાભાગ સાથે જોડાયેલા મહાન આચાર્યો કુંદકુંદાચાર્ય, આચાર્ય સિંહનંદી અને આચાર્ય પદ્મપ્રભુજીના શીલાલેખો તથા અન્ય જાણકારી આપી.

૧૨. પૂના યુનિવર્સિટીથી પધારેલ ડૉ. નલિની જોષીએ ‘જૈન મહારાષ્ટ્રી ભાષા’ પર પોતાનો શોધપત્ર રજૂ કર્યો. તેમણે માહિતી

આપી કે જૈન સાધુઓએ ઈ. સ. પૂર્વ ત્રીજી સદીથી જ જૈન મરાઠી ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે. ત્યારના સમયથી લગભગ પંદરમી સદી સુધી શ્વેતાંબરાચાર્યોની એ પ્રિય ભાષા રહી.

૧૩. ડૉ. ક્રિષ્ણકાંત ચોરડીયાએ ઈ. સ. પૂર્વની પ્રથમ સદીનો ગ્રંથ થીરવલ્લુવર પર વિવેચન કરતાં જણાવ્યું કે એ ગ્રંથ સર્વમાન્ય ગ્રંથ છે. એમાં પાંચ મહાવ્રત અને સપ્તભંગીની ચર્ચા છે.

સમારોહના અંતમાં આચાર્ય પ્રવર શ્રી હેમચંદ્ર સાગરસૂરિશ્વરજીએ સંસ્કૃતમાં વ્યાખ્યાન આપ્યું. ગુરુદેવે ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે આપણી સંસ્કૃતિના દ્વાસનું મુખ્ય કારણ આપણે અપનાવેલી આંગલભાષા અંગ્રેજી ભાષા છે. આપણે તેને એટલી હદે અપનાવી છે કે આપણી ખાણી-પીણી અને પહેરવેશ પર પણ એની સ્પષ્ટ અસર જોવા મળે છે. આપણે અંગ્રેજીની સાથે સાથે માતૃભાષા અને આપણા સંસ્કારને પણ એટલું જ મહત્ત્વ આપવું અતિ આવશ્યક છે. ગુરુદેવે જૈનદર્શનના વિકાસમાં આચાર્ય સામંતભદ્રનું યોગદાન વિશે પણ વિસ્તૃત ચર્ચા કરી.

સમાપન સમારોહના પ્રમુખ શ્રી ધનવંતભાઈ શાહે આવી સુંદર જ્ઞાનવર્ધક સમારોહ માટે ધન્યવાદ આપ્યા તથા એવા સમારોહ વરસોવરસ થતા રહે એવી ઈચ્છા વ્યક્ત કરી.

અંતમાં જૈન સેન્ટરના ડાયરેક્ટર ડૉ. ગીતા મહેતાએ આમંત્રિત મહેમાનો પ્રત્યે આભાર વ્યક્ત કર્યો. * * *

૧૦, દીક્ષિત ભવન, ૧૪૮, પી. કે. રોડ,

મુંબઈ (વેસ્ટ), મુંબઈ-૮૦.

ફોન નં. : ૨૬૪૮૦૧૬૪, મો.: ૯૮૧૯૧૦૨૦૬૦

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા પ્રકાશિત

ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ લિખિત

નવા ગ્રંથોનું પ્રકાશન

૧. જિનતત્ત્વ ગ્રંથ-૧-આવૃત્તિ બીજી, જુલાઈ-૨૦૦૭, પૃષ્ઠ સંખ્યા-૫૦૩, મૂલ્ય રૂ. ૩૦૦/- ૧ થી ૫ ભાગમાં વિસ્તરિત આ ગ્રંથમાં જૈનધર્મ વિષયક ૪૭ લેખો છે.

૨. જિનતત્ત્વ-ગ્રંથ-૨, ઓગસ્ટ-૨૦૦૭, પૃષ્ઠ સંખ્યા-૩૬૪, મૂલ્ય રૂ. ૨૪૦/- છ થી ભાગ ૯ સુધી વિસ્તરિત આ ગ્રંથમાં જૈન ધર્મ વિષયક બીજાં ૨૬ લેખો છે.

૩. પ્રભાવક સ્થવિરો (ભાગ-૧ થી ૬) આવૃત્તિ-બીજી માર્ચ-૨૦૦૬, પૃષ્ઠ સંખ્યા-૬૧૨, મૂલ્ય-રૂ. ૩૫૦/-.

છ ભાગમાં વિસ્તરિત આ ગ્રંથમાં ૨૫ જૈન પ્રસિદ્ધ અને સિદ્ધ સાધુ ભગવંતોના ચરિત્રનું વિગતે આલેખન થયું છે.

૬ પુસ્તકો એક સાથે ખરીદનારને ૨૫% ડિસ્કાઉન્ટ.

□ મેનેજર

પુસ્તકનું નામ : કાર્તિકી પૂનમ
(આજની ઘડી રણિયામણી રે)

પ્રવચન દાતા : શાસન સમ્રાટ, શ્રી
નેમિ-અમૃત-દેવ-હેમચંદ્ર સૂરિ

શિષ્ય-આ. શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહાજાજ

પ્રકાશક : શ્રી શ્રુતજ્ઞાન પ્રસારક સભા,
અમદાવાદ-૧૪.

પ્રાપ્તિ સ્થાન : શ્રી જિતેન્દ્ર કાપડિયા, અજિત
પ્રિન્ટર્સ, લાભ ચેમ્બર્સ, ૧૨-બી, સત્તર તાલુકા
સોસાયટી, પો-નવજીવન, અમદાવાદ-૧૪.

મૂલ્ય રૂ. ૨૦, પાના ૨૪, આવૃત્તિ-પ્રથમ.

પૂ. આચાર્ય શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજશ્રીએ
'નવપદ પ્રવચનો' પ્રકાશિત કરાવ્યા બાદ 'નવ
પર્વના પ્રવચનોના પુસ્તકની માંગણી વાયકવર્ગ
તરફથી થતી રહી અને પૂજ્યશ્રીને અવકાસ
મળતાં એ પ્રવચનો લિપિબદ્ધ કર્યા. તેમાંનું એક
આ પુસ્તક છે. 'નવપર્વના પ્રવચનો' એ શ્રેણીનું
આ ચોથું પ્રકાશન છે.

પૂ. આ. પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજ જૈન સાહિત્યમાં
તેમની રસયુક્ત આલેખનશૈલી માટે ખ્યાતનામ
છે. તેમના દરેક ગ્રંથમાં તેઓ ધર્મગુરુ હોવાની
સાથે એક અચ્છા સાહિત્યકાર તરીકેની પ્રતિતિ
કરાવે છે.

કાર્તિકી પૂનમનો મહિમા અને શત્રુંજયની
યાત્રાનું મહત્ત્વ અનોખું છે. આ નાનકડી
પુસ્તિકામાં શત્રુંજયની ભાવયાત્રા કરાવતાં
કરાવતાં ગુરુદેવે કેટલીક અન્ય બાબતોને સરળ
અને સ-રસ રીતે આલેખી છે. તેમાં
સાધુ-સાધ્વીજીની સમાચારી તથા શ્રાવકોના
વ્યવહારની સમજ આપી છે. શત્રુંજયની
ભાવયાત્રા કરાવતી વખતે જ્યાં આવશ્યક હોય
ત્યાં તેના ભક્તિ ભાવભર્યા સ્તવનો, દૃષ્ટાંત
કથાઓ, અન્ય પ્રસંગો વગેરેનું આલેખન
વાચકને રસ તરબોળ કરી દે છે.

તળેટીથી પ્રારંભ કરીને આદીશ્વર દાદાના
દરબાર સુધીની ભાવયાત્રામાં દરેકે દરેક
બાબતોનું-સ્થળોનું ઝીણવટભર્યું નિરૂપણ
વાચકને ઘેર બેઠાં શત્રુંજયની યાત્રાનો અનુભવ
આ પુસ્તક દ્વારા થાય છે.

મુખપૃષ્ઠ તથા અંદર આપેલી અન્ય તસવીરો
મનોરમ છે.

x x x

સર્જન સ્વાગત

□ ડૉ. કલા શાહ

પુસ્તકનું નામ : ક્ષણનો સાક્ષાત્કાર

લેખક : કુમારપાળ દેસાઈ

પ્રકાશક : સાહિત્ય સંગમ, બાવા સીદી, પંચોલી
વાડી સામે, ગોપીપુરા, સુરત-૩૯૫૦૦૧.

ફોન : (૦૨૬૧) ૨૫૯૭૮૮૨ / ૨૫૯૨૫૬૩.

મૂલ્ય : રૂ. ૬૦/- પાના : ૧૬૮. આવૃત્તિ :
પ્રથમ, ૨૦૦૮.

કુમારપાળ દેસાઈએ 'ગુજરાત સમાચાર'ની
રવિવારની પૂર્તિમાં પ્રગટ થતી 'પારિજાતનો
સંવાદ' કોલમમાં લેખને છેલ્લે આ વિચાર 'આ
ક્ષણોનો સાક્ષાત્કાર' નામે પ્રગટ કર્યો છે.

પુસ્તકનું શિર્ષક આકર્ષક અને મનનીય છે.
નદીના પ્રવાહની જેમ વહેતા માનવજીવનમાં
કેટલીક ક્ષણો વિશેષ-ખાસ બની જતી હોય છે.
જેમાં એ પળે, એ ક્ષણે એને કોઈ વિશેષ અનુભૂતિ
થાય છે, કશાકનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, અને એ
ક્ષણ જીવનની અનેક ક્ષણોને આનંદિત કરનારી
બની જાય છે. એ ક્ષણ કોઈ વિચાર, કોઈ ચિંતન
અથવા જીવન જીવવાની રીતિ દર્શાવી જાય છે.

આ પુસ્તક દ્વારા થતો ૧૫૫ ક્ષણોનો
સાક્ષાત્કાર અનુભવગમ્ય અને આકર્ષક છે. ખાસ
કરીને લેખકે આપેલા એ ક્ષણોના શિર્ષકો દ્વારા
લેખક પોતાની વાત પંદર વીસ લીટીમાં કહી દે
છે તે છે. દરેકના આલેખનમાં પ્રથમ લીટી અને
અંતિમ લીટી બન્ને વચ્ચે ભાવકને થતો ક્ષણનો
સાક્ષાત્કાર ક્યારેક એને વિચારમાં મૂકી દે છે,
ક્યારેક માનવલક્ષી ધર્મની પ્રતિતિ કરાવે છે તો
ક્યારેક ગહન જીવનદર્શન કરાવી જાય છે.

માનવ જીવનની નાની મોટી વાતોથી શરૂ
કરીને છેક અદૃશ્ય તત્ત્વ સુધી ભાવકને ખેંચી
જવાની લેકડની કલમને સલામ કરવાનું મન
થાય છે. મૈત્રી, મૃત્યુ, સંસાર, અધ્યાત્મ, શ્રદ્ધા,
ભય, નિર્ભયતા, પ્રેમ, મન, વ્યથા, ક્ષમા, અહંકાર
વગેરે વિષયોનું સચોટ અને સૌંદર્ય આલેખન
તથા દરેક પૃષ્ઠ પરના વિષયને છતાં સ્કેચ
(ચિત્રો) મનનીય છે.

ટૂંકમાં કહીએ તો સંક્ષિપ્ત, સીધું, સરળ અને
સચોટ આલેખન, આકર્ષક શિર્ષકો, પ્રારંભ અને
અંત, રસપ્રદશૈલી અને સ્કેચો વગેરેથી મંડિત આ

પુસ્તક સંવેદનશીલ ભાવકોને સ્પર્શી જાય તેવું
ઓછી કિંમતનું આ પુસ્તક વસાવા જેવું ખરું.

x x x

પુસ્તકનું નામ : લોકો જુએ છે માટે...

(ભારતીય કવિતાઓનો અનુવાદ)

અનુવાદક : ઉષા પટેલ

પ્રકાશક : શુભમ્ પ્રકાશન, ૩૦૩ (એ) કૃષ્ણા
વિહાર, ટાટા કમ્પાઉન્ડ, એસ.વી.રોડ, વિલે પાર્લે
(પ.) મુંબઈ-૪૦૦ ૦૫૬.

ફોન : ૨૬૭૦૪૮૭૬.

વિકેતા : હેમંત ઠક્કર, એન.એમ.ઠક્કરની કંપની.
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.

ફોન : ૨૨૦૧૦૬૩૩.

મૂલ્ય : રૂ. ૭૫/- પાના : ૮૪. આવૃત્તિ : પ્રથમ
ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭.

આ સંગ્રહમાં ઉષા પટેલે ભારતીય ભાષાો-
ઉડિયા, કોંકણી, તમિળ, તેલુગુ, પંજાબી,
બંગાળી, મરાઠી, મણિપુરી, મલયાલમ, મૈથિલી,
રાજસ્થાની, સંસ્કૃત, સિંધી, હિંદી તેમજ એક
વિદેસી કૃતિઓના અનુવાદો કર્યા છે. તો સાથે
સાથે કેટલાંક હાઈકુ અને ભગિની ભાષા મરાઠી
તથા રાષ્ટ્રભાષા હિન્દી કાવ્યોના અનુવાદો પણ
આમાં સમાવ્યા છે.

શ્રી સુરેશ દલાલની કાર્યશાળામાં તૈયાર થયેલ
ઉષાબહેને પસંદ કરેલા કાવ્યોમાં તેમનો
ભાવલક્ષી અને ભાવકલક્ષી અભિગમ છતો થાય
છે. નારી હોવન લીધે નારી સંવેદનાની અને
નારી વાદને વ્યક્ત કરતી કૃતિઓ સંખ્યામાં વધુ
હોય તે સ્વાભાવિક છે.

નારી ચેતનાને તાગવા મથતી પયાસ
કૃતિઓમાં નારીચેતનાની સંકુલતા, નારી
સ્વભાવની અકળ ગતિ, પરંપરા સામેનો વિરોધ
અને વિદ્રોહ, આધુનિક જીવનની યંત્રણામાં ફસાયેલી
માતાના વેદનામય જીવનની કઠ્ઠણતા અને
સમકાલીન જીવન પ્રત્યેનો કટાક્ષ વગેરે ભાવકના
હૃદયને સ્પર્શી જાય છે.

અનુવાદ કાર્યની સંકુલતાઓને નાથવા
મતતા ઉષાબેન પટેલે અનુવાદ કાર્યની મહત્તા
સિદ્ધ કરી છે.

બી-૪૨, દયાનંદ સોસાયટી,
એ-૧૦૪, ગોકુલધામ, ગોરેગામ (ઈસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૩.

ફોન : (૦૨૨) ૨૨૮૨૩૭૫૪.

જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ

□ ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ

(નવેમ્બર-૨૦૦૮ના અંકથી આગળ)

- (૫૦૫) બાહ્યોપધિવ્યુત્સર્ગ: -ધન, ધાન્ય, મકાન, ક્ષેત્ર આદિ બાહ્ય વસ્તુઓમાંથી મમતા ઉઠાવી લેવી.
-ધન, ધાન્ય, મકાન, ક્ષેત્ર આદિ બાહ્ય વસ્તુઓં સે મમતા હટા લેના બાહ્યોપધિ વ્યુત્સર્ગ હૈ ।
-To set aside the feeling of ownership in relation to the external things - like money, corn, house, field, etc.
- (૫૦૬) બુદ્ધબોધિત : -જેઓ બીજા જ્ઞાની દ્વારા ઉપદેશ પામી સિદ્ધ થાય તે.
-જો દૂસરે જ્ઞાની સે ઉપદેશ પાકર સિદ્ધ બનતે હૈ ।
-Those who receives instruction from a spiritual expert attain emancipation
- (૫૦૭) બોધિદુર્લભતાનુપ્રેક્ષા: -પ્રાપ્ત થયેલ મોક્ષમાર્ગમાં અપ્રમત્તપણું કેળવવા એમ ચિંતવવું કે, ‘અનાદિ પ્રપંચજાળમાં, વિવિધ દુઃખોના પ્રવાહમાં વહેતા અને મોહ આદિ કર્મોના તીવ્ર આઘાતો સહન કરતા જીવને શુદ્ધ દૃષ્ટિ અને શુદ્ધ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થવાં દુર્લભ છે.’
-પ્રાપ્ત હુએ મોક્ષમાર્ગ મેં અપ્રમત્તભાવ કી સાધના કૈ લિયે એસા સોચના કી ‘અનાદિ પ્રપંચ જાલ મેં, વિવિધ દુઃખોં કૈ પ્રવાહ મેં બહતે હુએ ઔર મોહ આદિ કર્મોં કૈ તીવ્ર આઘાતોં કો સહન કરતે હુએ જીવ કો શુદ્ધ દૃષ્ટિ ઔર શુદ્ધ ચારિત્ર પ્રાપ્ત હોના દુર્લભ હૈ’ ।
-When the pathway to moksha has been attained then with a view to cultivating an attitude of non-negligence in relation to it one must reflect : ‘For a jiva caught up in the beginningless jungle of tangles, in the stream of multifarious afflictions and suffering the mighty strokes of the karmas like moha etc. it is difficult to attain a tight viewpoint and right conduct.
- (૫૦૮) બૌદ્ધદર્શન : -ક્ષણિકવાદ આદિ ને માનનારું દર્શન
-ક્ષણિકવાદ આદિ કો માનનેવાલા દર્શન ।
-The Buddhists system of Philosophy. (A darshan which believes in monetary system.)
- (૫૦૯) બ્રહ્મ : -જેના પાલન અને અનુસરણથી સદ્ ગુણો વધે તે.
-જિસકે પાલન ઔર અનુસરણ સે સદ્ગુણોં કી વૃદ્ધિ હો ।
-Whose observance is conducive to an amgmentation of virtuous merits.
- (૫૧૦) બ્રહ્મચર્ય : -ખામીઓ ટાળવા જ્ઞાન આદિ સદ્ગુણો કેળવવા તેમજ ગુરુની અધીનતા સેવા માટે ગુરુકુળમાં વસવું તે
-ત્રુટિયો કો હટાને કૈ લિએ જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોં કા અભ્યાસ કરના એવં ગુરુ કી અધીનતા કૈ સેવન કૈ લિએ ગુરુકુલ મેં બસના ।
-With a view to removing short-comings, cultivating meritorious qualifications like jnana etc., as also to practising the state - of - dependence in relation to the preceptor, a residence at the preceptor's quarters.
- (૫૧૧) બ્રહ્મચર્યાશુવ્રત : -પોતાની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે કામાચારનો મર્યાદિત ત્યાગ કરવો.
-કામાચાર કા અપની પરિસ્થિતિ કૈ અનુસાર મર્યાદિત ત્યાગ કરના ।
-To refrain from all incontinence that goes beyond the limit set for one-self by keeping in view one's specific conditions of life.
- (૫૧૨) બ્રહ્મરાક્ષસ : -રાક્ષસ જાતિના એક વ્યંતર દેવનો એક પ્રકાર છે.
-રાક્ષસ જાતિ કૈ એક વ્યંતર દેવ કા એક પ્રકાર હૈ ।
-One of the sub-type of Raksasas type of Vyantaras Dev.
- (૫૧૩) બ્રહ્મલોક : -એક પ્રકારના દેવલોકનું નામ છે જ્યાં વૈમાનિક દેવોનો નિવાસ છે.
-એક પ્રકાર કૈ દેવલોક કા નામ હૈ જહાં વૈમાનિક દેવોં કા નિવાસ હૈ ।
-The residing place of Vaimanika Dev.

હરેકના જીવનમાં કડવા-મીઠા પ્રસંગો બનતા હોય છે. મારા વ્યાવસાયિક જીવનમાં એક પ્રસંગ એવો બન્યો હતો, જે કટુ-મધુર બંનેનું મિશ્રણ હતું. તે અત્રે ટાંકું છું.

૧૯૬૩માં એમ.એ. (મનોવિજ્ઞાન) કર્યાપછી મારી જ કૉલેજમાં રીસર્ચ આસિસ્ટન્ટ તરીકે એક વર્ષ કામ કર્યું. પ્રોજેક્ટ એક વર્ષનો જ હતો. એટલે એ પૂરો થયા પછી કાયમી અધ્યાપકના વ્યવસાયની શોધમાં હતો. સદ્નસીબે ઉત્તર ગુજરાતના કડી ગામમાં નોકરી મળી ગઈ.

પ્રકૃતિએ હું સંવેદનશીલ વધારે. કદાચ ઈશ્વરે મારો પિંડ ઘડતી વખતે સંવેદનશીલતાનું દ્રાવણ ભરચક ઠાલવી દીધું હશે. તેથી હૃદય ખૂબ ઢીલું. વાત વાતમાં આંખે આંસુના તોરણ બંધાય. કોઈ બે શબ્દો કહી જાય તો કાળજું કોરાય. માતા-પિતા અને ભાઈ-બહેનથી પહેલી વાર દૂર થવાનું બન્યું હતું. ગામમાં તાત્કાલિક ઘર શોધવાનું હતું. કૉમર્સ વિભાગના અધ્યાપક મિત્રે થોડા સમય માટે બે વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી. દરમિયાન જુદું સારું ઘર મળશે ત્યારે બા અને બહેનને તેડાવી લઈશ એમ વિચાર્યું. દિવસો પસાર થતા હતા. અવાર નવાર ઘેર અને મિત્રોને પત્ર લખતો. જ્યાં મેં રીસર્ચ આસિસ્ટન્ટ તરીકે કામ કરેલું ત્યાંના સહકર્મચારી કૌશલ્યાબહેનને પણ એક દિવસ પત્ર લખ્યો. તેઓ મારાથી સીનિયર અને ઉંમરમાં મોટા હતા. એમનો જવાબ આવ્યો. ઈન્લેન્ડ લેટર હતો. પત્રની સ્થિતિ પરથી લાગતું હતું કે મારી ગેરહાજરીમાં પેલા બે વિદ્યાર્થીઓએ કુતૂહલવશ પત્ર ખોલીને વાંચ્યો હશે. હું કંઈ બોલ્યો નહિ. પછી સાંજે એ વિદ્યાર્થીઓ

પંથે પંથે પાથેય...

આંસુની પ્રયંડ તાકાત

□ શાન્તિલાલ ગઢિયા

મારો ઉપહાસ કરતા હોય એમ વ્યંગમાં મને કહે, ‘સાહેબ, તમને તો અગાઉની નોકરીમાં ઘણાની ઓળખાણ હશે, નહિ?’ મેં કહ્યું, ‘હા, કેમ ના હોય?’

તરત બીજો પ્રશ્ન, ‘સાહેબ રામની માતાનું નામ શું?’ એ જ ક્ષણે મારા મનમાં તાળો બેસી ગયો કે આ લોકોએ પત્ર વાંચ્યો જ છે અને એટલે જ આવી વિચિત્ર ભાષામાં વાત કરે છે. હું સમસમીને રહી ગયો. કોઈનો પત્ર ખોલીને વાંચવો એ તો ચોરી કહેવાય. વળી મને અસહ્ય દુઃખ એ વાતનું હતું કે વિદ્યાર્થીઓએ એક બહેન પ્રત્યેના મારા નિર્મળ ને નિખાલસ સંબંધ વિષે શંકા કરી હતી. મારું અંતરમન બોલતું હતું, ‘અરેરે, હું કંઈ દુનિયામાં આવ્યો છું? ભગવાન, તેં મને કેવા લોકોની વચ્ચે લાવી મૂક્યો!’

વેદનાથી મારું હૃદય કપાતું હતું. હું રડી પડ્યો. ચોધાર આંસુએ રડ્યો. બંને વિદ્યાર્થીઓ હેબતાઈ ગયા. મારી વેદના તૂટક તૂટક શબ્દોમાં વ્યક્ત થઈ, ‘તમને કોઈ બહેન છે? સગા, દૂરના, માનેલા કોઈ બહેન તો હશે ને? અમારા સંબંધ વિષે ગંદી કલ્પના કરતાં પહેલાં તમારે વિચારવું તો હતું! કેવું બોલી ગયા તમે મારા માટે!’ વિદ્યાર્થીઓ પાસે કોઈ જવાબ

ન હતો. ઊંચી આંખ કરી શકતા ન હતા. કાજના પૂતળાં જોઈ લો.

રાતે બિછાનું તૈયાર કરી થોડો સમય બહાર આંટો મારીને હું પાછો આવ્યો. ક્યાંય ચેન પડતું ન હતું. હું સૂઈ ગયો. સવારે ઊઠ્યો. પથારી ઉપાડતાં ઓશીકા નીચેથી ફૂલસ્કેપ કાગળમાં લખેલી લાંબી ચિઠ્ઠી મળી. વિદ્યાર્થીઓએ મારી જાણ બહાર મૂકી દીધી હશે. લખેલું કે સાહેબ, અમે તમને બહુ આઘાત પહોંચાડ્યો. તમને આટલું બધું લાગી આવશે, એવું અમે ધારેલું જ નહિ. અમે બહુ ખોટું કર્યું, અમને માફ કરી દો. આટલી અમારી વિનંતી છે... મેં એમને પાસે બોલાવી કહ્યું, ‘જુઓ, તમને પસ્તાવો થયો એમાં જ બધું આવી ગયું. હૃદયથી કરેલો પસ્તાવો ઈશ્વર પણ સાંભળે છે અને માફ કરી દે છે. બસ, ભૂલી જાવ બધું.’

અધ્યાપક તરીકેની મારી કારકિર્દીનો એ પ્રારંભિક તબક્કો હતો. કદાચ એટલે જ ચાર દાયકા વીતવા છતાં ઉપરનો પ્રસંગ સ્મૃતિમાંથી ખસતો નથી. એટલું સ્પષ્ટ કહી શકાય કે લાગણીશીલ માણસોએ સહન બહુ કરવું પડે છે. અલબત્ત, ક્રોધ રૂપી હિંસા કરતાં આ માર્ગ નિઃસંદેહ કલ્યાણકારી છે. લાંબા ગાળે આપણી શુદ્ધ લાગણી સામી વ્યક્તિ ઝીલે જ છે. હૃદયની શુદ્ધ લાગણી આંસુ વાટે વહે છે ત્યારે કાળમીઠ પથ્થરને પણ પીગળાવી દે છે.

એ-૬, ગુરુકૃપા સોસાયટી,
શ્રી મુક્તજીવન સ્વામી બાપા માર્ગ,
વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૬.
ફોન : ૨૪૮૧૬૮૦